

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

ODNOS VLADARA I PLEMSTVA
ZAGREBAČKE I KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE
TIJEKOM PROTUDVORSKOG POKRETA

Diplomski rad

Sofija Koretić

Mentor: Borislav Grgin, dr. sc.

Zagreb, srpanj, 2014.

SADRŽAJ:

1.UVOD	1
2. PREGLED IZVORA I LITERATURE	4
3. POVIJESNI OKVIR PROTUDVORSKOG POKRETA	8
3.1. Prve godine vladanja kraljice Marije i regentstvo kraljice Elizabete (1382.- 1386.)	8
3.2. Bitka kod Gorjana i dolazak Sigismunda na prijestolje	11
3.3. Marijina vladavina nakon oslobođenja (1387.- 1395.)	14
3.4. Bitka kod Nikopola i Krvavi sabor (1396.- 1397.)	15
3.5. Sigismundova vladavina do prestanka protudvorskog pokreta (1387.- 1403.)	16
4. PLEMSTVO I VLADAR	18
4.1. Ugarsko- hrvatski vladar	18
4.1.1. Kraljice Marija i Elizabeta	19
4.1.2. Kralj Sigismund Luksemburški	22
4.2. Više plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije	26
4.2.1. Slavonski banovi	27
4.2.2. Zagrebački biskupi	34
4.2.3. Ostalo više plemstvo	38
4.3. Srednje plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije	44
4.3.1. Slavonski podbanovi	45
4.3.2. Medvedgradski kaštelani	48
4.3.3. Vjerno i nevjerno plemstvo početkom vladavine kraljice Marije	49
4.3.4. Srednje plemstvo nakon bitke kod Nikopola	53
4.3.5. Srednje plemstvo početkom 15. stoljeća	55
4.4. Niže plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije	59

4.5. Vanjski utjecaji na vladara i plemstvo	61
4.5.1. Napuljski i bosanski kralj	61
4.5.2. Mletačka Republika i Osmansko Carstvo	61
4.6. Kraljevske povelje i njihove naracije	65
5. ZAKLJUČAK	69
6. SUMMARY	71
7. BIBLIOGRAFIJA	72

1. UVOD

Odnos vladara i plemstva Zagrebačke i Križevačke županije tijekom protudvorskog pokreta (1382.-1403.) obuhvaća niz čimbenika koji će u sklopu ove teme biti analizirani. Razdoblje protudvorskog pokreta obuhvaća period od dolaska na prijestolje kraljice Marije 1382. g., od kada se polako počinju javljati prva nezadovoljstva i pobune plemstva, sve do prvih godina 15. stoljeća, odnosno do posljednjih pobuna plemstva protiv vladara 1401. i 1403. g. kada je do kraja te godine na skoro cjelokupnom prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva uspostavljen mir. Godina početka ovog razdoblja izabrana je zato što označuje promjenu na kraljevskom prijestolju, dok su završne godine određene prema mađarskoj literaturi, čiji autori godinu 1403. označavaju kao posljednju u otporu vladaru. Kasnije se godine, u hrvatskoj literaturi do 1409. g., a ponekad i do 1416. g., odnose na događaje u Dalmaciji i Bosni te time izlaze iz okvira odabrane teme, koja je ograničena na prostor srednjovjekovne Zagrebačke i Križevačke županije.

U rasponu godina protudvorskog pokreta ugarsko- hrvatski vladari koji su se morali suočiti s pobunama plemstva bili su kraljice Marija (1382.-1395.) i Elizabeta (1382.-1387.) te kralj Sigismund Luksemburški (1387.- 1437). Navedeni su vladari na različite načine pokušavali održati i legitimirati svoju vlast, pri čemu su nužno morali stupiti u nekakav odnos s plemstvom. Kakav je odnos bio uspostavljen nije ovisilo samo o vladaru, nego i o plemstvu na koje se vladar često morao oslanjati. Kada se težnje jednih i drugih nisu podudarale, nastajali su sukobi, a posebno su oni došli do izražaja tijekom razdoblja protudvorskog pokreta, kada su težnje plemstva često bile u suprotnosti težnjama vladara. Oni su većim ili manjim uspjehom obuzdavali pobune, koje su tijekom tih dvadesetak godina podizane na prostoru kraljevstva.

Plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije ne čini jedinstvenu grupu plemića koji su djelovali na jednak način slijedeći iste interese. Ono se može podijeliti na više, srednje i niže plemstvo, iako ni svaka od tih grupa nije djelovala jedinstveno. Više plemstvo kao jednu grupu objedinjuje njegova blizina vladaru, pa time i veća moć djelovanja kao podrška, ali i suprotstavljanje njemu. U ovoj se grupi posebno ističu slavonski banovi kao vladarski službenici najvišeg ranga u obje županije i drugi plemići koji u tom

razdoblju nisu vršili neku službu u tim županijama. Uz njih se ističu i zagrebački biskupi koji su obiteljski bili povezani s višim plemstvom, a također su utjecali na prilike na tom prostoru. Srednje je plemstvo preko svojih odnosa s višim plemstvom bilo povezano s vladarom. Plemići iz grupe srednjeg plemstva mogli su uspostaviti jednak odnos prema vladaru poput svojih gospodara iz višeg plemstva, no to nije bilo nužno, niti je to uvijek bio slučaj. Iako nisu imali toliku mogućnost djelovanja poput višeg plemstva, ipak su mogli slobodno odlučivati na koji će način djelovati i kome se prikloniti. Iz grupe nižeg plemstva odabrane su plemićke zajednice Kalnika, Rovišća i Turopolja kao pokazatelji uspostavljanja sličnog odnosa vjernosti prema vladaru, no, zbog različitog tijeka događanja te različitih odnosa kralja prema njima, nejednakog uspjeha u očuvanju plemićkog statusa. Iako je njihovo djelovanje i uspostavljanje odnosa prema vladaru bilo ograničeno, protudvorski je pokret i na njih utjecao, a događaji koje su pokretali više plemstvo i vladari, zahvatili su i njih.

No, vladar i plemstvo, koje ionako ne čini homogenu skupinu, nisu jedini koji su utjecali na međusobne odnose i poticali djelovanja jednih ili drugih. U tim su odnosima između vladara i plemstva značajni čimbenici bili i vanjski utjecaji napuljskih i bosanskih vladara, mletačkog djelovanja te osmanskih osvajanja koji se također trebaju uzeti u obzir, budući da su na neki način djelovali na vladara i plemstvo, a ponekad i pokretali događaje u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.

Međusobni odnosi vladara i plemstva ovisili su o različitim interesima obiju strana, a iskazivali su se na više načina. Tako je odnos vladara i plemstva obuhvaćao niz djelatnih, materijalnih i vrijednosnih aspekata koji su definirali stav i djelovanje jednih prema drugima. Sva tri aspekta uvjetuju jedan drugog i međusobno su povezani. Tako je plemić mogao djelovati, ponajprije vojno, pobunom protiv vladara ili suprotno tome, boriti se protiv pobunjenika i time podržavati dvor. U skladu s djelovanjem plemića, vladar je mogao djelovati na njegovu štetu, odnosno u njegovu korist. To se najviše odražavalo u materijalnom pogledu oduzimanja ili darivanja posjeda. Na kraju, nakon vojnih događanja, vladar je izdavao povelje u kojima nisu navedeni samo događaji, koji su potaknuli izdavanje povelje, kojima se nagrađuje, odnosno kažnjava pojedine plemiće, nego je izvršena i idejna podjela plemstva prema temeljnim konceptima vjernosti i nevjernosti vladaru, a obuhvaćala je cijelu skalu moralnih vrijednosti, poželjnih, ali i osuđujućih osobina pojedinaca. One su bile izrazito povezane s vojnom službom u vladarevu korist, odnosno oružanim djelovanjem protiv njega. Sva tri aspekta

odnosa između zagrebačkog i križevačkog plemstva te ugarsko- hrvatskog vladara ističu se u kraljevskim poveljama tog razdoblja, pa upravo one nameću analizu svakog pojedinog od njih, ali ih i međusobno povezuju tako da tek svi aspekti zajedno mogu u potpunosti prikazati odnos pojedinog plemića i vladara. Tako je odnos ugarsko- hrvatskog vladara i plemstva, kako drugih, tako i Zagrebačke te Križevačke županije, s jedne strane značio nevjernost i pobune. S druge je strane mogao značiti vjernost i službu vladaru. Podjela plemića na one vjerne i one nevjerne karakterizirala je isprave iz razdoblja protudvorskog pokreta i stvarala sliku savršenog odnosa jednog plemića prema vladaru, ali i jednog potpuno suprotnog odnosa, ispunjenog suprotstavljanjima i sukobima.

2. PREGLED IZVORA I LITERATURE

Izvori i literatura vezani uz temu protudvorskog pokreta mnogobrojni su i donose mnoštvo podataka o tom razdoblju. Objavljeni su izvori narativni u obliku ljetopisa i kronika te diplomatički, najčešće u obliku kraljevskih povelja

Izvori koji donose podatke o najvažnijim događajima tijekom protudvorskog pokreta su ljetopis *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis 1371-1408*, kojeg je objavio Ferdo Šišić¹ te *Chronica Hungarorum* Jánosa Thuroczyja.² Budući da oba izvora obuhvaćaju dulje vremensko razdoblje te se, za razliku od povelja, ne odnose samo na jedan događaj, oni opisuju samo događaje, koji su prema autorima vrijedni spomena i navode osobe koje su se isticale, dajući time pregled događaja bez svih detalja vezanih uz njih.

Više se detalja može pronaći u diplomatičkim izvorima, većinom objavljenima u različitim zbornicima, gdje se, osim kraljevskih povelja, nalaze i isprave koje su izdavali kaptoli te banske odredbe u kojima se također mogu pronaći podaci o međusobnim odnosima vladara i plemstva.

Najviše podataka o odnosu zagrebačkog i križevačkog plemstva prema ugarsko-hrvatskom vladaru i obrnuto u proučavanom razdoblju nalazi se u kraljevskim poveljama dodjeljivanim dotičnom plemstvu objavljenima u *Diplomatičkom zborniku Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, urednika Marka Kostrenčića za šesnaesti svezak, Stjepana Gunjače za sedamnaesti i Duje Rendića- Miočevića za osamnaesti svezak³ te zborniku *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* urednika Györgyja Fejera.⁴ Budući da se Smičiklasov Zbornik zaustavlja na 1399. godini, za ostalih nekoliko godina izvore donose Fejerov Zbornik te dokumenti objavljeni u publikaciji Ferde Šišića pod naslovom *Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća*.⁵

¹ Ferdo Šišić, *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis 1371-1408*, (Vjestnik Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljskog arkiva, sv. 1 i 2, 1904) (Dalje u tekstu: Šišić, *Memoriale*).

² Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985) (Dalje u tekstu: Thurocz, *Chronica*).

³ Tadija Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 16, 17, 18, (Zagreb: JAZU, 1904.-1990.).

⁴ György Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. X i vol. XI, (Budapest, 1834).

⁵ Ferdo Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća*, u: *Starine*, knj. 39, (Zagreb, 1938, str. 131- 320) (Dalje u tekstu: Šišić, *Nekoliko isprava*).

Osim navedenih zbornika, postoje i zbirke regesta, koje donose osnovne informacije o pojedinim ispravama. Ovdje su korišteni *Zsigmondkori oklevéltár* Eleméra Mályusza⁶ koji na mađarskom jeziku donosi regeste dokumenata vezanih uz vladavinu Sigismunda Luksemburškog od 1387. te *Isprave u Arhivu JAZU* Jakova Stipišića i Miljena Šamšalovića⁷ koje donose regeste na latinskom jeziku.

Literatura koja se odnosi na razdoblje protudvorskog pokreta može obuhvaćati cijeli taj period u sklopu sinteza, može biti posvećena samo tom razdoblju ili se ograničiti na neki od aspekata, koji se tiče protudvorskog pokreta ili na neku obitelj, odnosno osobu u različitim oblicima, kao što su to različite studije o plemstvu tog razdoblja te o vladavini žena, monografije o Sigismundu Luksemburškom i članci o istaknutim obiteljima i pojedincima.

Od sinteza u literaturi se posebno ističe *Povijest Hrvata od najranijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* Vjekoslava Klaića⁸ u kojem je protudvorskom pokretu dano prilično prostora. U drugim pregledima, kako hrvatske, tako i mađarske povijesti, protudvorski pokret ograničen je na nekoliko odlomaka, pružajući time samo osnovne informacije o najvažnijim događajima. Neki od njih su: *Pregled hrvatske povijesti* Stjepana Antoljaka⁹, *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary 895-1526* Pála Engela¹⁰, *Povijest Mađarske* objavljena pod uredništvom Pétera Hanáka¹¹ i *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* Nade Klaić¹². Pritom se u novijim pregledima, kao što je to *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* Nevena Budaka i Tomislava Raukara¹³, odražava usmjerenost prema društvenim i gospodarskim utjecajima i posljedicama, dok su stariji pregledi usmjereni na politička zbivanja. Na političke se događaje koncentrirao i Franjo Rački u svojem radu *Pokret na slavenskom jugu koncem*

⁶ Elemér Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, (Budapest: Akadémiai Kiado, 1951.-2001).

⁷ Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, *Isprave u Arhivu JAZU I, Zbornik Historijskog instituta JAZU*, (Zagreb, 1959), sv. II, str. 289- 379, (Dalje u tekstu: Stipišić i Šamšalović, *Isprave*).

⁸ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najranijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. (Zagreb, 1899) (Dalje u tekstu: V. Klaić, *Povijest Hrvata*).

⁹ Stjepan Antoljak, *Pregled hrvatske povijesti*. (Split: Orbis, 1994) (Dalje u tekstu: Antoljak, *Pregled*).

¹⁰ Pál Engel, *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary 895-1526*. (London-New York: Tauris-Palgrave Macmillan, 2005) (Dalje u tekstu: Engel, *The realm of St. Stephen*).

¹¹ Péter Hanák (ur.), *Povijest Mađarske*, (Zagreb: Barbat, 1995) (Dalje u tekstu: Hanák, *Povijest*).

¹² Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. (Zagreb: Školska knjiga, 1976) (Dalje u tekstu: N. Klaić, *Povijest Hrvata*).

¹³ Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. (Zagreb: Školska knjiga, 2006) (Dalje u tekstu: Budak. Raukar, *Hrvatska povijest*).

XIV. i početkom XV. stoljeća kojim je u potpunosti obuhvaćeno samo razdoblje protudvorskog pokreta.¹⁴

Uz preglede povijesti, monografije se također ističu svojim brojem i raznolikošću. Dostupna literatura na njemačkom jeziku većinom obuhvaća monografije o Sigismundu Luksemburškom, iako s različitim aspektima. Tako Joseph von Aschbach u *Geschichte Kaiser Sigismunds*¹⁵ prikazuje samo Sigismundovo političko djelovanje, dok prijevod rada Eleméra Malyusza *Kaiser Sigismund in Ungarn, 1387-1437.* obuhvaća cjelokupnu Sigismundovu vladavinu na svim područjima.¹⁶ Monografija *Sigismundus rex et imperator* pod uredništvom Imre Takácsa¹⁷ daje samo kratki pregled njegove vladavine u Ugarskoj, da bi se nakon toga posvetila umjetnosti i kulturi Sigismundova vremena, a monografija *Kaiser Sigismund (1368- 1437). Zur Herrschaft eines europäischen Monarchen*, čiji su urednici Karel Hruza i Aleksandra Kaar, bavi se različitim aspektima njegove vladavine.¹⁸ U *Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa* Martina Kintzingera prikazuje se Sigismundov odnos prema drugim europskim vladarima.¹⁹ Iako je u dosad navedenoj literaturi većinom Sigismund središnja ličnost protudvorskog pokreta, postoje i radovi koje se bave problematikom vladanja kraljica. Neki od njih, poput *Die Frau als Herrscherin im hohen Mittelalter* Thila Vogelsanga²⁰ općenito prikazuju položaj kraljica krajem srednjeg vijeka, dok su neki radovi specifično povezani sa slučajevima ugarskih kraljica poput radova Jánosa Baka pod naslovima *Functions of Queens in Arpadian and Angevin Hungary (1000- 1386 A.D.)* i *Queens as Scapegoats in Medieval Hungary*.²¹

¹⁴ Franjo Rački, *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća*. Rad JAZU, 1868 (Dalje u tekstu: Rački, *Pokret*).

¹⁵ Joseph von Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigismunds*, sv. 1. (Aalen: Scientia Verlag, 1964) (Dalje u tekstu: Aschbach, *Geschichte*).

¹⁶ Elemér Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn, 1387-1437.* (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1990) (Dalje u tekstu: Mályusz, *Kaiser Sigismund*).

¹⁷ Imre Takács (ur.), *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387- 1437.* (Augsburg: Philipp von Zabern, 2006).

¹⁸ Karel Hruza, Aleksandra Kaar (ur.), *Kaiser Sigismund (1368- 1437). Zur Herrschaft eines europäischen Monarchen.* (Wien- Köln- Weimer: Böhlau Verlag, 2012) (Dalje u tekstu: Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*).

¹⁹ Martin Kintzinger, *Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa.* (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2000) (Dalje u tekstu: Kintzinger, *Westbindungen*).

²⁰ Thilo Vogelsang, *Die Frau als Herrscherin im hohen Mittelalter.* (Göttingen- Frankfurt- Berlin: „Musterschmidt“ Wissenschaftlicher Verlag, 1954) (Dalje u tekstu: Vogelsang, *Die Frau als Herrscherin*).

²¹ János M. Bak, *Queens as Scapegoats in Medieval Hungary*, u: Duggan, Anne J. (ur.), *Queens and Queenship in Medieval Europe.* (Woodbridge: The Boydell Press, 1997) (Dalje u tekstu: Bak, *Queens as Scapegoats* i János M. Bak, *Roles and Functions of Queens in Arpadian and Angevin Hungary (1000- 1386 A.D.)* u: Parsons, John Carmi (ur.), *Medieval Queenship.* (New York: St. Martin's Press, 1993) (Dalje u tekstu: Bak, *Roles and Functions*).

Osim literature o vladarima, literatura posvećena plemstvu također je obilna. Neke od odabranih bave se općenito plemstvom, poput sinteza *Noble privilege* i *Rich noble, poor noble* Michaela L. Busha prikazujući različite aspekte plemstva tijekom povijesti uz mnoštvo primjera.²² Plemstvo na užem prostoru prikazuju Tamas Pálosfalvi u svojoj doktorskoj disertaciji *The noble elite in the county of Körös (Križevci) 1400- 1526.*,²³ koja obuhvaća cijeli prostor tadašnje križevačke županije i njeno srednje plemstvo, dok su Gábor Szeberényi²⁴ i Josip Adamček²⁵ u svojim radovima o roviščanskim, te Lelja Dobronić²⁶ o kalničkim plemićima još više suzili prostor svojih istraživanja, koncentrirajući se na niže plemstvo. Tema višeg i srednjeg plemstva pronalazi se većinom u člancima koji sadržajno obuhvaćaju studije o pojedinim obiteljima ili osobama. Tako se primjerice članak *Obitelj Čupor Moslavački* Zrinke Nikolić Jakus²⁷ bavi poviješću obitelji i znamenitijim osobama te njihovim djelovanjem, kao i radovi Marije Karbić o obiteljima Lacković i Alben²⁸, onaj Damira Karbića i Suzane Miljan o obitelji Zrinski²⁹, dok je članak Nevena Budaka posvećen Ivanu od Paližne.³⁰

Pomoću navedenih izvora i literature može se pratiti održavanje, nastanak ili promjena međusobnih odnosa plemstva Zagrebačke i Križevačke županije i ugarsko-hrvatskog vladara. Također se može prikazati raznolikost situacija u kojima su se pojedini plemići ili plemićke obitelji mogle nalaziti s obzirom na aspekte međusobnih odnosa kralja i plemstva.

²² Michael L. Bush, *Noble privilege*. (Frome- London: Manchester University Press, 1983) (Dalje u tekstu: Bush, *Noble privilege*) i Michael L. Bush, *Rich noble, poor noble*. (Manchester- New York: Manchester University Press, 1988) (Dalje u tekstu: Bush, *Rich noble, poor noble*).

²³ Tamas Pálosfalvi, *The noble elite in the county of Körös (Križevci) 1400- 1526*. (Budimpešta, PhD, CEU, 2012) (Dalje u tekstu: Pálosfalvi, *The noble elite*).

²⁴ Gábor Szeberényi, Plemići, predijalci i *iobagiones castris* Rovišća u 13. i 14. stoljeću. *Zbornik odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnog društva HAZU*, br. 30, (Zagreb, 2012) (Dalje u tekstu: Szeberényi, *Plemići*).

²⁵ Josip Adamček, Roviščanski predijalci. *Historijski zbornik*, br. 29.-30., (Zagreb, 1976.-1977) (Dalje u tekstu: Adamček, *Roviščanski predijalci*).

²⁶ Lelja Dobronić, *Kalnički plemenitaši*, (Križevci: Matica Hrvatska, 1998) (Dalje u tekstu: Dobronić, *Kalnički plemenitaši*).

²⁷ Zrinka Nikolić Jakus, *Obitelj Čupor Moslavački. Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 4, (Bjelovar, 2011) (Dalje u tekstu: Nikolić Jakus, *Obitelj Čupor Moslavački*).

²⁸ Marija Karbić, Lacković (Lackfi) iz plemićkog roda Hernan. *Godišnjak Njemačke zajednice*, (Osijek, 2009) (Dalje u tekstu: Karbić, *Lacković*) i Marija Karbić, Velikaška obitelj Alben i njezina uloga u hrvatskoj povijesti. *Godišnjak Njemačke zajednice*, (Osijek, 2012) (Dalje u tekstu: Karbić, *Velikaška obitelj Alben*).

²⁹ Damir Karbić, Suzana Miljan, Knezovi Zrinski u 14. i 15. stoljeću između staroga i novoga teritorijalnog identiteta, u: Bene, Sándor, Zoran Ladić, Gábor Hausner (ur.), *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, (Zagreb : Matica hrvatska, 2012) (Dalje u tekstu: Karbić i Miljan, *Knezovi Zrinski*).

³⁰ Neven Budak, Ivan od Paližne, prior vranski, vitez Sv. Ivana. *Historijski zbornik*, br. 1, (Zagreb, 1989) (Dalje u tekstu: Budak, *Ivan od Paližne*).

3. POVIJESNI OKVIR PROTUDVORSKOG POKRETA

Najčešće se kao početak razdoblja protudvorskog pokreta označava dolazak kraljice Marije na ugarsko-hrvatsko prijestolje uz regentstvo njezine majke Elizabete, a obuhvaća i dio vladavine Sigismunda Luksemburškog. Ovdje je kao završetak pokreta određena 1403. godina koja obilježava posljednju pobunu protiv vladara u kojoj se također može pratiti sudjelovanje, odnosno nesudjelovanje zagrebačkog i križevačkog plemstva. Događaji tog perioda čine okvir djelovanja i vladara i plemstva, a obuhvaćaju vladavinu obiju kraljica te kralja Sigismunda, dok su najistaknutiji događaji bitke kod Gorjana i Nikopola, Krvavi sabor u Križevcima i pobune plemstva 1401. i 1403. godine.

3.1. Prve godine vladanja kraljice Marije i regentstvo kraljice Elizabete (1382.- 1386.)

Nakon smrti kralja Ludovika I. (1342.- 1382.) u rujnu 1382. g. na prijestolju ga je naslijedila starija kći Marija, koja je okrunjena 17. rujna iste godine.³¹ U Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu žensko je naslijeđe posjeda, pa tako i kraljevstva, bilo nemoguće te je stoga kralj svoju kćer proglasio muškim nasljednikom i time joj omogućio dolazak na prijestolje.³² Tako ju je za kralja okrunio ostrogonski nadbiskup koji je obično krunio vladare, a ne vesprimski biskup koji je obično krunio ugarsko-hrvatske kraljice.³³

Budući da Marija tada nije bila punoljetna, regentstvo je preuzela njezina majka Elizabeta uz pomoć i podršku grupe velikaša predvođene Stjepanom Lackovićem,

³¹ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 195, Hanák, *Povijest*, str. 46, Lovre Katić, *Pregled povijesti Hrvata*. (Zagreb: Matica hrvatska, 1938), str. 68 (Dalje u Tekstu: Katić, *Pregled*), V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 225, Baltazar Adam Krčelić, *Povijest stolne crkve zagrebačke*. (Zagreb, 1994), str. 165 (Dalje u tekstu: Krčelić, *Povijest*), Rački, *Pokret I*, str. 98, Tade Smičiklas, *Povijest hrvatska, dio 1. Od najstarijih vremena do godine 1526*. (Zagreb: Matica hrvatska, 1882), str. 433 (Dalje u tekstu: Smičiklas, *Povijest hrvatska*), Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. (Zagreb: Matica hrvatska, 1962), str. 215 (Dalje u tekstu: Šišić, *Pregled*).

³² Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230, bilj. 31, Bak, *Roles and Functions*, str. 21, Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 200, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 179.

³³ Bak, *Roles and Functions*, str. 21, Armin Wolf, *Reigning Queens in Medieval Europe: When, Where and Why*, u: Parsons, John Carmi (ur.), *Medieval Queenship*. (New York: St. Martin's Press, 1993), str. 173 (Dalje u tekstu: Wolf, *Reigning Queens*).

Nikolom od Gorjana i kardinalom Demetrijem.³⁴ No postojale su i druge grupacije velikaša, svaka sa svojim stajalištima i svojim izborom Ludovikovog nasljednika. Mnogi su podupirali Mariju, no pokušavali su utjecati na odabir budućeg kralja. Jedni su podupirali već ugovorene zaruke i brak sa Sigismundom Luksemburškim, dok su drugi, uključujući i kraljicu Elizabetu, zagovarali ponovnu uspostavu veza s Francuskom, nakon što su one bile prekinute zbog smrti Marijine sestre Katarine.³⁵ Prvoj su skupini, koja je podržavala brak sa Sigismundom, pripadali Nikola Szecsi, Stjepan Lacković i Nikola Zambo. Oni su se otvoreno suprotstavili kraljičinoj namjeri stupanja u savez s francuskim dvorom te joj 1384. g. otkazali poslušnost, dok je najistaknutiji predstavnik druge skupine bio Nikola od Gorjana.³⁶ Osim njih postojala je još jedna jaka frakcija, pod vodstvom braće od Horvata, koja je međutim htjela isključiti Mariju iz nasljedstva i umjesto nje okruniti Karla Dračkog (1382.- 1386.), koji je neko vrijeme bio hrvatsko- slavonski herceg (1369.- 1376.), što objašnjava prevladavanje te grupe plemstva na jugu Ugarsko- hrvatskog Kraljevstva.³⁷

Već je 1383. g. prior ivanovaca Ivan od Paližne pokrenuo ustanak u svojem sjedištu Vrani, no taj je ubrzo svladan, nakon što su kraljice stigle u Zadar i priora lišile službe.³⁸ No poraz kod Vrane nije značio prestanak djelovanja bivšeg vranskog priora protiv kraljica i dvora.

U svibnju 1385. kraljica Elizabeta i nezadovoljnici sklopili su sporazum u Požegi, međutim on nije potrajao. Već u kolovozu iste godine biskup Pavao od Horvata otišao

³⁴ Antoljak, *Pregled*, str. 68, Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 195, Karbić, *Lackovići*, str. 24, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 225, Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*. (Zagreb: Naklada Pavičić, 2000) str. 114- 115 (Dalje u tekstu: Pavličević, *Povijest Hrvatske*), Ferdo Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba: (1350.- 1416.): s jednim tlorisom i zemljovidom te s četiri rodoslovne table*. (Samobor-Zagreb: „A. G. Matoš“, Naklada Hrvoje, 2004), str. 25 (Dalje u tekstu: Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*).

³⁵ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230, Kintzinger, *Westbindungen*, str. 39, László Kontler, *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. (Zagreb: Srednja Europa, 2007), str. 109 (Dalje u tekstu: Kontler, *Povijest Mađarske*), Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 24.

³⁶ Istvan Barta, Ivan T. Berend, Peter Hanák, Miklós Lackó, László Makkai, Zsuzsa L. Nagy, György Ranki, *Die Geschichte Ungarns*. (Budimpešta: Corvina Verlag, 1971), str. 78 (Dalje u tekstu: Barta, *Die Geschichte Ungarns*), Wilhelm Baum, *Kaiser Sigismund*. (Graz- Wien- Köln: Verlag Styria, 1993), str. 26 (Dalje u tekstu: Baum, *Kaiser Sigismund*), Istvan Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg und Ungarn*, u: Takács, Imre (ur.), *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387- 1437*. Augsburg: Philipp von Zabern, 2006), str. 113 (Dalje u tekstu: Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*), Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 196, Karbić, *Lackovići*, str. 25.

³⁷ Antoljak, *Pregled*, str. 67, Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230, Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 195.

³⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 655, Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne*. (Sarajevo: Svjetlost, 1990), str. 167 (Dalje u tekstu: V. Klaić, *Poviest Bosne*), Krčelić, *Povijest*, str. 165, Rački, *Pokret I*, str. 107, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 31.

je u Napulj na dvor Karla Dračkog kako bi dogovorio njegov dolazak u Hrvatsku i Ugarsku. Već 12. rujna 1385. g. Karlo je stigao u Senj, a 23. listopada u Zagreb, odakle se početkom prosinca uputio prema Budimu.³⁹ U međuvremenu je Sigismund Luksemburški s vojskom krenuo u Ugarsku i osvojio njezin sjeverozapadni dio, kako bi ostvario vjenčanje s Marijom, što kraljica Elizabeta također više nije htjela odgađati, nadajući se da će time smiriti barem jedan dio plemstva koji je podržavao Sigismunda.⁴⁰ Tako je kraljica ipak popustila, pa je vjenčanje obavljeno krajem 1385. godine, no Sigismund nije proglašen kraljem, niti je okrunjen, nego mu je samo dana titula „regni Hungarie tutor.“⁴¹ Nakon Karlovog dolaska u Budim, Sigismund se povukao u Prag, kraljica Marija prisiljena je na abdikaciju, a Karlo Drački okrunjen je 31. prosinca 1385. godine.⁴²

Nakon kratke vladavine bio je 07. veljače 1386. g. napadnut, a ubrzo nakon toga umro je u Višegradu.⁴³ Karlovi su pratitelji odmah nakon napada pobjegli iz Budima, pa je Elizabeta ponovno mogla preuzeti regentstvo i Mariju vratiti na prijestolje, iako je time vjerojatno Sigismund najviše profitirao jer mu je ta situacija otvorila put do ugarskog prijestolja, koje je kao Marijin suprug mnogo lakše mogao steći, nego kao suparnik Karla Dračkog.⁴⁴

U travnju 1386. g. češki je kralj Vjenceslav doveo svog brata Sigismunda u Ugarsku te u svibnju sklopio s kraljicama sporazum u Györu prema kojem je Sigismund prihvaćen

³⁹ Karbić, *Lackovići*, str. 26, Katić, *Pregled*, str. 69, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 250- 251, V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 168, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 19, Ivan Peklić, *Krvavi sabor u Križevcima (1397.)*, *Cris, časopis Povijesnog društva Križevci*, br. 1, (Križevci, 1999), str. 13 (Dalje u tekstu: Peklić, *Krvavi sabor*), Rački, *Pokret I*, str. 121, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 437, Šišić, *Pregled*, str. 216.

⁴⁰ Aschbach, *Geschichte*, str. 25, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 26, Budak, *Raukar. Hrvatska povijest*, str. 200- 201, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 42.

⁴¹ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 13, Jörg Hoensch (ur.), *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368- 1437*. (Warendorf: Fahlbusch Verlag, 1995), str. 2 (Dalje u tekstu: Hoensch, *Itinerar*), Wolf, *Reigning Queens*, str. 174.

⁴² Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 197, Ivo Goldstein (ur.), *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, (Zagreb: Novi liber, 2002), god. 1385 (Dalje u tekstu: Goldstein, *Kronologija*), Hanák, *Povijest*, str. 47, Katić, *Pregled*, str. 69, V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 168, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 251- 254, Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 109, Rački, *Pokret I*, str. 123, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 439, Franjo Šanjek (ur.), *Povijest Hrvata, knj. 1, Srednji vijek*, (Zagreb: Školska knjiga, 2003), str. 323 (Dalje u tekstu: Šanjek, *Povijest Hrvata*), Šišić, *Pregled*, str. 216, Thurocz, *Chronica*, str. 22.

⁴³ Thurocz, *Chronica*, str. 22, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 255- 256, V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 168, N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 656, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 21, Rački, *Pokret I*, str. 125, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 440, Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 323, Šišić, *Pregled*, str. 216.

⁴⁴ Jörg K. Hoensch, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368- 1437*. München: Verlag C. H. Beck, 1996), str. 56 (Dalje u tekstu: Hoensch, *Kaiser Sigismund*).

kao Marijin suprug, no o ostvarivanju njegove vlasti u Ugarsko- Hrvatskom Kraljevstvu nije bilo govora i nije bio okrunjen te se zajedno s bratom vratio u Češku.⁴⁵

Koliku je stvarnu moć vladarica kao regent mogla imati, ovisilo je o političkoj situaciji.⁴⁶ Na dvoru je Elizabeta pokušala izigrati različite grupacije velikaša međusobno, uzdižući jednu ili drugu na vlast, no time nije uspjela spriječiti pobune protiv njezine vlasti.⁴⁷ Nakon što su se neki velikaši suprotstavili braku Marije s Lujem Orleanskim, zato što nisu htjeli narušiti odredbu kralja Ludovika prema kojoj je Marija trebala postati supruga Sigismunda Luksemburškog, kraljica Elizabeta lišila ih je službi.⁴⁸ Još jedna takva situacija nastala je pri pokušaju pridobivanja Karlovih privrženika, kada je Nikolu Szecsija postavila u službu palatina, iako ga je prethodno, zbog podržavanja Sigismunda, lišila službe.⁴⁹ Takvo je kraljičino djelovanje dovelo do većeg suprotstavljanja jednog dijela plemstva kraljicama, što je pokazano ponovnim vojnim napadima.

3.2. Bitka kod Gorjana i dolazak Sigismunda na prijestolje

Budući da sama ideja da jedna žena nosi ugarsku krunu nije bila u skladu s tradicijom, niti je kraljica mogla naslijediti kraljevstvo kao posjed, uz ostale je razloge vlastitih interesa, potaknula dio plemstva na opredijeljenje za opciju da kraljevstvo naslijedi najbliži muški rođak Ludovika Anžuvina, Karlo Drački.⁵⁰ Iako je njegovo preuzimanje vlasti bilo neuspješno, Karlovi privrženici nakon njegove smrti nisu prestali pružati otpor kraljevskoj vlasti te su u južnim dijelovima kraljevstva, što uključuje i Križevačku te nešto manje Zagrebačku županiju, ubrzo započeli oružani sukobi.⁵¹

Godine 1386. g. kraljice su se bile uputile prema Gorjanima. Iako sam razlog tog putovanja ni u literaturi, kao ni u izvorima, nije jasno naznačen, kraljice su 25. srpnja u

⁴⁵ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 27, Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 113, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 256.

⁴⁶ Hans Hecker (ur.), *Der Herrscher. Leitbild und Abbild in Mittelalter und Renaissance*. (Düsseldorf: Droste Verlag, 1990) str. 263 (Dalje u tekstu: Hecker, *Der Herrscher*).

⁴⁷ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230.

⁴⁸ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 197, Karbić, *Lackovići*, str. 25, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 19.

⁴⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 252.

⁵⁰ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 230, bilj. 31, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 170, Karbić, *Lackovići*, str. 24.

⁵¹ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198.

blizini Gorjana bile napadnute.⁵² Prevladavajuće je mišljenje da je glavni razlog putovanja bilo osobno smirivanje opozicije, čije su ostvarenje Elizabeta i Nikola od Gorjana bili uvjereni postići prisutnošću kraljica.⁵³ U pratnji kraljica, osim palatina Nikole od Gorjana, između ostalih bili su njegovi sinovi Ivan i Nikola, Pavao Stjepanov i Ivan Pavlov, također iz obitelji Gorjanskih te Mikac od Prodavića, Ivan od Morovića, Blaž Forgač, Stjepan od Kaniže i drugi.⁵⁴

Njihovi su ih protivnici pod vodstvom Ivana od Horvata i Ivana od Paližne napali te su u nastaloj borbi palatin Nikola od Gorjana i još neki plemići u pratnji kraljica bili ubijeni, a one same zatočene.⁵⁵ Prvotno mjesto njihovog zatočeništva bila je utvrda Ivanić, nakon toga utvrda zagrebačkog biskupa Gumnik, da bi kasnije kraljice bile premještene u Novigrad.⁵⁶ Tamo je početkom siječnja 1387. g. Elizabeta ubijena.⁵⁷

Vladavinu kraljevstvom preuzeli su velikaši na dvoru stvorivši savez, odnosno ligu. Njihov je predvodnik bio Ivan od Kaniže, a ostale važne ličnosti bili su Stjepan Lacković, Nikola od Gorjana, sin ubijenog palatina, Emerik Bubek te obojica Ladislava od Lučenca (Losonci).⁵⁸ Sazvali su sabor u Stolnom Biogradu u kolovožu 1386. godine i u Marijino su ime obećali oprost svima koji se ponovno pokore njihovoj vlasti.⁵⁹ No, Horvati se nisu odazvali. Velikaši su postavili Stjepana Lackovića za palatina, a Sigismund, koji je velikašima olakšao ostvarivanje svojih interesa spremnošću na žrtve za stjecanje krune, ulaskom u ligu i sklapanjem saveza s njima, postao je predvodnik i kapetan (*antecessor et capetaneus*) Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.⁶⁰ Morao je obećati da će poštovati običaje Kraljevstva, da će njegovi savjetnici biti izabrani iz redova

⁵² Antoljak, *Pregled*, str. 68, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, Goldstein, *Kronologija*, god. 1386, N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 168, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 258, Trpimir Macan, *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: Školska knjiga, 1992), str. 66 (Dalje u tekstu: Macan, *Povijest*), Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 22, Rački, *Pokret I*, str. 131, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 442, Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 323, Šišić, *Pregled*, str. 216.

⁵³ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 231, Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 59, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 257, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 22, Peklić, *Krvavi sabor*, str. 13, Rački, *Pokret I*, str. 131.

⁵⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 257, Rački, *Pokret I*, str. 131, Šišić, *Mrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 50- 51.

⁵⁵ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 231, Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Karbić, *Lacković*, str. 26, Rački, *Pokret I*, str. 131.

⁵⁶ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, Macan, *Povijest*, str. 67, Rački, *Pokret I*, str. 132.

⁵⁷ Bak, *Roles and Functions*, str. 16, Macan, *Povijest*, str. 68, Šišić, *Memoriale*, str. 10.

⁵⁸ Stariji Ladislav Losonci bio je transilvanski vojvoda, a mlađi slavonski ban. (Engel. *The realm of St. Stephen*, 199.), Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Karbić, *Lacković*, str. 26- 27.

⁵⁹ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 198, Karbić, *Lacković*, str. 27, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 22.

⁶⁰ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 27, Karbić, *Lacković*, str. 27, Nada Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku*. (Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1987), str. 112 (Dalje u tekstu: N. Klaić, *Koprivnica*), V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 259, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 24, Šišić, *Mrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 53.

prelata i velikaša te da neće ni službe ni posjede dodjeljivati strancima. Velikaši su Sigismunda prihvatili kao Marijinog suvladara, a pritom im je glavni cilj bio povećavanje zemljišnih posjeda svoje obitelji.⁶¹

U siječnju 1387. g. uspio je uz materijalnu i vojnu pomoć svoje obitelji prodrijeti u Slavoniju kako bi oslobodio kraljice, ali do većih vojnih pothvata nije došlo, a opsada utvrde Gumnik u Križevačkoj županiji također je završila neuspješno.⁶² Budući da su velikaši smatrali da prijestolje ipak ne može ostati ispražnjeno, 31. ožujka iste godine Sigismund je bio okrunjen.⁶³ Činjenica da je Marija tada još uvijek bila u zatočeništvu i nije mogla dati svoj pristanak, nije činilo zapreku, budući da su nositelji svjetovnih i crkvenih službi pristali na krunidbu uz Sigismundova obećanja očuvanja njihovih interesa i prava.⁶⁴

Iako je Sigismund mogao očekivati moralnu podršku velikaša i ostalog plemstva pri oslobođenju kraljice, to je manje vrijedilo za njihovu konkretnu pomoć.⁶⁵ Za oslobođenje kraljice Marije ponajviše su bili zaslužni knez Ivan Krčki, krbavski knezovi Butko, Nikola i Toma Kurjaković te mletačka mornarica. Knezovi su osvojili Počitelj i oslobodili zarobljenike koji su se tamo nalazili još od bitke kod Gorjana, a od kojih se ističu Stjepan od Korođa, Stjepan od Kaniže te Ladislav i Nikola od Alšana. Nakon toga opsjeli su Novigrad te je kraljica Marija, nakon desetomjesečnog zatočeništva, 04. lipnja 1387. g. bila oslobođena.⁶⁶ Osim Ivana Krčkoga i Kurjakovića, zaslužna za oslobođenje bila je dakako i mletačka flota od 24 galije pod zapovjednikom Ivanom Barbadicom, koja je pomagala kod opsade Novigrada s mora i kojima je Ivan od Paližne na kraju i predao kraljicu.⁶⁷

⁶¹ Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 199, Karbić, *Lackovići*, str. 27.

⁶² Hoensch, *Itinerar*, str. 2, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 60- 61, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 25.

⁶³ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 199, Goldstein, *Kronologija*, god. 1387, Hanák, *Povijest*, str. 46- 47, Katić, *Pregled*, str. 70, Kintzinger, *Westbindungen*, str. 231, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 55.

⁶⁴ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 27.

⁶⁵ Isto, str. 25.

⁶⁶ Katić, *Pregled*, str. 70, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 267, Šišić, *Memoriale*, str. 11, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 59.

⁶⁷ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 30, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 58.

3.3. Marijina vladavina nakon oslobođenja (1387.- 1395.)

Nakon oslobođenja, Marija je iz Novigrada uz pomoć mletačke mornarice otplovila u Nin i Senj, da bi 04. srpnja stigla u Zagreb, gdje ju je Sigismund dočeka⁶⁸. Budući da nije postojala pravna presuda kojom bi se vladara moglo lišiti prijestolja i vladavine, jednako se tako, bez ikakve formalnosti, na prijestolje mogao vratiti, kao što je to bio slučaj s Marijom nakon njezinog oslobođenja iz zatočeništva.⁶⁹ Iako je Marija, vrativši se na prijestolje predala „ius regni et diadema“ Sigismundu, to nije značilo da se ona u potpunosti odrekla vladanja, nego je do svoje smrti djelovala kao suvladar.⁷⁰

Tako je Marija, kao suvladar svojem suprugu, barem formalno izvršavala prerogative kraljevske vlasti, a tijekom Sigismundove odsutnosti zastupala ga je i vladala uz pomoć nadbiskupa Ivana od Kaniže.⁷¹ Imala je svoj vlastiti veliki pečat i dodjeljivala je posjede u svoje ime do 1395. godine, iako su to često bile potvrde Sigismundovih darivanja.⁷² No, Marijine potvrde njegovih darivanja smatrane su još uvijek važnima, a pogotovo potvrde onih povelja, koje je Sigismund izdao tijekom njenog zatočeništva. Tu se ističe 1387. godina kada je Marija potvrđivala Sigismundove darovnice, ali i kada su oboje istog dana izdavali identične povelje.⁷³

Njezina je vladavina trajala do 17. svibnja 1395. g., kada je umrla uslijed nesreće tijekom jahanja.⁷⁴ Posljedica Marijine smrti bila je nepriznavanje Sigismundovog prava na prijestolje, budući da je dio velikaša smatrao da mu ono više ne pripada jer se njegova vlast temeljila na nasljednom pravu njegove supruge.⁷⁵ Nove je pobune koje su se ponovno počele javljati protiv njegove vlasti, Sigismund ipak uspijevao suzbiti.

⁶⁸ Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 59- 60.

⁶⁹ Fritz Kern, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*. (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgemeinschaft, 1954), str. 166 (Dalje u tekstu: Kern, *Gottesgnadentum*).

⁷⁰ Hoensch, *Itinerar*, str. 3, Wolf, *Reigning Queens*, str. 174.

⁷¹ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 68- 69.

⁷² Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 201, Wolf, *Reigning Queens*, str. 174.

⁷³ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 35.

⁷⁴ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 201, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 311, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 57, Rački, *Pokret III*, str. 2, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 456.

⁷⁵ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 87, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 312.

3.4. Bitka kod Nikopola i Krvavi sabor (1396.- 1397.)

Krajem 14. st. već se nekoliko puta kraljevska vojska sukobila s osmanskim, nakon čega je Sigismund okupio zajedničku vojsku uz pomoć ostalih europskih vladara, koja se 25. rujna 1396. g. sukobila s Osmanlijama kod Nikopola.⁷⁶ Nakon poraza u bitci Sigismundova je vlast bila prilično ugrožena, a izravna posljedica tog poraza bila je pobuna bivšeg slavonskog bana Stjepana II. Lackovića, koji je pod dojmom poraza ponovno uspostavio kontakte s napuljskim dvorom.⁷⁷ Neki mu historičari pripisuju i „sramotni bijeg“ tijekom bitke i okrivljuju ga za poraz kršćanske vojske kod Nikopola.⁷⁸

Sigismund je Stjepana Lackovića još 1392. godine lišio službe palatina, no ostao je član kraljevskog vijeća.⁷⁹ Također je i nadalje imao visok ugled te ga je Sigismund prije odlaska u bitku 1396. zajedno sa šest drugih članova lige odredio kao člana vladajućeg vijeća, čiji je cilj bio održati red u zemlji bez ikakvih promjena.⁸⁰ Lackovići su u početku podupirali kraljicu Mariju, ali su ubrzo prešli na stranu Karla Dračkog, a nakon njegove smrti ponovno su se priklonili Mariji i Sigismundu da bi na kraju ipak stali na čelo protudvorskog pokreta.⁸¹ Stjepanu Lackoviću u tome su se pridružili njegov nećak također Stjepan Lacković od Šimontornje i unuk bana Mikca Stjepan od Prodavića.⁸²

Križevci su tada bili upravno središte slavonskih banova i glavno mjesto održavanja slavonskih sabora pa je tamo ban Detrik Bubek sazvao sabor za veljaču 1397. godine.⁸³ Na samom saboru došlo je do sukoba, Lacković je optužen za izdaju te je ubijen, kao i njegov nećak Stjepan.⁸⁴ Nakon ubojstva obojice Lackovića 27. veljače 1397. g., kraljevi

⁷⁶ Dražen Nemet, *Križarski pohod i bitka kod Nikopola 1396. godine. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41, (Zagreb, 2009), str. 63- 80 (Dalje u tekstu: Nemet, *Križarski pohod*). Detaljnije o bitci kod Nikopola vidi u: Ferdo Šišić, *Bitka kod Nikopolja (25. sепembra 1396.)*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, br. 8 (1896), str. 49-95.

⁷⁷ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 202, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 204, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 86, Kintzinger, *Westbindungen*, str. 246, Šišić, *Brvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 116.

⁷⁸ Aschbach, *Geschichte*, str. 105, , Šišić, *Brvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 112- 113.

⁷⁹ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 14, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 200, 204, Karbić, *Lacković*, str. 28, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 45-46, Nemet, *Križarski pohod*, str. 86.

⁸⁰ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 46.

⁸¹ Šišić, *Brvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 117.

⁸² Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 204, Karbić, *Lacković*, str. 28, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 114- 115, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 325, Nemet, *Križarski pohod*, str. 103.

⁸³ Zdenko Balog, *Križevačko- kalnička regija u srednjem vijeku*. (Križevci: Matica hrvatska, 2003), str. 39 (Dalje u tekstu: Balog, *Križevačko- kalnička regija*), Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 190, Karbić, *Lacković*, str. 29, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 46.

⁸⁴ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 41, Ozren Blagec, *Slavonski i Hrvatski sabori u Križevcima*, *Cris, časopis Povijesnog društva Križevci*, god. XIV, br. 1, (Križevci, 2012), str. 367 (Dalje u tekstu: Blagec, *Slavonski i Hrvatski sabori*), Karbić, *Lacković*, 29, N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 659, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 327,

su privrženici njihova tijela izbacili iz kurije u kojoj je održavan sabor.⁸⁵ Održavanje sabora je nastavljeno, a tada je kralj potvrdio zasebna prava Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odredio obnavljanje sudova, potvrdio Detrika Bubeka slavonskim banom te izdao još nekoliko povelja.⁸⁶

Na povratku u Ugarsku Sigismunda je na Dravi pokušao zaustaviti Stjepan Prodavić, no on je bio poražen i prisiljen povući se u utvrdu Sušicu (Sv. Juraj). Grad je kraljevska vojska opsjela, a Stjepan od Prodavića je morao pobjeći.⁸⁷ Posjedi obitelji i posjedi njihovih pobornika bili su im oduzeti. Posjedi Stjepana Lackovića dodijeljeni su 4. ožujka 1397. g. braći Ivanu i Stjepanu od Kaniže, a posjedi Stjepana Prodavića 1. prosinca iste godine Ladislavu od Čorne.⁸⁸ Postupno su i ostali baruni nakon suzbijanja ove pobune počeli gubiti na utjecaju, osim Ivana od Kaniže i Detrika Bubeka, koji su ostali u svojim službama.⁸⁹

3.5. Sigismundova vladavina do prestanka protudvorskog pokreta (1387.- 1403.)

Tijekom protudvorskog pokreta velikaši su kolektivno djelovali u ostvarenju svojih prava prihvaćanja i biranja vladara.⁹⁰ Tako su djelovali prilikom prihvaćanja Marije ili suprotno, odabira Karla Dračkog, a događaji koji to izrazito svjedoče česta su kolektivna preuzimanja vlasti. Nakon zarobljavanja kraljica, baruni su stvorili ligu koja je trebala zastupati kraljevstvo i vladati njime. Kolektivno preuzimanje vlasti u kraljevstvu uslijedilo je i nakon utamničenja kralja Sigismunda 1401. godine. Baruni, od kojih se posebno ističu Ivan od Kaniže i Detrik Bubenik, u tom su kontekstu djelovali u ime krune koja je obuhvaćala sve zemlje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i koja je

Macan. *Povijest*, str. 110, Mályusz. *Kaiser Sigismund*, str. 47, Nemet. *Križarski pohod*, str. 103, Rački. *Pokret III*, str. 20, Šišić. *Memoriale*, str. 23, Šišić. *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 120- 121.

⁸⁵ Balog, *Križevačko- kalnička regija*, str. 40, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 204, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 328, Rački, *Pokret III*, str. 20, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 121.

⁸⁶ Blagec, *Slavonski i Hrvatski sabori*, str. 367.

⁸⁷ Aschbach, *Geschichte*, str. 117, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 115, Rački, *Pokret III*, s. str. 21, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 121.

⁸⁸ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 47, Rački, *Pokret III*, str. 22, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 122.

⁸⁹ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 204.

⁹⁰ Bush, *Noble privilege*, str. 11, 106.

označavala puninu monarhičke moći te je postojala neovisno o osobi vladara.⁹¹ Uz pomoć svojih rođaka i utjecaja Nikole od Gorjana Sigismund je oslobođen, no na kraju je bio primoran na političke koncesije plemstvu kako bi ponovno mogao zavladatai.⁹² Tijekom Sigismundove odsutnosti 1403. g. još su jednom velikaši podigli pobunu i pozvali Ladislava Napuljskog (1386.- 1414.) na prijestolje, koji je stigao do Zadra, gdje ga je 05. kolovoza okrunio pokretač i predvodnik pobune, Ivan od Kaniže.⁹³ No velikaši tom posljednjom pobunom, usprkos početnim uspjesima, nisu više mogli učiniti ništa, budući da je Sigismund odmah u početku uspio zaustaviti pobunu. Zbog posredovanja Nikole od Gorjana, obećao je svima dodijeliti oprost ako se predaju do određenog datuma. Među prvima ponovno su mu se pokorili Ivan od Kaniže i njegova braća Nikola i Stjepan te Detrik i Emerik Bubek. Tako je do početka 1404. godine cijelo kraljevstvo bilo smireno.⁹⁴ Poraženo je plemstvo u većini slučajeva moglo zadržati svoje posjede, uz eventualno teže novčane kazne i bez potpune osvete, no ipak je izgubilo veću političku ulogu, koju su u kraljevstvu zadobili strani službenici.⁹⁵ Tako je Ivan od Kaniže bio prisiljen napustiti službu kancelara, koja je predana biskupu Eberhardu.⁹⁶ Sve te poteškoće i otpori protiv njega, ometale su uspostavu Sigismundove vlasti u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, no kada je jednom ugušio sve pobune, nadolazeće su godine vladanja protekle mirno.⁹⁷ Nakon stišavanja nemira, Sigismund je jako malo vremena provodio u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, gdje je vlast prepustio svojim službenicima, osobito Nikoli od Gorjana, biskupu Eberhardu, Ivanu od Kaniže i Hermanu Celjskom.

⁹¹ János Bak, Hungary: Crown and estates, u: Allmand, Christopher (ur.), *The new Cambridge Medieval History*, vol. VII (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), str. 709, (dalje u tekstu: Bak, *Hungary*). *Corona regni Hungariae* postojala je jednako kao i *corona regni Poloniae* kao samostalni pravni pojam, institucija koja je obuhvaćala sve zemlje dotičnog kraljevstva i označavala njihovo jedinstvo, neovisno o tome je li postojala osoba koja je nosi ili ne, te je time bila odijeljena od osobe vladara. (Hecker. *Der Herrscher*, str. 226, 234, Hoensch. *Kaiser Sigismund*, str. 62).

⁹² Bush, *Noble privilege*, str. 111- 112, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 104. Kao uzrok ove pobune navodi se Sigismundova odredba o nasljedstvu na ugarskom prijestolju, prema kojoj bi ga naslijedio moravski markgrof Jodok, što je prouzročilo nezadovoljstvo među barunima. (Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 44.).

⁹³ Bak, *Hungary*, str. 709, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 208, Goldstein, *Kronologija*, god. 1403, Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 239, Katić, *Pregled*, str. 73, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 67, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 158.

⁹⁴ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 50, Hoensch, *Itinerar*, 3, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 113, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 207- 208, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 164.

⁹⁵ Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 79, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 209, Kintzinger, *Westbindungen*, str. 10.

⁹⁶ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 114.

⁹⁷ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 16, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 114, Kintzinger, *Westbindungen*, str. 232.

4. PLEMSTVO I VLADAR

Protudvorski pokret nastao je kao međusobno djelovanje različitih uzroka i činitelja, od kojih su vladar i više plemstvo najistaknutiji, no uključivao je i ostale slojeve plemstva te susjedne vladare i zemlje. Svaki od njih djelovao je na različit način, prije svega sukladno svojim interesima i mogućnostima s obzirom na djelovanje drugih činitelja.

4.1. Ugarsko-hrvatski vladar

Vladari su bili središte oko kojeg se plemstvo okupljalo i podržavalo ga, odnosno kojem se suprotstavljalo i priklanjalo drugom pretendentu na prijestolje. Oni su bili najvažniji pokretači događaja, a budući da su bili izloženi interesima svojih suvremenika,⁹⁸ njihovo djelovanje, koje je moglo biti u skladu sa željama jedne, a suprotstavljeno željama neke druge grupe plemstva, često je izazivalo nezadovoljstva. Izvori i predaje u kronikama prikazuju ih u preslikama koje poprimaju pozitivne ili negativne karakteristike, ovisno o stajalištima autora, a te su često preuzimane i potencirane u historiografiji. Tako vladari tijekom protudvorskog pokreta, prema stajalištima nekih historičara, zbog slabljenja kraljevske vlasti, nisu imali neku veliku vladarsku ulogu, niti su utjecali na odnose među frakcijama plemstva, a nisu se mogli suprotstaviti niti vanjskim utjecajima drugih zemalja.⁹⁹ Takva stajališta pronalaze svoj vrhunac u objašnjenjima da su upravo vojni sukobi među visokim plemstvom, odnosno velikašima, bili mogući zbog inkompetentne i nepopularne kraljevske vlasti.¹⁰⁰

U literaturi se općenito velika moć pripisuje velikašima, dok je vladarsko djelovanje sporedno, a kada se spominje, često uz negativna obilježja. Ipak, povelje pokazuju da je vladar bio potreban plemstvu, barem kao instanca potvrđivanja posjeda i službi, bez obzira na svu moć koja je iz tih posjeda i službi proizlazila te je on stoga bio važan čimbenik u međusobnim odnosima tijekom protudvorskog pokreta.

⁹⁸ Hecker, *Der Herrscher*, str. 7.

⁹⁹ János M. Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 231, Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. (Zagreb: Školska knjiga, 1997), str. 85 (Dalje u tekstu: Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*).

¹⁰⁰ Jonathan Powis, *Der Adel*. (Paderborn- München- Wien- Zürich: Ferdinand Schöningh, 1986), str. 71 (Dalje u tekstu: Powis, *Der Adel*).

4.1.1. Kraljice Marija i Elizabeta

Kao početak razdoblja protudvorskog pokreta općeprihvaćen je dolazak kraljice Marije na prijestolje uz regentstvo kraljice Elizabete. Kada se radi o njima, historiografija je podijeljena, a stajališta se kreću od potpunog svaljivanja krivnje na njih zbog loše vladavine do blažih ocjena njihovog djelovanja, ali i nijekanja ikakvog utjecaja u vladanju, što se podudara u stavu da je vladar bio beznačajan tijekom protudvorskog pokreta, osim kao uzrok nezadovoljstvu plemstva, posebno onog višeg.

Prema nekim autorima glavni je uzrok nezadovoljstvu plemstva prvenstveno „ženska vlada“ koja nije odgovarala velikašima i koja je okarakterizirana kao slaba i nepravedna, a uz to se ističe Elizabetina neodlučnost i pomanjkanje vladarskih sposobnosti, čime se opravdavallo nezadovoljstvo plemstva.¹⁰¹ Uz pojačanu centralizaciju koja je provođena od početka anžuvinske vlasti, kao uzrok nezadovoljstvu navodi se i „kaos“ u upravi tijekom Marijine vladavine.¹⁰² Uz takva shvaćanja uzroka, sama činjenica da se žene nalaze na prijestolju i njihovo etiketiranje nesposobnima i podložnima favoriziranju pojedinih velikaša, činili su se dovoljnim uzrocima nezadovoljstvu s krajnjim rezultatom protudvorskog pokreta.¹⁰³ Uz takve se osobine često kraljicama pripisuje i želja za vlašću.¹⁰⁴ Iako ni Sigismund kao vladar nije u starijoj historiografiji omiljen, njemu se, bez obzira na cijeli niz pripisanih mu mana, ipak ne predbacuje želja za vlašću, kao što je to slučaj s kraljicama, izrazito s Elizabetom. Takve karakterizacije vladara proizlaze iz percepcije, koja se može pronaći i u kronikama, da se želja za vlašću podrazumijeva za muškarca, dok je za ženu ona

¹⁰¹ Autori su taj uzrok prikazivali na slične načine. Rački, *Pokret I*, str. 117: „Nikola [od Gorjana je] ladju ugarske države kroz sva neriješena ili zamršena pitanja umno i sretno proveo; pak nije teško pogoditi, kamo bi bila dospjela da su ju ženske ruke bez obzirna savjetnika vodile.“, V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 159: „podiže se velika stranka... mrzeći slabu i nepravednu žensku vladu“, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 99. preuzima mišljenje Račkog da „sve ono, što je bilo za čvrstu i odlučnu vladavinu, bješe protiv Marije.“, Šišić, *Hrvatska povijest*, str. 152: „u brzo prouzroči ćudljivo i nesigurno žensko vladanje veliko nezadovoljstvo“, Katić, *Pregled*, str. 68: „ženska im vlada nije bila po čudi“, Budak, *Ivan od Paližne*, str. 68: Možda Paližna već tada nije mnogo mario za kraljice, jer ženska vladavina, mogao je to vidjeti i u Napulju, nije donosila ništa dobro.“, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 13. navodi da se razlog nezadovoljstvu nalazi u „Unentschlossenheit der Königinwitwe und ihrer mangelnden Herrscherfähigkeiten“, Antoljak. *Pregled*, str. 68: „ženska vlada ne odgovara velikašima“.

¹⁰² Tadija Smičiklas, *Historija naroda Jugoslavije*. sv. I, (Zagreb: Školska knjiga, 1953), str. 740 (Dalje u tekstu: Smičiklas. *Historija*), Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest. Od najstarijih vremena do godine 1526*.

(Zagreb, 1906), str. 151 (Dalje u tekstu: Šišić, *Hrvatska povijest*), Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 34-35.

¹⁰³ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 231, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 51, Karbić, *Lacković*, str. 25, Katić, *Pregled*, str. 68, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 14.

¹⁰⁴ Aschbach, *Geschichte*, str. 18, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 111, Peklić, *Krvavi sabor*, str. 12, Rački, *Pokret I*, str. 129, Šišić, *Hrvatska povijest*, str. 150, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 25.

nešto neuobičajeno.¹⁰⁵ Mišljenje koje Elizabeti pridaje takvu karakterizaciju nezakonitog vladanja, odvaja djelovanja obiju kraljica i stavlja pobunjenike protiv dvora na Marijinu stranu sa željom uklanjanja Elizabete s vlasti, ali ne i Marije.¹⁰⁶ No, postoje i stajališta da je kraljica Elizabeta bila pametna, „umna i odlučna žena“ te svakako sposobna za vladanje jednim kraljevstvom, budući da je još za suprugova života sudjelovala u vlasti i da je bila utjecajna.¹⁰⁷

Kada se Mariji ne pridaje nikakva krivnja, ili barem ne tolika, kolika Elizabeti, onda se to objašnjava time, da Marija zapravo nikada i ni u kojem slučaju nije vladala, da je naslov suvladara nosila samo formalno te da bi do protudvorskog pokreta svejedno došlo, čak i da je Ludovika naslijedio sin ili rođak.¹⁰⁸ Mnogo su rjeđa mišljenja koja ipak pridaju Mariji, jedinoj vladajućoj ugarsko-hrvatskoj kraljici, barem djelomičnu vladarsku moć i smatraju da je Marija zapravo više samostalno vladala, nego što se to općenito misli.¹⁰⁹ Ona je i nakon Sigismundovog dolaska na vlast i njezinog oslobođenja, ostala vladajuća kraljica sve do svoje smrti.¹¹⁰

Kraljice su, prema tome, barem u početku uspjele uspostaviti svoju vlast, a Marija ju je, uz određene prekide, zadržala do svoje smrti, što je i prisutno u poveljama koje su kraljice podjeljivale uspostavljajući time odnose prema svojim podanicima, najviše prema višem plemstvu. Kraljevske povelje s početka vladavine, a kasnije Marijine samostalne povelje, kao i one identične sa Sigismundovim ispravama, pokazuju različite odnose prema plemstvu. Na početku vladavine u poveljama se ističe potreba za dokazivanjem legitimnosti naslijeđivanja prijestolja. Vremenom se više pažnje počelo poklanjati pojmovima vjernosti i nevjernosti plemstva te, vezano uz to, darivanju i oduzimanju posjeda. Krajem Marijine vladavine njezine su isprave većinom bile potvrde Sigismundovih povelja, no podjednako naglašujući odnos plemstva prema vladaru kao i kraljeve isprave.

¹⁰⁵ Hecker, *Der Herrscher*, str. 275.

¹⁰⁶ N. Klaić, *Koprivnica*, str. 111.

¹⁰⁷ Aschbach, *Geschichte*, str. 18, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 27, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 225.

¹⁰⁸ Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 231, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 68- 69, N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 654, Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 109, Rački, *Pokret I*, str. 116.

¹⁰⁹ Aschbach, *Geschichte*, str. 76, Bak, *Roles and Functions*, str. 16, 21, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 201- 202, Hoensch, *Itinerar*, str. 3.

¹¹⁰ Aschbach, *Geschichte*, str. 75, Hoensch, *Itinerar*, str. 3.

Svaki vladar na neki način mora dokazati svoje pravo na vladanje, odnosno mora legitimirati svoju vlast, posebno na početku vladavine.¹¹¹ Sama činjenica da su se od 1382.g. na ugarsko- hrvatskom prijestolju nalazile kraljice, a ne kralj, one su svoju vlast morale pomnije dokazivati, nego što je to bilo potrebno kraljevima. U analiziranim ispravama, svaka od kraljica legitimira svoju vlast drugačije i to s obzirom na temelj na kojem je ta vlast nastala. Marijino pravo na vlast često se legitimira pozivajući se na nasljedno pravo rođenjem i pretke, posebno zato što nedostaju muški potomci, a na Božju milost (*dei gratia*) referira se tradicionalno jednako kao što je to slučaj i u ispravama drugih vladara. Zbog toga se često, posebno početkom vladavine, u poveljama dodjeljivanim plemićima riječima:

„absque prole masculina de medio sublato nobisque iure successorio et ordine geniture coronam et solium dicti regni Vngarie et scepra genitoris nostri regiminis ipsius feliciter adeptis“¹¹²

ili nekom sličnom konstrukcijom opravdava kraljičina vlast, svaki put naglašujući zašto se jedna kraljica nalazi na prijestolju i čime je to opravdano. Najvažniji je razlog prema tome bio nedostatak muških potomaka, a vlast je opravdana nasljednim pravom i prvorodenjem.

Vlast kraljice Marije utoliko se razlikovala od Elizabetine, što se ona temeljila na rođenju, odnosno legitimnosti, jer je Marija bila kraljica na prijestolju, dok je Elizabeta bila regentkinja, odnosno *consors regni*, čija su se prava temeljila na braku.¹¹³ Elizabetino pravo na vlast često se dovodilo u pitanje, budući da se radilo o iznimnoj situaciji, jer je ona bila regentkinja maloljetnoj vladarici, a ne vladaru. No, bez obzira kakvi su stavovi plemstva bili prema Elizabetinom regentstvu ili prema Marijinoj vlasti, legitimnost i pravo na prijestolje mlađe kraljice nikad se nisu osporavali.

Osim nasljeđivanja prijestolja od predaka, legitimnost vlasti osiguravala je i Božja milost, koja je konstituirala pravo vladara neovisno o ljudskim utjecajima i djelovanjima. To se pravo ostvarivalo rođenjem, koje je osiguravalo legitimnost, a protezalo se ne samo na muške potomke, nego i na žene i maloljetne te posebnim Božjim posvećenjem.¹¹⁴ Zbog toga se u poveljama obiju kraljica formula Božje milosti

¹¹¹ Hecker, *Der Herrscher*, str. 14.

¹¹² CD XVI, str. 435- 436.

¹¹³ Vogelsang, *Die Frau als Herrscherin*, str. 11, Wolf, *Reigning Queens*, str. 169.

¹¹⁴ Kern, *Gottesgnadentum*, str. 3, 37, Powis, *Der Adel*, str. 28.

mogla redovito pojavljivati bez obzira na krunjenje, odnosno mogla se protezati na obje kraljice i objema osiguravati tu vrstu legitimnosti. No, ipak je taj princip bio samo idejni, što je značilo da vladar nije mogao vladati samo na temelju ovih legitimnosti, nego je ipak u većoj ili manjoj mjeri bio usmjeren na podanike. Iako se formula Božje milosti, redovito izražena u poveljama, može shvatiti kao prijetnja podanicima i pozivanje na vladarsko pravo, ona svejedno nije jamčila sigurnost vladarskog prijestolja.¹¹⁵ Tako je usmjerenost vladara prema podanicima, prije svega prema višem plemstvu i nesigurnost prijestolja unatoč dokazanoj legitimnosti posebno došla do izražaja tijekom protudvorskog pokreta.

Inače se raspon utjecaja višeg plemstva, odnosno baruna, protezao od odabira do jednostavnog prihvatanja vladara.¹¹⁶ Čak i na dvoru, gdje su velikaši često mogli ostvarivati odabir vladara, pravo na prijestolje stečeno rođenjem igralo je presudnu ulogu.¹¹⁷ Zbog toga je dobar dio velikaša uvijek prihvaćao i podržavao Marijinu vlast, no zbog istog je razloga jedan dio odabrao najbližeg muškog potomka legitimne vladarske obitelji. S jedne su strane velikaši priznavali Mariji pravo na prijestolje, ali ne i njezinu vlast bez supruga, s druge su strane Sigismundu nakon kraljičine smrti osporavali pravo na prijestolje jer je to pravo dobio po supruzi. Idealna bi situacija bila da su se velikaši slagali s odabirom kraljičinog supruga, pa bi u tom slučaju svi plemići, a ne samo dio njih, priznavali i Marijinu i Sigismundovu vladavinu.¹¹⁸

4.1.2. Kralj Sigismund Luksemburški

Sigismund Luksemburški okrunjen je kao ugarsko-hrvatski kralj 1387. godine. Iako ga nije zanimala ugarska kruna, uslijed događaja nakon smrti Ludovika Velikog, postao je ugarsko-hrvatski kralj. Brak između Marije i Sigismunda nastao je uslijed težnji obitelji Luksemburg za prisvojenjem poljskog prijestolja, što i objašnjava Sigismundov trud u Poljskoj početkom 1380-ih godina, a nakon što nije donio željene rezultate,

¹¹⁵ Hecker, *Der Herrscher*, str. 212-213, Kern, *Gottesgnadentum*, str. 10-11.

¹¹⁶ Kern, *Gottesgnadentum*, str. 13.

¹¹⁷ Isto, str. 22.

¹¹⁸ Vogelsang, *Die Frau als Herrscherin*, str. 74. Autor navodi sličnu situaciju u Jeruzalemskom kraljevstvu, gdje se prijestolje nasljeđivalo po ženskoj liniji, u 12. stoljeću, kada su magnati nakon smrti kraljice Sibile (iako je njen suprug bio živ) prenijeli pravo nasljedstva na njenu sestru Izabelu te je prisilili na rastavu i udaju za njihovog izabranika. U Ugarskoj 14. stoljeća mišljenje velikaša bilo je jednako važno.

preusmjerio je svoje napore na ugarsko-hrvatsko prijestolje.¹¹⁹ Sigismundova je vladavina u historiografiji često bila okarakterizirana njegovim nemarom i nezainteresiranošću za državne poslove, čija je posljedica, prema nekima, bila priklanjanje dijela plemstva Ladislavu Napuljskom, nastajanjem anarhije i neuspješnom obranom od osmanskih osvajanja.¹²⁰ Ipak ga je Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo puno manje zanimalo od Svetog Rimskog Carstva.¹²¹ Tako se njegova cjelokupna vladavina za hrvatski prostor ocjenjuje negativno, zbog posljedica kojima je Dalmacija prešla pod vlast Venecije, pojavljivanja Osmanlija na granicama kraljevstva, kao i zbog slabljenja kraljevske vlasti.¹²² On je smatran strancem, uz kojega je Marija kao legitimna nasljednica, koja mu je omogućila dolazak na prijestolje, sve više zapostavljena, što se činilo dovoljnim razlogom za pobune plemstva protiv njega, a kad one nisu uspjele, smatralo se da je Sigismund prisilno priznat kraljem.¹²³ Dio historičara ipak u potpunosti ne suprotstavlja plemstvo vladaru, nego prikazuje podijeljeno plemstvo s različitim i sukobljenim stavovima prema kralju, gdje je dio plemstva odmah od početka kralja promatrao kao stranca, no podržali su ga iz poštovanja prema legitimnoj nasljednici, naravno uz dobivene ustupke.¹²⁴

Različiti odnosi između kralja i različitih grupacija plemstva vidljivi su odmah na početku njegove vladavine, no vremenom su se oni mijenjali ovisno o situacijama i interesima, kako vladara, tako i pojedinih velikaša. Već početkom vladavine dio je velikaša pristao uz novog kralja koji je s njima ušao u ligu, budući da mu je bila potrebna podrška i pomoć kako bi uspostavio svoju vlast. Kako bi dobio potrebnu podršku, kralj je plemstvo pokušao pridobiti darivanjima i privilegijima.¹²⁵ Time je s jedne strane uspostavljen odnos ovisnosti vladara o plemstvu, dok je s druge strane kod dijela plemstva nastala potreba za podržavanjem vladara. To je kasnije najviše došlo do izražaja u situacijama kada su se neki velikaši, više ili manje uspješno, suprotstavljali kralju te kada je on bio u mogućnosti zbog toga lišiti ih svoje milosti ili je, u suprotnom

¹¹⁹ Aschbach, *Geschichte*, str. 22-23, Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 12, Hoensch, *Itinerar*, str. 2, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 10- 12.

¹²⁰ Hoensch, *Itinerar*, str. 3, Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 116, Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 85, 87, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 82- 83.

¹²¹ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 33, Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*. (Zagreb: Novi liber, 2003), str. 88 (Dalje u tekstu: Goldstein, *Hrvatska povijest*), Hoensch, *Itinerar*, str. 3,

¹²² Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 276.

¹²³ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 658, Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 118, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 97.

¹²⁴ Rački, *Pokret I*, str. 117; III, str. 35, Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 90.

¹²⁵ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 60.

slučaju, bio primoran na ustupke. Treća je mogućnost bila pružiti oprost nevjernima, ali im s oprezom povjeravati službe i ograničiti njihovo djelovanje. Tako je 1397. g. kralj u većini slučajeva potpuno kažnjavao suprotstavljeno mu plemstvo, 1401. g. bio je primoran na određene ustupke, a 1403. g. većinom je opraštao pobunu i rehabilitirao plemstvo u njihove službe i posjede, no s određenim oprezom.

S obzirom na legitimiranje u njegovim poveljama, osim pozivanja na Božju milost, javlja se i legitimiranje vlasti na temelju suglasnosti sa svojom suprugom. Prije Marijinog oslobođenja radilo se o obećanju da će ona naknadno potvrditi njegove isprave, a nakon njezinog oslobođenja to se iskazivalo formulom:

„de consensu et beneplacita voluntate dicte domine Marie, regine conthoralis nostre
precare,“¹²⁶

ili izdavanjem dviju identičnih povelja, jedne kraljeve i jedne kraljičine, te na temelju suglasnosti s velikašima. Ipak, njegovo legitimiranje vlasti u poveljama nikad nije toliko opsežno kao u Marijinom slučaju, budući da je uvijek iznova uspijevaio svoju vlast učvrstiti vojno, što je kraljici bio naravno veći problem, pa se posezalo za opsežnijim legitimiranjem preko isprava.

Spomenuta suglasnost s velikašima (*consensus fidelium*) znači ne samo legitimiranje kraljeve vlasti i podršku velikaša koju oni pružaju vladaru, nego i njihovo pravo suodlučivanja u važnim poslovima. U slučaju kada vladar zadire u interese cjelokupnog društva, njegova odluka nije se smjela provesti bez *consensus fidelium*.¹²⁷ Pogotovo kod važnijih odluka uvijek se ističe da je dotična odluka donesena uz savjet i privolu savjetnika. Koliko god ta privola velikaša bila važna i isticana, nisu u svim situacijama svi velikaši bili zadovoljni kraljevim odlukama. Iako bi podanici, čak i kada vladar zanemaruje svoje obaveze i donosi drugačije odluke od želja velikaša, teoretski trebali ostati poslušni vladaru, ne zbog vladara, nego zbog obveze prema Bogu i pravnom poretku, to uvijek nije bio slučaj. Ipak im je taj poredak zbog iste obaveze dopuštao otpor vladaru. Kada je pravo otpora (*ius resistendi*) i bilo korišteno, onda se smatralo da se ono ne koristi subjektivno zbog nekog kršenja dogovora od strane kralja prema pojedinom podaniku, nego kao obaveza, koju podanik duguje pravnom poretku, kojeg

¹²⁶ Primjer iz CD XVII, str. 475- 477.

¹²⁷ Kern, *Gottesgnadentum*, str. 129.

je vladar prekršio i kojeg je potrebno ponovno uspostaviti.¹²⁸ Tako se u ime krune moglo djelovati protiv kralja.¹²⁹ Pravo otpora bilo je regulirano već u Zlatnoj buli Andrije II. iz 1222. g., koja je u svojem 31. članku dopuštala pravo otpora.¹³⁰ To je pravo potvrđivao i Ludovikov privilegij iz 1351. g., kao i ugovor između plemstva i Sigismunda kada je 1387. g. stupio na prijestolje, ali je ono prilikom ponovnog potvrđivanja tih privilegija na saboru u Temišvaru 1397. g. izostavljeno.¹³¹ Razlog tom izostavljanju može se pronaći u pobunama koje su neposredno prethodile saboru. No ta kraljeva odluka nije spriječila velikaše i nadalje koristiti pravo otpora te se suprotstavljati vladaru. Već 1401. g. ponovno je korišteno. Tada su plemići zarobili Sigismunda, a razlog je bilo tom prilikom vladaru predbačeno zanemarivanje svojih obaveza.¹³² Ponovna je pobuna uslijedila 1403. g., kada je jedan od razloga mogao biti nezadovoljstvo Sigismundovom politikom o nasljeđivanju ugarsko-hrvatskog prijestolja.

U svim se tim događajima plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije, poput ostalog plemstva, moralo opredijeliti za neki stav prema vladaru i djelovanje sukladno tom stavu. Pritom je važna bila cjelokupna situacija u kojoj se dotični plemić nalazio, dakle njegova pripadnost višem, srednjem ili nižem plemstvu te njegovi osobni interesi i oni obiteljski, koji su najčešće bili usmjereni prema očuvanju ili proširenju posjeda i privilegija.

¹²⁸ Kern, *Gottesgnadentum*, str. 136.

¹²⁹ Isto, str. 154.

¹³⁰ Kern, *Gottesgnadentum*, str. 369, Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. (New York: Palgrave, 2000), str. 40 (Dalje u tekstu: Rady, *Nobility, Land and Service*).

¹³¹ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 15, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 89.

¹³² Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 103.

4.2. Više plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije

Odnosi između vladara i plemstva ne mogu se prikazati kao suprotstavljenost jedne osobe određenoj grupi, budući da je plemstvo bilo podijeljeno na one priklonjene i na one suprotstavljene vladaru. Uz to su se i odnosi među samim plemstvom mijenjali kao što se i odnos plemića prema vladaru te vladara prema pojedinom plemiću mogao tijekom vremena promijeniti. U razdoblju protudvorskog pokreta izdigla su se tri vrhunca borbi oko kojih se plemiće može grupirati, smjestiti u međusobne odnose i odnose prema vladaru. Jednako je tako vladar uspostavljao odnose prema plemstvu obiju županija. Pripadnost pojedinog plemića jednoj od županija definirana je na temelju njihovih posjeda te službi koje su obuhvaćale barem privremeno vlasništvo posjeda vezanih uz dotičnu službu na tom prostoru.

Prvo razdoblje, koje je podijelilo plemstvo na vjerne, odnosno nevjerne, kako su oni u izvorima nazvani, uslijedilo je ubrzo nakon dolaska kraljice Marije na prijestolje. Plemstvo je tada pokazivalo svoj odnos prema kraljicama time što im se suprotstavilo ili se borilo za očuvanje njihove vlasti. To je djelovanje potaknulo idejnu podjelu u ispravama, koje su imale i praktičnu svrhu, naime darivanje, odnosno oduzimanje posjeda. Godina koja se u tom razdoblju najviše isticala po oduzimanjima i darivanjima te po isticanju važnosti plemićke vjernosti vladaru svakako je 1387. g., posebno nakon oslobođenja kraljice Marije. Onima, koji su bili zaslužni za oslobođenje, daruju se posjedi i potvrđuje im se plemstvo, ali se iskazuju i pohvale zbog vjernosti i nadasve zasluga pri oslobađanju. Od te se godine u ispravama redovito podsjeća na događaje kod Gorjana te otada oznake vjernosti, vjernih službi i zasluga dobivaju konkretno značenje. Redovito se napominje da vjernost vladaru znači da se tada dotični plemić ili njegov predak borio uz kraljice ili barem da je zadržao vjernost ne boreći se na protivničkoj strani. Nakon 1387. g. smanjuje se izdavanje isprava sa sadržajem oduzimanja i dodjeljivanja posjeda, kao što se i protudvorski pokret stišao, da bi oboje ponovno doživjeli novi vrhunac deset godina kasnije. Nova eksplozija oduzimanja posjeda trajala je dvije godine (1397. i 1398. g.), a zadnja, u rasponu od 1401. do 1403. g., nije bila toliko intenzivna budući da nije uključivala velikaše, koji su se nakon kratkotrajne nevjernosti vratili pod kraljevsku vlast.

Budući da plemstvo nije bilo jedna jedinstvena grupa¹³³, s obzirom na moć i bogatstvo može se podijeliti na više, srednje i niže plemstvo, a unutar te podjele s obzirom na njihovo djelovanje tijekom protudvorskog pokreta na one koji podržavaju vladara i one koji mu se suprotstavljaju, dakle vjerne i nevjerne dvoru, što je svejedno karakteristika koja se vremenom mogla mijenjati, ako se stav plemića, a time i njegovo vojno djelovanje također promijenilo. Pritom se najviše isticalo više plemstvo sa svojom mogućnošću šireg djelovanja.¹³⁴ Plemići koji su u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji imali takvu mogućnost bili su prije svega slavonski banovi, ostali utjecajni velikaši te zagrebački biskupi, budući da su bili obiteljski povezani s njima.

4.2.1. Slavonski banovi

Služba slavonskog bana bila je uz službu zagrebačkog biskupa najutjecajnija na prostoru obje županije. Slavonski su banovi, jednako kao i zagrebački biskupi te ostali velikaši, preko svojih službenika mogli utjecati barem na dio plemstva. Tu su službu tijekom protudvorskog pokreta obnašali Stjepan i Ivan od Lendave (1381.- 1385.), Akus (Akoš) od Prodavića (1387.), Ladislav od Lučenca (od listopada 1387. do travnja 1389.), Detrik Bubek (od svibnja 1389. do travnja 1392. i ponovno od početka 1394. do ožujka 1397.), Ladislav, sin Petrov (u drugoj polovici 1392.), knez Ivan Krčki (od kraja 1392. do kraja 1393.), Nikola od Gorjana (od sredine 1397. do rujna 1402.) te Ladislav od Grđevca (od studenog 1402. do početka 1404.). Oni su zajedno sa svojim obiteljima više ili manje utjecali na događaje u obje županije, kao i na opredjeljenje srednjeg plemstva na stranu dvora ili na stranu njemu suprotstavljenog plemstva.

Prvi slavonski banovi koje je zahvatio protudvorski pokret bili su Stjepan i Ivan od Lendave. Oni su prvih godina vladavine kraljica nastavili vršiti svoju službu kao slavonski banovi, kojom su bili započeli još 1381. godine. Iako tada protudvorski pokret još nije bio u punom jeku, banovi su u početku slijedili stav odanosti dvoru poput svojeg oca Nikole, koji je također bio u kraljevskoj službi bana, pa su pristali uz kraljice te im je Marija već 1383. g. darovala neke posjede.¹³⁵ No kada se protudvorski pokret u Slavoniji rasplamsao, nisu bili dovoljno jaki da u potpunosti očuvaju kraljevsku vlast na

¹³³ Damir Karbić, Plemstvo- definicija, vrste, uloga. *Povijesni prilozi*, br. 31, (Zagreb, 2006), str. 17- 18
Dalje u tekstu: Karbić, *Plemstvo*).

¹³⁴ Karbić, *Plemstvo*, str. 11, Rady, *Nobility, Land and Service*, str. 39.

¹³⁵ CD XVI, str. 115- 117, Fejer. X/1, str. 72- 73.

tom području. Od 1384. g. bili su suočeni s prvim borbama. Tada je Ivan od Horvata započeo sukorrbe s njima.¹³⁶ Bez obzira na to, uspijevali su i nadalje održati se u banskoj službi. Do 1385. g. aktivno su izvršavali svoje obaveze i redovito izdavali dokumente s različitim odredbama. Tako još 1. kolovoza 1385. g. Jurja i Valentina te Bartola od Konjske oslobađaju neke novčane kazne.¹³⁷ No, na kraju su se ipak pridružili pobunjenicima, a Ivan od Lendave otvoreno je podupirao Karla Dračkog.¹³⁸

Nakon prestanka banovanja Stjepana i Ivana od Lendave te nakon bitke kod Gorjana, služba slavonskog bana neko vrijeme nije bila obnašana. Tek je kralj Sigismund nakon dolaska na prijestolje postavio Akusa od Prodavića kao novog bana. Još od vladavine Karla I. Anžuvinca obitelj Prodavić bila je u kraljevskoj službi. Tada je Mikac od Prodavića bio od 1326. do 1343. g. slavonski ban. Vjernost dvoru nastavljena je i u idućim generacijama. Mikčev sin Akus bio je ban 1387. godine, a prvi se put kao slavonski ban spominje u ožujku te godine.¹³⁹ Tijekom svojeg kratkog djelovanja, u srpnju 1387. g. uputio je ispravu križevačkom županu i svojim ostalim službenicima, kojom od njih traži djelovanje u skladu s kraljičinom i kraljevom poveljom kojom su Pavao od Ravena i njegova obitelj proglašeni plemićima te u skladu s tim poveljama banovi službenici od njih više ne smiju tražiti službe, budući da više nisu podložni tamošnjoj utvrdi.¹⁴⁰

Povezanost ove grane obitelji Prodavić s dvorom i vladarom pokazuje se ne samo banovanjem Akusa od Prodavića, nego i sudjelovanjem njegovog sina Mikca u bitci kod Gorjana, koji je tada bio u kraljevskoj pratnji i tijekom bitke ranjen.¹⁴¹ Da je i kasnije ostao privrženik dvora pokazuje isticanje njegove vjernosti 1394. g. prilikom kraljevog zalaganja grada Črešnjaka u Zagrebačkoj županiji Mikcu.¹⁴²

Njegov bratić Stjepan od Prodavića tada je također pristao uz vlast obiju kraljica.¹⁴³ Već 1383. g. kraljica Elizabeta posredovala je u njegovu korist te naredila slavonskim

¹³⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 241, 246.

¹³⁷ CD XVI, str. 539.

¹³⁸ N. Klaić, *Koprivnica*, str. 111, Nada Klaić, *Medvedgrad i njegovi gospodari*. (Zagreb: Globus, 1987), str. 95 (Dalje u tekstu: N. Klaić, *Medvedgrad*).

¹³⁹ ZsO I, 56.

¹⁴⁰ CD XVII, str. 72, Stipišić i Šamšalović, *Isprave*, 1009.

¹⁴¹ N. Klaić, *Koprivnica*, str. 111.

¹⁴² CD XVII, str. 625- 626.

¹⁴³ Adamček, *Rovišćanski predijalci*, str. 155, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 111.

banovima neka ne plijene neke njegove posjede.¹⁴⁴ Iako je i nadalje ostao vjeran kraljicama, događaji i kraljevske odluke s početka 90-ih godina 14. stoljeća polako će potaknuti Stjepana od Prodavića na promjenu stava i podržavanje protudvorskog pokreta. Kada je kraljica Marija 1391. g. potvrdila prava rovišćanskih plemića, potvrdila im je i izuzetost od podaništva Stjepanu, koji je bio prisvojio njihove posjede.¹⁴⁵ Osim s rovišćanskim plemićima, Stjepan od Prodavića imao je spor i sa zagrebačkim biskupom Ivanom, koji ga je optužio da je njegove posjede „sa svim svojim pripadnostima nezakonito zadržao.“ Nakon istrage, kraljica je selo, za koje se sama osobno bila uvjerila da je potpuno opustošeno i napušteno, vratila biskupu.¹⁴⁶ Bez obzira na kraljičinu odredbu, Stjepan od Prodavića nije vratio posjed, pa je 1393.g. odlučeno da se njegova imanja konfisciraju.¹⁴⁷ Međutim, kako taj spor oko sela Sv. Ladislav još 1395.g. nije bio riješen, kralj je naredio banu da prisili Stjepana od Prodavića na davanje odštete zagrebačkom biskupu, pritom naglašujući „nasilna i teška djela“ unuka bana Mikca.¹⁴⁸ Tada je kao odšteta određena trećina njegovih imanja, pa čak i trećina samog posjeda Prodavić.¹⁴⁹ U ovim je slučajevima vladar djelovao protiv njega. No, bez obzira na to, koliko je Stjepan od Prodavića imao sukoba zbog posjeda jer ih je prisvajao ne imajući pravo na njih, iako se često radilo i o kraljevskim posjedima, kralj mu je još uvijek poticanjem njegove vjernosti nudio mogućnosti pristajanja uz vladara.¹⁵⁰

Karakterizaciju nevjernog plemića ostvario je tek nakon izravne oružane borbe protiv vladara 1397. godine. Osim što je djelovao zajedno s Lackovićima, jednim od najvećih zločina smatra se njegov napad na kralja kod rijeke Drave. Kada je kralj na povratku u Ugarsku napredovao sa svojom pratnjom prema Dravi, Stjepan od Prodavića pokušao je zaustaviti kralja i njegovu pratnju te je došlo do oružanog sukoba. No, budući da mu to nije uspjelo, bio je prisiljen povući se u Đurđevac (Sv. Juraj), a kada je kraljevska vojska opsjela utvrdu, morao je napustiti utvrdu i pobjeći.¹⁵¹ Prije tog napada zajedno se sa Stjepanom Lackovićem od Čakovca, Stjepanom Lackovićem od Simontornje te Andrijom Lackovićem suprotstavio kralju i pokušao na prijestolje dovesti Ladislava

¹⁴⁴ Radi se posjedima Bakinagorica, Goričica, Ceroica i Doljanec. CD XVI, str. 359.

¹⁴⁵ CD XVII, str. 339- 341.

¹⁴⁶ CD XVII, str. 344- 345, Fejer. X/1, str. 719- 722.

¹⁴⁷ CD XVII, str. 557.

¹⁴⁸ CD XVIII, str. 56- 58.

¹⁴⁹ CD XVIII, str. 83- 84, Fejer, X/2, str. 396- 400, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 325.

¹⁵⁰ Još početkom 1396.g. kralj ga oslovljava kao vjernog. (CDXVIII, str. 87- 88).

¹⁵¹ CD XVIII, str. 392- 395, Fejer. X/2, str. 557- 563.

Napuljskog. Tako je na kraju 1. prosinca 1397.g. proglašen nevjernim, a njegovi su mu posjedi oduzeti. Tada je posjede kod Virovitice dobio Ladislav od Čorne, a iduće je godine posjed Topolovac kralj darovao tadašnjem vicepalatinu Martinu Dersu.¹⁵² Također su neki obiteljski posjedi u Zagrebačkoj županiji 1398.g. dodijeljeni biskupu Eberhardu, no ubrzo ih je biskup vratio Nikoli od Prodavića.¹⁵³ Tako je dio posjeda, unatoč nevjernosti nekih članova, ostao u obiteljskim rukama, a optužba za nevjernost ipak nije pogodila cijelu obitelj.

Nakon kratkotrajne službe Akusa od Prodavića još je 1387. g. slavonskim banom postao Ladislav od Lučenca. On je već sredinom 1386. g. bio siguran u Sigismundov dolazak na prijestolje te mu je budući kralj izdao povelju kojom mu jamči korištenje njegovih posjeda.¹⁵⁴ Nakon zarobljavanja kraljica i Sigismundova dolaska u Ugarsko- Hrvatsko Kraljevstvo, Ladislav je proglašen vrhovnim zapovjednikom vojske koja se borila protiv pobunjenika. Tako je početkom 1387. g. opsjedao Kaptol. Budući da je Pavao Horvat tada bio u Napulju, njegov brat Ivan prisilio je Ladislava da odustane od opsade, a uskoro ga je uspio u potpunosti poraziti te zauzeti čak i utvrdu Medvedgrad, koja je bila pod banskom upravom.¹⁵⁵

Uz vojna djelovanja na kraljevskoj strani, ban Ladislav od Lučenca iskazivao je dužnu vjernost kralju i na idejnom planu. Tako je u jednoj ispravi upućenoj kralju iz ožujka 1389. godine, uz uobičajene formulacije pri obraćanju vladaru, ban obećavao vječnu vjernost kralju.¹⁵⁶ Bez obzira što je svoju vjernost mogao dokazati vojnim djelovanjem i banskom službom, također je i taj način pokazivanja vjernosti riječima, koliko god se on činio šablonskim, smatran potrebnim u učvršćenju međusobnih odnosa bana i vladara.

Novi je ban Detrik Bubek tijekom većeg dijela protudvorskog pokreta također bio vjeran dvoru. Na početku njihove vladavine služio je kraljicama kao poslanik u Zadru početkom 1383.g. gdje je primio prisegu vjernosti grada.¹⁵⁷ Kasnije je dva puta vršio službu slavonskog bana i to prvi put od 1389. do travnja 1392. i ponovno od početka 1394. do 1397.godine. Nakon vjernog banovanja postao je palatin, budući da je dotadašnji palatin Leustahije Ilsvai zarobljen u bitci kod Nikopola. Ta mu je služba

¹⁵² CD XVIII, str. 353- 355, 355- 356.

¹⁵³ CD XVIII, str. 315, 369.

¹⁵⁴ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 22.

¹⁵⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 260- 264, Rački, *Pokret I*, str. 140, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 54.

¹⁵⁶ CD XVII, str. 191.

¹⁵⁷ Šišić, *Memoriale*, str. 5.

međutim oduzeta 1402. g, nakon što se godinu dana ranije pridružio Ivanu od Kaniže i ostalim velikašima koji su odlučili zarobiti kralja.¹⁵⁸ Sama pobuna ipak nije bila jedini razlog oduzimanju službe, nego i protivljenje kraljevoj odredbi da ga Albert Habsburški naslijedi na prijestolju.¹⁵⁹ Nezadovoljstvo kraljevom odlukom, a i oduzimanje službe, vjerojatno ga je potaknulo na ponovnu pobunu 1403. g. i pokušaj dovođenja Ladislava Napuljskog na prijestolje u čemu je sudjelovao i njegov brat Emerik Bubek.

Do lipnja 1383. g. Emerik Bubek bio je hrvatsko- dalmatinski ban, kojeg je otada zamijenio Stjepan Lacković.¹⁶⁰ Godine 1395. Emerik je uspješno vršio službu vranskog priora, budući da je tada vladar poništio sva dotadašnja otuđenja posjeda prioratu nakon pobune, da bi 24. kolovoza dvije godine kasnije prioratu potvrdio sve crkve i posjede.¹⁶¹ Uz to, jedno je vrijeme 1402. g. zajedno s biskupom Eberhardom vršio službu hrvatskog, slavonskog i dalmatinskog bana.¹⁶² No, iste se godine Emerik Bubek priklonio napuljskoj strani i predao Vranu vrhovnom kapetanu napuljske mornarice admiralu Alojziju Aldemariscu.¹⁶³ Također je bitci u okolini Bihaća 1403. g. zarobio Pavla Bisena koji je tada predvodio kraljevsku vojsku poslanu protiv pobunjenika.¹⁶⁴

Kako se u ispravama nakon svake pobune isticalo tko je bio „izvor i djelatni uzrok“ posljednje pobune, tako je u početku to bio Pavao od Horvata, nakon njega Stjepan Lacković od Čakovca, a 1403. g. smatralo se glavnim predvoditeljom vranskog priora Emerika Bubeka.¹⁶⁵ Nakon neuspješnosti pobune i ponovnog povratka pod kraljevsku vlast zajedno sa svojim bratom Detrikom Bubekom, kralj im je, kao i ostalim pobunjenim velikašima oprostio „sve zločine, prijestupe i prekršaje te nasilna djela, prkos i nepokornost“, kao i zločin protiv veličanstva.¹⁶⁶ Zbog te neuspješne pobune Detrik Bubek izgubio je neke svoje posjede, između ostalih i utvrdu Sv. Juraj u Križevačkoj županiji, iako se na vrijeme zajedno s bratom odazvao ponuđenom Sigismundovom oprost, čime su mu posjedi trebali biti osigurani, bez obzira na

¹⁵⁸ Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 44, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 115.

¹⁵⁹ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 110.

¹⁶⁰ Fejer, X/1, str. 94- 95.

¹⁶¹ CD XVIII, str. 52- 54, Fejer. X/2, str. 279- 282, CD XVIII, str. 268- 271, Fejer. X/2, str. 465- 468.

¹⁶² Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, (Zagreb: Dom i svijet, 2002), str. 185 (Dalje u tekstu: Dobronić, *Templari i ivanovci*).

¹⁶³ Dobronić, *Templari i ivanovci*, str. 186, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 149.

¹⁶⁴ Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 152.

¹⁶⁵ Šišić, *Nekoliko isprava*, str. 230- 234.

¹⁶⁶ Fejer, X/4, str. 230- 233.

počinjenu veleizdaju.¹⁶⁷ Obojica, Detrik i Emerik Bubek tek su se zbog nezadovoljstva kraljevim odlukama suprotstavili vladaru, a nakon neuspjeha bili su primorani vratiti se pod kraljevsku vlast, kako bi mogli sačuvati svoje službe i barem dio obiteljskih posjeda.

Između prvog i drugog banovanja Detrika Bubeka, službu slavonskog bana vršili su Ladislav, sin Petra od Šaroša, te knez Ivan Krčki. Petrov sin Ladislav sudjelovao je između 1387. i 1390. g. u različitim bitkama u kraljevskoj službi. Između ostalog sudjelovao je pri oslobađanju kraljice te osvajanju utvrda koje su bili zauzeli pobunjenici.¹⁶⁸ Slavonski je ban bio kratko vrijeme tijekom 1392. godine. Kao i ostali banovi imao je svoje službenike, od kojih se posebno ističe njegov podban s kojim je često surađivao pri izvršavanju pojedinih poslova. Ubrzo mu je, kao vjernom plemiću, kralj dodijelio novu službu na dvoru, čime je njegova služba bana završena, a novim je banom postao Ivan Krčki.¹⁶⁹

Knez Ivan Krčki, kao ni njegova obitelj, do 1387. g. nisu pripadali plemstvu ni Zagrebačke, niti Križevačke županije. No, tada je Ivan Krčki dobio neke posjede u Zagrebačkoj županiji, a 1392. g. postao je i hrvatski, slavonski i dalmatinski ban, pa je time dobio upravu nad obje županije. Razlog darivanja bile su vojne zasluge tijekom oslobađanja kraljice, ali i ostalih plemića zarobljenih u bitci kod Gorjana. Uz mletačku je mornaricu upravo Ivan Krčki bio najzaslužniji za oslobađanje kraljice Marije iz njezinog zatočeništva u Novigradu. Kao zahvalu za to, kralj i kraljica su mu 25. studenog 1387. g. darovali posjede Četen (*Cheten*) i Klokoč (*Klokoch*) u Zagrebačkoj županiji, naravno zbog vjernosti i mnogih zasluga. Budući da se borio protiv kraljičinih i kraljevih protivnika, ponajprije protiv Ivana od Paližne koji je zarobio kraljice i zatočio ih u Novigradu. Tako se knez iskazao „službama za oslobođenje istih kraljevskih veličanstava“, ali i njihove pratnje. Sa svojim je vojnicima oslobodio dvoru vjerne plemiće Stjepana od Koroda, Stjepana od Kaniže te Ladislava i Nikolu od Alsana iz utvrde Počitelj, gdje su bili zatvoreni.¹⁷⁰ I nadalje su se kralj i kraljica prisjećali njegovih zasluga kojima je iskazao „gorljivost vjernosti kao i nepovredljivu

¹⁶⁷ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 69- 70.

¹⁶⁸ Isto, str. 38.

¹⁶⁹ Ladislav je iduće godine postao *magister ianitorum regalium*, CD XVII, str. 513- 515.

¹⁷⁰ CD XVII, str. 105- 109. Fejer, X/1, str. 355- 361.

postojanost.“ Zbog toga su mu 11. studenog 1392. g. potvrdili ranije izdane povelje i dodijelili nova prava na njegovim posjedima.¹⁷¹

Nakon kneza Ivana Krčkog nekoliko je godina službu hrvatskog, dalmatinskog i slavonskog bana vršio Nikola od Gorjana.¹⁷² On je, kao i njegov otac palatin Nikola od Gorjana zadržao vjernost dvoru i to tijekom cijelog protudvorskog pokreta. Nakon zarobljavanja kralja 1401.g. bio je zaslužan za njegovo oslobođenje, a i daljnja vjernost pridonijela je tome, da je službu palatina vršio do svoje smrti 1433. godine.¹⁷³ Tijekom banovanja od 1397. do 1402.g. poput ostalih je banova utjecao na prilike u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji preko svojih službenika na području obiju županija s kojima je surađivao u obavljanju svoje službe.

Posljednji slavonski ban tijekom protudvorskog pokreta bio je od 1402.g. Ladislav od Grđevca. Preduvjet za službu bila je naravno vjernost vladaru, koju je on i pokazao, suprotno jednom dijelu obitelji, koji je sudjelovao u pobunama protiv vladara. Jedan od njih bio je Pavlov sin Stjepan, koji je služio Stjepanu Lackoviću te je 1397.g. bio optužen za nevjernost. Iako mu je tog puta bilo oprošteno, 1403.g. ponovno se zajedno s bratom pobunio protiv kralja. Njihovi su posjedi konfiscirani, a dio je darovan drugoj grani obitelji kojoj je pripadao i ban Ladislav od Grđevca. On je zajedno sa svojim sinovima Bartolomejem, Emerikom i Ladislavom, kao hrvatsko-dalmatinski i slavonski ban bio vjeran vladaru tijekom svih pobuna protiv njega početkom 15. stoljeća.¹⁷⁴ Tako je, i nadalje u kraljevoj službi, dobio velik broj posjeda konfisciranih zbog nevjere.

Slavonski su banovi, budući da su bili u službi ugarsko-hrvatskog vladara, barem prije, ako ne i poslije svoje službe, bili vjerni vladaru. Oni su poput ostalog plemstva mogli različito djelovati. Mogli su tijekom cijelog perioda pristati uz vladara, tada se posebno iskazati u kraljevskoj službi i povećati svoje posjede ili se u nekom trenutku odvojiti od vladara i suprotstaviti mu se, no na kraju se ipak vratiti u njegovu službu, iako uz neka ograničenja. Različitost djelovanja slavonskih banova, kao i članova njihovih obitelji, bila je uvjetovana osobnim interesima i interesima obitelji u smislu očuvanja svojeg statusa i posjeda. No, djelovanja su mogla biti motivirana i mogućnošću stjecanja

¹⁷¹ CD XVII, str. 475- 477.

¹⁷² Nada Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*. (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982), str. 130 (Dalje u tekstu: N. Klaić, *Zagreb*), Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 454.

¹⁷³ Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 137.

¹⁷⁴ Fejer, X/4, str. 233- 237, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 86.

jednog i drugog, bez obzira je li se prilika ukazala u borbi na kraljevoj strani ili u suprotstavljanju njemu.

4.2.2. Zagrebački biskupi

Zagrebački biskupi, iako nisu dio plemstva, potjecali su iz plemićkih obitelji te su zajedno s ostalim članovima utjecali na događaje tijekom protudvorskog pokreta. Također, isticali su se svojim statusom i s ostalim su kraljevskim službenicima djelovali na prostoru obiju županija.

Zagrebački su biskupi tijekom razdoblja protudvorskog pokreta bili Pavao Horvat (1379.- 1387.), Ivan II. (1387.- 1394.), Ivan Šipuški (1394.- 1397.) i Eberhard (1397.- 1406.), od kojih su prvi i posljednji bili najistaknutiji, posebno po svojoj nevjernosti, odnosno vjernosti vladaru. Stav zagrebačkih biskupa i slavonskih banova bio je važan, ne samo za njihovo osobno djelovanje tijekom protudvorskog pokreta, nego i za formiranje stavova i djelovanje svoje okoline, familijara, plemića koji im nisu podložni, gradskih zajednica, koji su djelovali ili u skladu ili suprotno njihovim nazorima.

Obitelj Horvati stupili su u visoku kraljevu službu te proširili svoje posjede i time postali dio višeg plemstva tijekom vladanja Ludovika I.¹⁷⁵ Ubrzo nakon kraljeve smrti, predstavnici obitelji, braća Pavao, Ivan i Ladislav od Horvata, počeli su pružati otpor kraljicama. Ključna uloga u nastalom pokretu često se pridaje Pavlu jer se smatra da je on bio jedini aktivni političar unutar opozicije dvoru, čime se ističe njegova diplomatska aktivnost nasuprot vojnom djelovanju većine plemića.¹⁷⁶ Pavao od Horvata postao je zagrebačkim biskupom 1379. godine.¹⁷⁷ Početkom Marijine vladavine još je uvijek bio vjeran kraljicama, što mogu potvrditi i kraljevske povelje u kojima se navodi među svjedocima, kao primjerice u povelji od 10. srpnja 1384. g. kojom je kraljica Marija potvrdila privilegije Andrije II. i Ludovika I.¹⁷⁸ Uskoro se, međutim, suprotstavio dvoru. Prema nekim mišljenjima, motivacija za otpor bila je zapostavljenost kojoj je

¹⁷⁵ Aschbach, *Geschichte*, str. 19.

¹⁷⁶ Aschbach, *Geschichte*, str. 19, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 26, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 197, Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 109, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 17- 18, Lelja Dobronić, Biskup Pavao iz Horvata, u: Mirošević, Franko (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, (Zagreb: Školska knjiga, 1995), str. 145 (Dalje u tekstu: Dobronić, Biskup Pavao), Rački, *Pokret I*, str. 113, Thurocz, *Chronica*, str. 190.

¹⁷⁷ Krčelić, *Povijest*, str. 163, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 36.

¹⁷⁸ Fejer, X/1, str. 148- 151, Dobronić, *Biskup Pavao*, str. 144.

biskup bio izložen nakon smrti kralja Ludovika.¹⁷⁹ Zbog toga je i podržao Karla Dračkog kao nasljednika ugarskog prijestolja. Njegovo je djelovanje u protudvorskom pokretu bilo obilježeno više diplomatskim aktivnostima, nego vojnim, koje su preuzeli njegova braća Ivan i Ladislav. Tako je biskup krajem srpnja 1385. g. putovao u Napulj kako bi pokušao dovesti Karla Dračkog na ugarsko- hrvatsko prijestolje.¹⁸⁰ Nakon neuspješnog preuzimanja vlasti i Karlove smrti, morajući pobjeći iz Budima, Ivan i Ladislav od Horvata potražili su sklonište kod biskupa na Kaptolu, no ni tada obitelj nije odustala od pružanja otpora.¹⁸¹ Pavao je ponovno 1387. g. zajedno s Tomom, bratom vranskog priora, opet putovao u Napulj, tog puta Karlovom sinu Ladislavu.¹⁸² Tada je cilj putovanja bio ponovno dovesti odabranog kralja u Hrvatsku i Ugarsku, no taj događaj uslijedio je tek godinama kasnije. Prestanak njegovog djelovanja, kao i djelovanja cijele obitelji, obilježava bitka kod Dobora 1394.g., kada je kraljevska vojska porazila pobunjenike.

Biskupova braća Ivan i Ladislav od Horvata istaknuli su se u vojnom djelovanju protiv kraljica. Kod Gorjana je Ivan od Horvata zajedno s priorom Ivanom od Paližne predvodio napad na kraljice. Druge su bitke protiv kraljevske vojske bile manje uspješne. Još 1387. g. kralj Sigismund poslao je vojsku na čelu s Nikolom od Gorjana protiv vojske Ivana od Horvata. U nekoliko bitaka Ivan od Horvata je poražen, a prilikom opsade Požege uspio je iz grada pobjeći samo uz pomoć Stjepana Lackovića od Šimontornje.¹⁸³ Također je poražen i u bitkama koje su uslijedile u veljači 1388. g. i u studenom 1389. godine.¹⁸⁴ Na kraju je kod Dobora poražen i uhvaćen, a nakon bitke pogubljen.

Od trojice braće, Ladislav od Horvata zbog svojeg se kratkog djelovanja tijekom protudvorskog pokreta, koje je završilo već 1387. godine, kada je poginuo u jednoj bitci, najmanje spominje te je u ispravama ostao najmanje zapamćen. U jednoj darovnici za Stjepana od Koroda, viteški se ideal primatelja darovnice suprotstavlja Ladislavu kao „protivniku kraljevstva“ i njegovim „lukavim četama“ s negativnim konotacijama. Zbog

¹⁷⁹ Rački, *Pokret I*, str. 116, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 37.

¹⁸⁰ Antoljak, *Pregled*, str. 68, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 26, Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 323, Šišić, *Pregled*, str. 216,

¹⁸¹ Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 50.

¹⁸² Isto, str. 52.

¹⁸³ Aschbach, *Geschichte*, str. 72, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 30, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 68, Šišić, *Pregled*, str. 217.

¹⁸⁴ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 14, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 451.

neuspjeha, Ladislava od Horvata naziva se samo nevjernim, kojega je snašla zaslužena kazna, poraz u bitci.¹⁸⁵ Više se pažnje kraljevim protivnicima i njihovoj nevjeri poklanjalo tek u narednim godinama te ako su se posebno istaknuli u borbi protiv vladara.

Takav je slučaj s Ladislavovom braćom, posebno s Ivanom od Horvata. Događaj koji se s njim najviše povezivao je bitka kod Gorjana i zarobljavanje kraljica. Kada se spominje povezan s ovim slučajem, nije nazivan samo nevjernim, nego je smatran i pobunjenikom, koji je nasilan i djeluje nepromišljeno, iako je, s obzirom na posljedice, plan napada na kraljice očito bio vrlo dobro smišljen.¹⁸⁶ Slična je situacija s Pavlom od Horvata. Osim što je počinio zločin jer se suprotstavio kraljicama, što je dakako učinio „protiv propisa svoje časti“, smatran je i uzrokom same pobune, pa se često spominjalo da je on „izvor i začetnik svih odmetništva, opasnosti i svađa“ u Kraljevstvu.¹⁸⁷ Uz takvo etiketiranje braće u kraljevskim ispravama, nakon oslobođenja kraljice Marije, uslijedio je praktični dio pokazivanja vladarskog odnosa prema plemstvu.

Nakon oslobođenja, kraljica je 14. rujna 1387. g. braću Horvat lišila svih posjeda jer su se još uvijek suprotstavljali kraljevskoj vlasti, a njihove je posjede darovala Nikoli od Gorjana.¹⁸⁸ No, čini se da je opozicija koju su predvodila braća bila vrlo popularna među plemstvom.¹⁸⁹ Tijekom svojeg djelovanja uspjeli su okupiti dosta istomišljenika, u izvorima ih se dugo pamti, a njihova se nevjernost često spominje. Nakon prestanka njihovog djelovanja, braća se i nadalje, posebno Ivan od Horvata, spominju kao nevjerni, a kako je vrijeme prolazilo, spominju se uz sve detaljnije nabrojanje njihovih zločina.

Nasljednik Pavla od Horvata bio je od 1387. do 1394. g. Ivan II.¹⁹⁰ Još kao čanadski biskup, Ivan je bio u službi kraljica, primjerice 1382. g. kada je bio član izaslanstva kraljice Elizabete na saboru u Poljskoj.¹⁹¹ Kao zagrebački biskup, bez obzira na vjernost

¹⁸⁵ Fejer, X/1, str. 367- 370.

¹⁸⁶ U jednoj ispravi kraljica Marija navodi, da „in anno praeterito, in districtu de Gara, quum videlicet per infidelium et rebellium nostrorum vtriusque Iohannis, condam Bani scilicet, et Prioris manus violentas vna cum praefata Domina Elisabeth regina, genitricis nostra charissima ... temerarie detentae existebamus“ (Fejer. X/1, str. 344- 347).

¹⁸⁷ CD XVII, str. 85- 92, Fejer. X/3, str. 54- 56.

¹⁸⁸ Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 61.

¹⁸⁹ Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 202, Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 109, Rački, *Pokret I*, str. 115.

¹⁹⁰ Krčelić, *Povijest*, str. 169.

¹⁹¹ Andrija Lukinović, Zagrebački biskupi Ivan Smilo i Ivan Šipuški, u: *Croatia Christiana Periodica*, br. 25, (Zagreb, 1990), str. 191 (Dalje u tekstu: Lukinović., *Zagrebački biskupi*).

dvoru, nije bio pošteđen lokalnih sukoba. Njegova je biskupska služba bila obilježena sukobima s kanonicima zagrebačkog Kaptola i sa stanovnicima Gradeca. Budući da je Pavao od Horvata oduzeo neke posjede Kaptolu, a biskup Ivan II. ih nije vratio, kanonici su ga tužili Sigismundu i sudu u Rimu te je spor riješen u korist Kaptola.¹⁹² Tijekom jednog spora zamolio je kraljicu Mariju da mu pomogne oko podizanja posjeda Sv. Ladislav, koji je bio opustošen, pa su kralj i kraljica djelovali u njegovu korist. Prvo je kraljica biskupu vratila posjed, a kralj je naknadno naređivao slavonskom banu da prisili Stjepana od Prodavića na vraćanje odštete zbog „svojih nasilnih i teških djela“ na posjedu zagrebačkog biskupa.¹⁹³

Nakon smrti biskupa Ivana II., od 1394. do 1397. godine zagrebački je biskup bio Ivan Šipuški, tajnik kraljeve kancelarije u Sigismundovoj službi.¹⁹⁴ Iako je u početku biskup bio odan kralju, vremenom su se odnosi promijenili. Tijekom jednog sukoba između Kaptola i Gradeca, Sigismund je podržao stanovnike slobodnog kraljevskog grada, a biskup je bio u dobrim odnosima s Kaptolom.¹⁹⁵ Moguće da je i podržavao kraljeve protivnike, a budući da su oni bili ubijeni na saboru u Križevcima, morao je napustiti službu zagrebačkog biskupa u kojoj ga je naslijedio biskup Eberhard.¹⁹⁶

Godine 1397. zagrebačkim je biskupom postao Eberhard, pouzdani i vjerni Sigismundov suradnik.¹⁹⁷ Eberhardu je zbog toga dodijeljeno veliko područje djelovanja. Zahvaljujući njemu, pobune tijekom 1401. i 1403. g. u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji nisu imale toliko snažnog utjecaja. Ipak, uz kraljevo je dopuštenje smatrao potrebnim sazvati skupštinu slavonskog plemstva u Križevce krajem prosinca 1403. g. kako bi riješio problem nevjernosti među plemstvom tijekom posljednje pobune protiv kralja. Uz njega su komisiju činila oba bana Pavao Bisen i Ladislav od Grdevca te vicepalatin Martin Ders.¹⁹⁸ Osim što je bio biskup, Eberhard je neko vrijeme

¹⁹² Lukinović, *Zagrebački biskupi*, str. 191- 192.

¹⁹³ CD XVII, str. 344- 345, Fejer. X/1, str. 719- 722, CD XVIII, str. 56- 58, CD XVIII, str. 83- 84, Fejer, X/2, str. 396- 400, N. Klaić, *Koprivnica*, str. 113.

¹⁹⁴ Peter Labanc, *Die Ahnen und Verwandten des Zagreber Bischofs Johannes von der Zips (1394- 1397)*, u: *Slovakia and Croatia*, vol. I, (Bratislava- Zagreb, 2013), str. 246, Lukinović, *Zagrebački biskupi*, str. 195.

¹⁹⁵ Lukinović, *Zagrebački biskupi*, str. 196.

¹⁹⁶ Isto, str. 198.

¹⁹⁷ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 92, Andrija Lukinović, *Zagrebački biskup Eberhard (1397- 1406. i 1410- 1419)*, u: *Croatia Christiana Periodica*, br. 28, (Zagreb, 1991), str. 2 (Dalje u tekstu: Lukinović, *Zagrebački biskup Eberhard*), Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 59.

¹⁹⁸ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 71, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 72.

1402. g. bio hrvatski i slavonski ban.¹⁹⁹ Ta mu je služba i mogla pomoći pri očuvanju većeg dijela obiju županija u vjernosti kralju.

Zbog njegove odanosti, kralj je nagrađivao biskupa te njegove nećake iz obitelji Alben. Biskup je tako stekao utvrdu Medvedgrad 1398. g., koju mu je kralj dao u zalog. Kasnije ga je potvrdio njegovim nećacima Petermanu, Hermanu i Rudolfu. Time što su stekli Medvedgrad, ujedno su stekli upravu nad Turopoljem.²⁰⁰ Iste, 1398. godine, njegov nećak Ivan Alben postao je opat cistercitskog samostana u Topuskom, a u toj je službi ostao do 1405. g.²⁰¹ Cjelokupna je obitelj, od ulaska u službu kralju Sigismundu, ostala vjerna dvoru, pa su vremenom stjecali službe, jednako kao i posjede, na području obiju županija.

Zagrebački su se biskupi, poput slavonskih banova, većinom odlikovali vjernošću vladaru. Tim je više to opravdano jer su, osim biskupske službe, na još neki način bili u kraljevskoj službi, a ako su se nakon nekog vremena i suprotstavili dvoru, bili su lišeni svoje službe te je postavljen novi biskup.

4.2.3. Ostalo više plemstvo

Ostali plemići Zagrebačke i Križevačke županije tijekom protudvorskog pokreta nisu vršili službe slavonskih banova ili zagrebačkih biskupa, no na neki su način bili u kraljevskoj službi. Ona je mogla trajati tijekom cijelog razdoblja, mogla je završiti zato što ju je kralj oduzeo zbog nevjernosti, ili je tek mogla započeti. Od višeg plemstva ovdje se ističu obitelji Pavla Zrinskog, Lovre i Nikole Totha od Susedgrada, Petra Cudara, Ivana od Paližne, Stjepana od Korođa te Stjepana Lackovića. Iako neke od navedenih obitelji imaju samo manji dio posjeda dobivenih kraljevskim darovnicama u ovim županijama, ipak se uzimaju u obzir, budući da su na neki način morali barem neko vrijeme upravljati tim posjedom, uspostavljajući odnose sa srednjim i nižim plemstvom.

¹⁹⁹ Karbić, *Velikaška obitelj Alben*, str. 13, Lukinović, *Zagrebački biskup Eberhard*, str. 2.

²⁰⁰ Karbić, *Velikaška obitelj Alben*, str. 14, N. Klaić, *Zagreb*, str. 122.

²⁰¹ Karbić, *Velikaška obitelj Alben*, str. 18, Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 73- 74.

Pavao Zrinski postao je vitez kraljevskoga dvora, dakle kraljevski službenik 1381.g., što je ostao i nakon promjene na prijestolju i dolaska kraljica na vlast.²⁰² Iako se nakon 1383. g. pa sve do 1389. g. ne spominje u vezi s dvorom, a tijekom tih godina nije niti istaknutije djelovao u kraljevskoj službi, vjerojatno je ipak ostao vjeran dvoru.²⁰³ Od 1389. g. ponovno je aktivan u službi kralja Sigismunda. Tada je sa svojim četama bio uključen u vojsku pod zapovjedništvom bana Ladislava od Lučenca, koja je ratovala u Dalmaciji.²⁰⁴ Iste ga je godine kralj darivao jednom kućom u Zadru zbog iskazanih službi kraljici te pretrpljenih šteta. Od tada je uvijek u kraljevoj službi, a tijekom ponovne pobune velikaša 1401. g. ostao je vjeran kralju i otvoreno je stao na njegovu stranu.²⁰⁵

Braća Nikola i Lovro Toth od Susedgrada također su bili velikaši Zagrebačke županije te, jednako kao i njihovi dalji rođaci Zrinski, vjerni kraljevskom dvoru.²⁰⁶ Obojica su tijekom Sigismundove vladavine bili vitezovi u njegovoj službi.²⁰⁷ Njihova odanost dvoru nije samo uvjetovana rodbinskim vezama sa Zrinskima, nego i službom njihovog oca Nikole, koji je od kralja Ludovika dobio posjede Susjedgrad, Slani Potok te Stubicu.²⁰⁸ Tijekom protudvorskog pokreta često se spominju kao kraljevi službenici izvršavajući razne poslove, što pokazuje da su neprestano bili odani dvoru. Obojica su kao kraljevi ljudi redovito prisutni prilikom uvođenja novih gospodara u posjede, prilikom vršenja reambulacija ili kao arbitri u različitim sporovima.²⁰⁹

Suprotno njima Petar Cudar se već na početku Marijine vladavine usprotivio dvoru zbog odvajanja Poljske i Ugarske, što ga je zbog njegovih posjeda u Galiciji osobito pogodilo, no zbog toga je kažnjen pritvorom, a njegov brat, erlauski biskup, morao je pobjeći u Italiju.²¹⁰ Iako sam pojam nevjernosti tada još nije toliko razrađen, koliko je postao na kraju protudvorskog pokreta, sam stav kraljica prema nezadovoljnicima bio je jasan, no nevjernost nije značila konačno isključenje nezadovoljnika. Postojala je mogućnost ponovnog uključivanja u vladarovu službu, pa su se nakon Sigismundovog

²⁰² Damir Karbić, Suzana Miljan, *Političko djelovanje kneza Pavla I. Zrinskog (1362.- 1414.)*, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnog društva HAZU*, br. 30, (Zagreb, 2012), str. 89 (Dalje u tekstu: Karbić i Miljan, *Političko djelovanje*).

²⁰³ Karbić i Miljan, *Knezovi Zrinski*, str. 24, Karbić i Miljan, *Političko djelovanje*, str. 89- 91.

²⁰⁴ Karbić i Miljan, *Političko djelovanje*, str. 92.

²⁰⁵ Isto, str. 101.

²⁰⁶ Karbić i Miljan, *Knezovi Zrinski*, str. 33.

²⁰⁷ N. Klaić, *Zagreb*, str. 62.

²⁰⁸ N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 78.

²⁰⁹ CD XVII, str. 78- 79, 158- 159, CD XVIII, str. 15- 20, 220- 221, 501- 502.

²¹⁰ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 15.

dolaska na prijestolje članovi obitelji Cudar vratili pod kraljevsku vlast. Kralj Sigismund je 30. studenog 1387. g. Jurju, Nikoli i Benediktu Cudaru, koji su se ponovno vratili u milost vladaru, darovao obje utvrde Hrastovice dok ih ne odšteti za štete koje su im nanijele kraljice.²¹¹ Tako se tijekom nekoliko godina njihov položaj promijenio od nevjernosti do ponovne službe vladaru.

Jednako, kao i u prethodnom primjeru, obitelj Ivana od Paližne također nije bila u potpunosti pogođena kaznama zbog nevjernosti i pobune protiv kraljica. Ivan od Paližne pristupio je ivanovcima 1365. g., kada ga je prior Baudon Cornuti primio u viteški red.²¹² Godine 1381. spominje se kao prior Vrane.²¹³ Već 1383. g. podigao je oružanu pobunu protiv kraljica u sjedištu priorata Vrani, a budući da je već u listopadu bila suzbijena, morao je pobjeći.²¹⁴ Nakon što su kraljice vojskom koju je predvodio tadašnji hrvatsko- dalmatinski ban Stjepan Lacković uspjele svladati pobunu, kraljica Marija lišila je Ivana od Paližne službe, a posjede Paližnu, Sivec i Čakostinu u Križevačkoj županiji nije oduzela samo njemu, nego i njegovom bratu Tomi te rođacima Juraju, Berislavu, Ivanu, Nikoli i Mateju.²¹⁵ Time nije samo vođa pobune, nego i dio njegove obitelji, izgubio svoje posjede. Iako su kraljice zbog te pobune konfiscirale obiteljski posjed, Ivanovi su se nećaci Ivan i Nikola, Petrovi sinovi, ipak podložili vladaru.²¹⁶

Bivši je prior protiv kraljica ponovno počeo djelovati od 1385.g. kada je podržavao Karla Dračkog u nastojanju da dođe na ugarsko- hrvatsko prijestolje. Iako je taj pokušaj završio neuspješno, Ivan od Paližne nastavio je s borbom protiv kraljevske vlasti. Događaj, koji se najviše veže uz Ivana od Paližne, osim pobune u Vrani, svakako je bila bitka kod Gorjana, napad na kraljice i njihovo zarobljavanje. U prisjećanjima na taj događaj on se uz Ivana od Horvata redovito spominje.²¹⁷ U bitkama koje su 1387.g. uslijedile protiv njega za oslobođenje kraljica, bio je primoran prvo napustiti utvrdu Počitelj i pustiti zarobljenike iz bitke kod Gorjana te otići u Novigrad, a nakon što je

²¹¹ CD XVII, str. 112- 113: „duo castra uniformiter Hraztouicha appellata in comitau Zagradiensi.“

²¹² Dobronić, *Templari i ivanovci*, str. 167.

²¹³ Isto, str. 173, 180.

²¹⁴ Budak, *Ivan od Paližne*, str. 59, Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 200, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 435, Šišić, *Memoriale*, str. 5.

²¹⁵ CD XVI, str. 476- 477, Dobronić, *Templari i ivanovci*, str. 180.

²¹⁶ Budak, *Ivan od Paližne*, str. 64- 65.

²¹⁷ Na primjer u ispravama: CD XVII, str. 85- 92, Fejer, X/3, str. 54- 56.

morao osloboditi i kraljicu Mariju, od utvrda su mu ostali samo Klis i Vrana, koje je mogao držati jedino uz pomoć bosanskog kralja Tvrtka (1338.- 1391.).²¹⁸

Iako se Ivana od Paližne redovito navodilo kada se govorilo o pobunjenicima i vođama protudvorskog pokreta, dio članova obitelji, nećaci Ivan i Nikola vratili su se u kraljevsku službu, čime su ostali pošteđeni kraljičine i kraljeve nemilosti. Njegov nećak, također Ivan od Paližne, postao je 1395.g. preceptor Bele.²¹⁹ Godine 1398. Nikola od Paližne bio je u osmanskome zarobljeništvu jer se kod Nikopola borio u kraljevoj vojsci, a njihov sestrić Lorand od Paližne, sin Loranda, također je bio u kraljevoj službi na dvoru.²²⁰

Nakon neuspješne pobune Ivana od Paližne, kraljica Marija oduzela je prioru i njegovoj obitelji posjede Paližna, Sivec i Čokostinu u Križevačkoj županiji i dodijelila ih tadašnjem mačvanskom banu Stjepanu, sinu Filipa od Koroda. Budući da još tada u ispravama zasluge nisu bile tako detaljno opisane, kao što će to biti tijekom nadolazećih događaja, u darovnici za bana Stjepana navodi se da je pružao kraljevskoj vlasti mnoštvo vjernih usluga (*fidelium seruiciorum*), no te su u sjećanju izbljedjele (*in memoriam reductis*), tako da ih se više nije moguće prisjetiti.²²¹ Tek sudjelovanjem u budućim bitkama moći će se ponovno iskazati i navesti nove zasluge. Do tada zasluge koje su karakterizirale vjernost nisu mogle ni trebale biti toliko vojno istaknute, koliko tijekom protudvorskog pokreta. Navedena je povelja svojim darivanjem posjeda trebala pripomoći u ostvarivanju upravo takve vjernosti u budućnosti.

Tako se već ubrzo u novoj povelji u opisu njegove vojne službe pronalazi jedan od primjera isticanja viteških ideala. Ističe se njegova borba protiv Ladislava od Horvata, ali i bitka kod Gorjana, gdje je, bez obzira na njen svršetak, ban Stjepan pokazao svoju hrabrost boreći se tamo za kraljice.²²² Iako je tamo bio zarobljen i nakon toga odveden u utvrdu Počitelj, odakle ga je oslobodio Ivan Krčki,²²³ taj neuspjeh i zarobljeništvo nisu umanjili njegovu reputaciju, nego naprotiv još više potvrdili njegovu vjernost.

Članovi obitelji Lacković generacijama su bili u kraljevskoj službi, pa se to ni nakon stupanja kraljica na prijestolje nije promijenilo. Stjepan II. Lacković od Čakovca, tada

²¹⁸ Budak, *Ivan od Paližne*, str. 60, 69.

²¹⁹ Isto, str. 65.

²²⁰ CD XVIII, str. 278- 279.

²²¹ CD XVI, str. 476- 477.

²²² Fejer, X/1, str. 367- 370.

²²³ CD XVII, str. 105- 109, Fejer, X/1, str. 355- 361.

najistaknutiji član obitelji, početkom vladavine kraljica bio je vjeran dvoru. Tako ga je kraljica Elizabeta, kao novoimenovanog hrvatsko- dalmatinskog bana, poslala dalmatinskim gradovima kako bi mu ovi potvrdili svoju vjernost kraljicama.²²⁴ On je u prvim godinama vladanja kraljica bio njihov oslonac, a kao ban uspio je do jeseni 1383. g. suzbiti otpor protiv kraljica koji je predvodio vranski prior Ivan od Paližne.²²⁵ Službu bana vršio je do 1384. g. i ponovno 1385. godine. No, kako se usprotivio udaji Marije za Luja Orleanskog, kraljica Elizabeta smijenila ga je s njegovog položaja, kao i ostale njegove istomišljenike. Poticaj za suprotstavljanje kraljičinoj želji, osim ispunjavanja volje kralja Ludovika i Luksemburgovaca, bilo je i potiskivanje Nikole od Gorjana, koji je u toj stvari podržavao kraljicu.²²⁶ Nakon tog neuspjeha i oduzimanja službe, Lacković je uz Pavla Horvata, Nikolu Szecsija i Nikolu Zambova, postao jednim od vođa protudvorskog pokreta i pobornik dovođenja Karla Dračkog na prijestolje.²²⁷ No, nakon Karlove smrti ponovno se podložio dvoru, a tijekom kraljičinog zarobljeništva zajedno je s velikašima koji su podržavali želju da se Sigismunda proglasi kraljem, prije svega s Ivanom od Kaniže, osnovao ligu u koju je ušao i novi kralj.²²⁸ Tako je ponovno stupio u kraljevsku službu te je od 1387. do 1392. g. bio palatin. Tada ga je Sigismund razriješio službe palatina, a službu magistra konjušnika vršio je i nadalje.²²⁹

Kada je 1396.g. u sklopu kraljeve vojske Stjepan Lacković sudjelovao u pohodu protiv Osmanlija, u bitci kod Nikopola sa svojom se četom povukao i vratio u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Iskoristio je kraljevu odsutnost poslije bitke kako bi podigao pobunu i pokušao na prijestolje dovesti Ladislava Napuljskog.²³⁰ Njemu su se pridružili nećaci Andrija Lacković te Stjepan od Simontornje.²³¹ Razlog ove pobune protiv vladara moglo je biti nezadovoljstvo kraljem, budući da ih je u odnosu na druge velikaše malo darivao.²³²

Kada je 1397. g. ponovno došlo do izravne pobune protiv vladara, ti su se događaji jasno doživljavali kao nastavak protudvorskog pokreta kojeg su započeli Ivan i Pavao

²²⁴ Fejer, X/1, str. 94- 95.

²²⁵ Karbić, *Lackovići*, str. 24.

²²⁶ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 13, Karbić, *Lackovići*, str. 25, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 241.

²²⁷ Karbić, *Lackovići*, str. 26.

²²⁸ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 14, Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 62.

²²⁹ Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 14.

²³⁰ Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 88, Karbić, *Lackovići*, str. 26, Rački, *Pokret III*, str. 14, Šišić, *Pregled*, str. 219.

²³¹ Aschbach, *Geschichte*, str. 114, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 244, Šišić, *Pregled*, str. 326.

²³² Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 14.

od Horvata i Ivan od Paližne. Lackoviće se percipiralo kao njihove nastavljače. Zbog toga ih se često, posebno Stjepana II. Lackovića u poveljama prikazivalo „kao istinskog i pravog zločinca i pobunjenika te sudionika svih zločina sa spomenutim pokojnima obojicom Ivana, naime banom i priorom.“²³³

Više je plemstvo u svom odnosu prema vladaru moglo iskazivati vjernost ili nevjernost, a iz različitih se razloga taj stav mogao promijeniti. Upravo primjer Stjepana Lackovića od Čakovca pokazuje promjenjivost tog odnosa zbog neslaganja s kraljevskim odlukama, koje bi utjecale i na njegov položaj. Tako je od početne vjernosti, pa čak i borbe protiv Ivana od Paližne, uz promjene stavova tijekom protudvorskog pokreta, na kraju u ispravama postao njegov nastavljač u suprotstavljanju kraljevskoj vlasti. Također je upravo više plemstvo bilo pokretač pobuna protiv vladara, srednje im se plemstvo moglo priključiti ili im se suprotstaviti, ako su djelovali zajedno s višim plemstvom, koje je ostalo odano dvoru.

²³³ CD XVIII, str. 195- 205, Fejer, X/2, str. 415- 418.

4.3. Srednje plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije

Kako su velikaši bili povezani s vladarom preko službi koje su vršili, na isti je način srednje plemstvo bilo povezano s velikašima. Tako je *familia*, koja je činila mrežu povezanosti plemića različitih rangova, bila okosnica plemićke moći, koja se protezala ne samo na rodbinske odnose, nego je uključivala i odnose ovisnosti plemića jednih o drugima.²³⁴ Odnos koji je postojao uslijed pripadanja pojedinoj porodici, *familiaritas*, između ostalog uključivao je i službu svojem gospodaru te vjernost koja je bila nagrađivana. Zbog toga su predstavnici svih društvenih slojeva pokušavali ući u kraljevu službu ili u službu visokog plemstva.²³⁵ Unutar užeg kruga kako kraljevih familijara, tako i onih biskupovih i banovih, postojale su razlike prema kriterijima ranga, obrazovanja i pojedinih funkcija.²³⁶ No, svi su oni bili povezani sa svojim gospodarom, koji ih je povezivao s kraljem i kod njega bio njihov zagovornik.²³⁷

Pomoću sustava familijariteta velikaši su bili povezani s vladarom, a srednje plemstvo s velikašima. Pripadnici srednjeg plemstva bili su kao *familiares* u službi visokog plemstva, koji su bili njihovi zagovornici pred kraljem i koji su mogli kralja potaknuti na darivanje posjeda svojim službenicima. Tako su baruni pomoću familijariteta mogli zadržati vjernost drugih plemića, budući da je zaštita jednog baruna mogla doprinijeti društvenom i političkom uspjehu plemića u njegovoj službi.²³⁸ No *familiaritas* je mogla imati i drugačije posljedice. Tijekom protudvorskog pokreta dio plemića koji su bili familijari zagrebačkog biskupa Pavla Horvata ili su se pridružili vranskom prioru Ivanu od Paližne, izgubili su neke ili sve posjede, iako ponekad samo privremeno.²³⁹

Familijaritet je ponekad bio presudan u odnosu srednjeg plemstva Zagrebačke i Križevačke županije prema vladaru pa je stoga više odražavao stav i odnos njihovih gospodara, iako to nije nužno uvijek bio slučaj. Tako je za neke familijaritet značio stjecanje novih, dok je za neke značio gubljenje posjeda, ovisno o tome čiji je familijar dotični plemić bio. Neki primjeri pokazuju samostalno djelovanje plemića, što je ponekad značilo uspjeh, ne samo za tog plemića, nego za cijelu njegovu obitelj.

²³⁴ Powis, *Der Adel*, str. 15.

²³⁵ Isto, str. 43.

²³⁶ Kintzinger, *Westbindungen*, str. 177, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 319.

²³⁷ Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 237.

²³⁸ Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 86, Bush, *Rich noble, poor noble*, str. 56, Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 236- 237, Powis, *Der Adel*, str. 69.

²³⁹ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 308.

4.3.1. Slavonski podbanovi

Kada je još tijekom vladavine kralja Ludovika I. 1381. g. Petar Cudar prestao biti slavonski ban, tako je i njegov podban i križevački župan Petar Cirke prestao vršiti svoju službu. Dužnost slavanskog bana tada su počeli vršiti Stjepan i Ivan od Lendave. Budući da su postojala dva bana, nije bilo potrebe za službom podbana, pa tijekom njihovog banovanja te službe nema. Bez obzira na to, služba križevačkog župana, koja se inače ujedinjavala sa službom podbana, ipak je zadržana. Tako je za banovanja Stjepana i Ivana od Lendave križevački župan bio *magister* Basov, koji je često surađivao s banovima i čazmanskim kaptolom te vršio svoju službu na lokalnoj razini. Između ostalog 1383. g. vodio je istragu u sporu između tamošnjih plemića.²⁴⁰ Prestankom njihovog banovanja 1385. godine, prestala je i Basova služba.

Novi se ban Akus pojavljuje 1387. godine. Iako je i on imao barem križevačkog župana, budući da se podban ne spominje, među ostalim službenicima i familijarima, njegovo se ime, kao ni konkretnije djelovanje čak ni na lokalnoj razini ne spominje, što je i razumljivo jer je služba samog bana bila prilično kratka.²⁴¹ Već se od početka iduće godine javlja novi slavonski ban, Ladislav od Lučenca, a s njime i novi podban, *magister* David. O njemu se saznaje iz isprave iz 1390. g. kada se pri zaključivanju spora navodi istraga bivšeg podbana Davida, budući da je spor započeo tijekom njegove službe.²⁴²

Od 1389. do 1392. godine uz bana Detrika Bubeka pojavljuje se podban Martin Ders. Kada je Detrik Bubek od 1394. do 1397. g. ponovno bio ban, opet je vršio službu u suradništvu s istim podbanom kao i nekoliko godina ranije. Primjer Martina Dersa od Sredne (*Szerdahely*) pokazuje koliko *familiaritas* može pomoći pri stjecanju novih posjeda, ako se dobro iskoristi i na vrijeme prekine. Uz službu slavanskog podbana bio je župan Zagrebačke i Križevačke županije, a nakon što je Bubek postao palatin, Ders je postao vicepalatin.²⁴³

Tijekom svoje službe kao Bubekov familijar, Martin Ders je stekao velik broj posjeda. Već 1393.g. kralj Sigismund darovao mu je kraljevski posjed Rovišće. To je darivanje zaslužio, kako je to navedeno u povelji, „prejasnim vjernostima i nebrojenim uslugama,

²⁴⁰ Stipišić i Šamšalović, *Isprave*, 965.

²⁴¹ CD XVII, str. 72.

²⁴² CD XVII, str. 266- 272.

²⁴³ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 72, Szeberényi, *Plemići*, str. 49, bilj. 101.

službama i zaslugama“, koje se odnose na razne vojne pohode u službi Detrika Bubeka pa time i kralja te na borbu protiv pobunjenika.²⁴⁴ Zbog tog je darivanja i nastao sukob između obitelji Ders i rovišćanskog nižeg plemstva.²⁴⁵ Tako je u kolovozu 1394. g došlo do spora između Martina Dersa i Nikole, sina Farkaša oko nekih posjeda pred banskim sudom.²⁴⁶ Dvije godine nakon ovog darivanja, 20. rujna 1395. g. kralj je ponovno braći Martinu i Sigismundu Dersu potvrdio svoju darovnicu, ali i ispravu čazmanskog kaptola od 26. lipnja 1393. g. za istu utvrdu i posjed.²⁴⁷

Nakon ovog darivanja, braća su zahvaljujući Martinovoj službi uskoro stekla nove posjede. Martin Ders je 1397. g. dobio posjed Ivanovac (*Iwanouch*), a iste mu je godine kralj potvrdio dotadašnja darivanja.²⁴⁸ Nove su posjede braća stekla 1398. g., kada im je kralj dodijelio Gornji Križ (*Kereztur*) te naredio čazmanskom kaptolu da ih uvede u posjede.²⁴⁹ Također su te godine stekli i Topolovac, koji je prethodno oduzet Stjepanu od Prodavića.²⁵⁰ Tada je Martin Ders još uvijek bio familijar Detrika Bubeka, a kada se Bubek 1403. pridružio pobuni protiv kralja Sigismunda, Ders je, prekinuvši odnos familijariteta s njim, ostao vjeran kralju.²⁵¹ U prosincu 1403. g. bio je čak i član grupe predvođene biskupom Eberhardom, čija je zadaća bila provjeriti vjernost nekih plemića tijekom posljednje pobune protiv vladara.²⁵²

Između dva banovanja Detrika Bubeka, slavonski ban 1392. g. bio je Ladislav Petrov s podbanom magistrom Davidom. Između ostalih poslova, koje su obavljali tijekom kratke službe u kolovozu 1392. g. ban se poslužio pečatom svojeg podbana prilikom izdavanja jedne isprave.²⁵³ Ubrzo nakon toga ban je postao knez Ivan Krčki, a podban *magister* Toma. Uz to, vršio je i službe vikara te križevačkog i zagrebačkog župana. Posebno je tijekom 1393. g. i prve polovice 1394. g. istaknuto djelovao na prostoru obje županije, što je vidljivo po broju njegovih isprava, kao i onih upućenih njemu od strane bana i kralja.²⁵⁴

²⁴⁴ CD XVII, str. 513- 515.

²⁴⁵ Szeberényi, *Plemići*, str. 36.

²⁴⁶ Isto, str. 49.

²⁴⁷ CD XVIII, str. 56- 58.

²⁴⁸ CD XVIII, str. 219- 220, CD XVIII, str. 266- 267.

²⁴⁹ CD XVIII, str. 305- 306.

²⁵⁰ CD XVIII, str. 353- 355, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 72, 269.

²⁵¹ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 71.

²⁵² Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 72.

²⁵³ CD XVII, str. 452- 453.

²⁵⁴ Na primjer: CD XVII, str. 493- 494, 557, 560- 564, ZsO I, 2802, 2313.

Jednako istaknutu ulogu imao je i podban te križevački župan Ivan Antimov od Sigeta (*de Zygeth*), kojega je u tu službu postavio ban Nikola od Gorjana tijekom svojeg banovanja od 1397. do 1402. godine. Zahvaljujući banu u čijoj je službi bio, podban Ivan Antimov profitirao je slično Martinu Dersu, iako ne u tolikim razmjerima. Godine 1398. kralj Sigismund darovao je njemu i njegovom bratu Juraju posjed Anjanovac u Križevačkoj županiji.²⁵⁵ Taj je posjed prethodno oduzet jednom od pobunjenika protiv kralja i onda darovan podbanu za njegove vjerne službe. Iste je godine podban bio jedan od kraljevih izaslanika, kojima je garički samostan trebao predati dokumente vranskog priorata.²⁵⁶

Budući da su podbanovi bili familijari banova, služba slavonskih podbanova ovisila je o službi njihovih gospodara kao slavonskih banova, pa se ona zbog same naravi službe odlikuje vjernošću prema vladaru, koja se pokazuje vršenjem poslova u skladu sa službom povjerenom mu od bana, koji kao kraljevski službenik također duguje vjernost vladaru. Kako su obje službe često bile kratkotrajne, iz nekoliko sačuvanih isprava vidi se vjernost podbanova, odnosno križevačkih župana, prema svojim gospodarima banovima, pa samim tim i prema vladarima. Jedinu iznimku čine odnosi bana Detrika Bubeka i njegovog podbana Martina Dersa, koji su u svojim službama bili dulje vrijeme, pa je u tom slučaju i moglo doći do promjene u međusobnim odnosima, kao u i odnosima prema vladaru, koji se u slučaju bana promijenio, dok je kod podbana ostao isti. Budući da je podban stekao popriličan broj posjeda, vjernošću vladaru koji mu ih je darovao, nastojao ih je zadržati, dok se ban suprotstavio vladaru zbog neslaganja s njegovim odredbama. Ostali su podbanovi bili više ili manje istaknuti u službi na prostoru Zagrebačke i Križevačke županije te su jednako tako profitirali banskom službom svojih gospodara.

²⁵⁵ CD XVIII, str. 327- 328, 337- 338, ZsO I, 5237.

²⁵⁶ CD XVIII, str. 352- 353.

4.3.2. Medvedgradski kaštelani

Medvedgradski su se kaštelani mijenjali zajedno sa slavonskim banom, jednako kao i podbanovi, odnosno križevački i zagrebački župani. Njih je na jednak način služba pod banom obvezivala na vjernost, prvenstveno dakako banu, a onda i vladaru.

Krajem Ludovikove i početkom Marijine vladavine Medvedgradom je upravljao zagrebački župan Nikola Virtus. Nakon njegove uprave, utvrdu je osvojio Ivan od Horvata, pa su u prvoj polovici 1387. g. medvedgradski kaštelani bili njegovi familijari.²⁵⁷ Već je iste godine utvrda oslobođena od pobunjenika i vraćena kralju zahvaljujući opsadi Ivana Krčkog. Nakon toga, oslobođenu je utvrdu na upravu primio *magister* Ivan Veliki. On je, poput drugih medvedgradskih kaštelana bio ujedno i turopoljski župan.²⁵⁸ Kada je 1394. g. ban postao Detrik Bubek, njegov familijar Ivan Higeo bio je kaštelan u Medvedgradu odmah od početka banovanja svojeg gospodara.²⁵⁹ Nakon ponovne promjene u banskoj službi, utvrda je dobila i nove kaštelane. Novi je ban Nikola Gorjanski za kaštelane postavio Stjepana Virtusa i Blaža od Čaka (*de Chaak*).²⁶⁰ Ono što je zajedničko svim navedenim medvedgradskim kaštelanima, kao i podbanovima, vršenje je službe pod svojim gospodarima, što je značilo više ili manje jednak odnos prema vladaru kakav ima i ban, što je u krajnosti značilo vjernost. Iznimka je jedino kratak period kada je utvrda bila pod vlašću Ivana od Horvata, kada su postavljeni upravitelji bili suprotstavljeni kralju.

Kako su slavonski podbanovi i medvedgradski kaštelani bili vezani familijaritetom uz svojeg gospodara, koji je u tom trenutku vršio službu slavonskog bana, tako su i druge obitelji srednjeg plemstva bile više ili manje vezane uz neke velikaše ili su se njima pridruživali u pojedinim situacijama. Tijekom protudvorskog pokreta plemići su se mogli podijeliti na različite načine, pri čemu pripadnost istoj obitelji nije bila presudna u svrstavanju na jednu ili drugu stranu. To je ipak više ovisilo o interesima pojedinaca ili cjelokupne obitelji s obzirom na potrebu očuvanja posjeda ili mogućnost stjecanja novih. Tako su se članovi iste obitelji mogli istodobno svrstati na suprotne strane, među one koji su okarakterizirani kao vjerni, odnosno nevjerni vladaru. Obitelji su vremenom

²⁵⁷ CD XVII, str. 56.

²⁵⁸ Josip Adamček, *Medvedgradsko vlastelinstvo. Kaj*, br. 6, 1984, str. 34 (Dalje u tekstu: Adamček, *Medvedgradsko vlastelinstvo*), CD XVII, 291- 292, N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 99.

²⁵⁹ CD XVII, str. 628, N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 101.

²⁶⁰ N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 102, 104.

mogle i mijenjati strane, iako su postojale i one koje su tijekom cijelog razdoblja krize ostale vjerne vladaru.

4.3.3. Vjerno i nevjerno plemstvo početkom vladavine kraljice Marije

Već početkom vladavine kraljica plemstvo se podijelilo na one koji su kraljice podržali i na one koji su im se suprotstavili u grupi srednjeg plemstva, jednako kao i u grupi višeg plemstva. Na početku u ispravama još nema detaljnih karakterizacija jednih i drugih, no vremenom se to mijenjalo, posebno nakon bitke kod Gorjana. Tijekom ovog prvog razdoblja pobune protiv vladara, kao vjerni iz obiju županija iskazali su se obitelj od Molone, Grgur od Ravena, Zanko Vuković i obitelj od Konjske, a kao nevjerni obitelji od Baka, od Ramače, od Svetačja, od Grebena i od Crne Rijeke. No, bez obzira na tu podjelu, obitelji i plemići nisu se nalazili u istovjetnim situacijama. Svaki je od njih djelovao u različitim okolnostima i različito uspostavljenim odnosima prema svojem gospodaru i vladaru.

Nakon promjene na kraljevskom prijestolju plemići Ivan i Nikola od Molone iz Zagrebačke županije primili su od kraljice Marije 10. siječnja 1384. g. potvrdu svojeg plemićkog statusa, koju je još 1327. g. kralj Karlo Robert dodijelio njihovoj obitelji, čime su bili izuzeti iz jurisdikcije grada Zagreba i primljeni među kraljevske plemiće.²⁶¹ Tada u njihovoj povelji iz 1384. g. nema oznaka vjernosti, kao ni zasluga kakve će se kasnije pojaviti u ispravama drugih plemića. Međutim, važno je bilo da su oni prihvatili kraljevsku vlast i od nove kraljice zatražili potvrdu svojih povlastica, koje su stekli već ranije. Neki drugi stekli su ih tek tijekom protudvorskog pokreta zahvaljujući službi koju su tada pružali vladaru.

Razdoblje protudvorskog pokreta nudilo je tu mogućnost uspona na društvenoj ljestvici. Taj se uspon mogao postići vojnim zaslugama, naravno u korist kraljice ili kralja, budući da su jedino oni mogli nekoga proglasiti plemićem. Jedan od njih bio je zagrebački kanonik Grgur, sin Pavla od Ravena, čija je obitelj dotada potpadala pod jurisdikciju tamošnje utvrde. Nakon svog oslobođenja kraljica Marija boravila je u Senju te je tamo 22. lipnja 1387. g. Grgura od Ravena, njegovu braću Božu i Loranda, te rođake Nikolu, Blaža, Pavla i Ivana proglasila pravim plemićima, izuzela ih iz statusa

²⁶¹ CD XVI, str. 435- 436.

jobagiona (gradokmeta) utvrde i oslobodila ih svih podavanja i službi. Uzdizanje u rang pravog plemića bilo je povezano s posjedima. Tako su posjedi zagrebačkog kanonika i njegove obitelji bili oslobođeni podavanja. Posebno se ističe da je Grgur to zaslužio, zato što se iskazao prilikom oslobođenja kraljice Marije, tako što je „mnogim i dugim putovanjima i neumornim naporima svoj život izlagao očitim opasnostima“ pri čemu je u dodijeljenoj mu ispravu bio čak uspoređen s najistaknutijim Marijinim osloboditeljem, Ivanom Krčkim, iako Grgur od Ravena nije bio u njegovoj službi.²⁶²

Upravo zbog aktivnosti Ivana Krčkog prilikom kraljičinog oslobađanja, njegovi su se familijari mogli istaknuti u vojnoj, ali i drugim službama svojem gospodaru pa tako i kralju. Takav primjer pruža Zanko, sin Fridrika Vukovića, koji je kao familijar Ivana Krčkog stupio u službu kralja za što ga je i knez Ivan bio zadužio. Tijekom svoje službe istaknuo se te je za „svoje nesebične zasluge“ od kralja 10. siječnja 1395. g. dobio kraljevski grad Krstinju (*Kerstyna*) u Zagrebačkoj županiji.²⁶³

Još jedna od vjernih obitelji bila je ona Dominika od Konjske. Dominik, sin Jakova od Konjske (*Konzka*) još je od 1370-ih godina povećavao svoj posjed, djelomično zamjenama i zakupima te se izdigao iz nižeg plemstva, kojemu je dotada kao jobagion rovišćanske utvrde pripadao.²⁶⁴ Budući da te poslove tijekom 1380-ih godina obavlja pred banom, Dominik je time prihvaćao kraljevsku vlast, a prihvaćati su je nastavili i njegovi sinovi Ladislav i Nikola. Godine 1391. kralj Sigismund im je zbog vjernih zasluga koje su mu pružali, posebno u vojnim pohodima u Bosni i Srbiji, ali i drugdje, izuzeo njihov posjed Konjšćicu (*Saulfeld*), koji je Dominik bio dobio zamjenom za posjed Zelnicu, od svih podložničkih nameta.²⁶⁵ Ponovno se, kao i kod drugih plemića, vjernost vladaru isplatila zbog njihovog posjeda, jer su u ovom slučaju izuzeti od dotadašnjih podavanja.

Suprotno navedenim vjernim plemićima, bilo je i onih koji su zbog familijariteta sudjelovali u pobunama protiv kraljevske vlasti. Tako su Mihael i Benedikt, sinovi Mihaela od Baka, bili familijari Pavla od Horvata i kao takvi su, kako je to navedeno u ispravi, „u familijaritetu i zlonamjernom savezu s Pavlom, nekoć zagrebačkim

²⁶² CD XVII, str. 70- 71, 72.

²⁶³ CD XVIII, str. 1-2.

²⁶⁴ CD XVI, str. 50- 51, CD XVII, str. 167.

²⁶⁵ CD XVII, str. 411- 412.

biskupom ... prestupili većim brojem djela“ protiv kraljevske vlasti.²⁶⁶ Međutim, istom im se ispravom dodjeljuje oprost njihove nevjernosti te ih kralj ponovno uzima u svoju „kraljevsku naklonost i zaštitu.“ Braća su oprost zatražila već 1387. g., kada im je on putem navedene isprave i dodijeljen, čime su osigurali svoj status i posjede.

Poput Mihaela i Benedikta od Baka, braća Ladislav i Ivan, sinovi Nikole od Ramače, također su pristali uz pobunjenike već početkom protudvorskog pokreta. Obojica su sudjelovali u vojnim akcijama protiv dvora, pri čemu se posebno ističe sukob kod Gorjana, kada su pružali vojnu pomoć Ivanu od Horvata te Ivanu od Paližne pri napadu na kraljice. Zbog toga im je kralj, proglasivši ih nevjernima, 1389. g. oduzeo njegov posjed Ramaču (*Ramachawelge*). Oduzeti su posjed dobili Sigismundovi familijari dvorski vitez Pavao de Peech i njegova braća Grgur, Ladislav i Ivan, naravno zbog svoje vjernosti i žrtvi koje su morali podnijeti u kraljevskoj službi.²⁶⁷ Dodjela posjeda nije izvršena odmah, budući da je kralj čazmanskom kaptolu tek dvije godine kasnije naredio uvođenje vjernih plemića u darovani im posjed, kada je uvođenje i izvršeno.²⁶⁸ Iduće, 1392. g. Pavao de Peech zajedno je sa svojom braćom bio u posjedu Ramače, a tada je kralj taj posjed dodatno oslobodio nekih dužnosti, što je ponovno potvrđeno 1398. g.²⁶⁹ Ladislavu i Ivanu od Ramače, zbog pridruživanja plemićima suprotstavljenima dvoru, oduzeti su posjedi i darovani su plemiću u kraljevskoj službi. Tako je obitelj u potpunosti izgubila posjede, što inače nije trebao biti slučaj, kada je barem druga grana obitelji zadržala posjed, ako on već nije bio vraćen prvobitnom vlasniku.

Razdoblje protudvorskog pokreta karakteriziraju slučajevi da su članovi nekih obitelji, koje su već generacijama bile u kraljevskoj službi, promijenili svoj odnos prema vladaru te mu se suprotstavili. Suprotan je primjer obitelj od Svetačja, koja se u više slučajeva već dulje vrijeme odupirala anžuvinskoj vlasti. Kada su na ugarsko- hrvatsko prijestolje došli Anžuvinci, dio se obitelji na čelu s Pavlom od Svetačja suprotstavio kralju Karlu I., a nakon što je bio uhvaćen, njegov je brat Nikola predao njihovu utvrdu Stupčanicu kralju i dobio oprost za sebe, svoje sinove i nećake.²⁷⁰ Sinovi Nikole od Svetačja još su

²⁶⁶ CD XVII, str. 98- 99, Fejer, X/1, str. 336- 337.

²⁶⁷ CD XVII, str. 424.

²⁶⁸ CD XVII, str. 356, 362- 363.

²⁶⁹ CD XVII, str. 424, CD XVIII, str. 379- 381.

²⁷⁰ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 231.

jednom prije 1378. g. proglašeni nevjernima, no tada je razlog tome nepoznat.²⁷¹ U protudvorskom pokretu članovi obitelji ponovno su našli svoje mjesto u suprotstavljanju dvoru. Tibald, sin Petra Deziderijeva od Svetačja bio je pristalica Ivana od Paližne. U jednoj je ispravi navedeno, da se on „zajedno sa svojim gospodarom i svojim zločinačkim sljedbenicima u mnogim svojim zlim djelima“ pobunio protiv kraljevske vlasti. Iz tog razloga u svibnju 1389. g. oduzeti su mu posjedi Roždanik (*Rosachnyk*) i Završje u Križevačkoj županiji, a darovani su Ladislavu Kaštelanoviću. Osim materijalne kazne, vladar je odlučio da Tibald „bude zasjenjen neuništivom sramotom vječne nevjernosti“, kao i njegovi nasljednici.²⁷² U vrijeme izdavanja ove isprave počinju se sve jače naglašavati podjednako osobine vjernosti i nevjernosti. Kao i Tibald, Ivan, sin Juraja od Svetačja, iz druge grane obitelji, također je bio familijar Ivana od Paližne te ga je vladar zbog toga, što se svojem gospodaru pridružio u vojnim djelovanjima, proglasio vječnim nevjernim, a njegove su posjede dobili braća Ivan, Nikola i Stjepan od Kaniže.²⁷³ Tibaldov sin Ivan tada je izbjegao osudu, ali to nije uspio 1402. g., kada se suprotstavio kralju. Ipak je na kraju uspio ponovno zadobiti kraljevu milost i većinu svojih posjeda, koji su već bili darovani obitelji Kaštelanović, međutim kasnije se više ne spominje u ispravama, kao ni ostali članovi obitelji.²⁷⁴

Jedna od obitelji, čiji su članovi tijekom protudvorskog pokreta privremeno bili označivani kao nevjerni kralju, bila je obitelj od Grebena. Obitelj je u drugoj polovici 13. st. kupila utvrdu Greben i pripadajući posjed u Križevačkoj županiji. Istaknuti članovi obitelji bili su u banskoj službi kao kaštelani u utverdama kojima je upravljao ban ili kao župani, a tijekom Ludovikove vladavine bili su u kraljevoj službi. Braća Petar i Lorand, sinovi Juraja od Grebena, bili su vitezovi na dvoru.²⁷⁵ No, nakon promjene na prijestolju sinovi Petra od Grebena postali su pobunjenici protiv vladarica te su zbog toga 1387. g. osuđeni na gubitak posjeda, a kraljevska se nemilost očitovala i prema Petrovom nećaku Hermanu, sinu Loranda od Grebena, koji je također bio proglašen nevjernim zbog „zločina stvaranja šteta, pljačkanja, nepravdi i svih vrsta zla.“

²⁷¹ Isto, str. 232.

²⁷² CD XVII, str. 200, Fejer, X/1, str. 414- 415.

²⁷³ CD XVII, str. 421- 423, Fejer, X/2, str. 54- 57.

²⁷⁴ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 232.

²⁷⁵ Isto, str. 104.

koje su mu u dotičnoj ispravi pripisane.²⁷⁶ Hermanu je, čini se, ipak dodijeljen oprost jer se kasnije kao familijar nalazio u službi Celjskih.²⁷⁷

Poput članova obitelji od Grebena Filip, sin Blaža od Crne Rijeke (*Chernareka*) također je 1394. g. pogođen „sramotom nevjernosti“ jer se Filip pridružio Ivanu od Horvata i Ivanu od Paližne te se u njihovoj službi kod Bereka borio protiv kraljevske vojske, pa mu je stoga njegov posjed oduzet i darovan Ivanu od Morochhyda, sinu pokojnog Stjepana. No, uvođenje novog gospodara u posjed Crne Rijeke, nije teklo jednostavno, jer je Filip ponovno silom vratio svoj posjed te je pokrenuta istraga u kojoj su neki plemići trebali pred čazmanskim kaptolom svjedočiti o njegovoj nevinosti, odnosno krivici.²⁷⁸ Budući da je proglašen krivim, dva mjeseca kasnije tadašnji podban Martin Ders ponovno je uveo Ivana od Morochhyda u taj posjed, tako da je Filipu u konačnici posjed oduzet.²⁷⁹ Za razliku od prijašnjih slučajeva, ovaj je posjed Filipu od Crne Rijeke oduzet tek godinama nakon pobune Ivana od Horvata i Ivana od Paližne, što je otežavalo uvođenje novog vlasnika u darovani mu posjed te je zahtijevalo ponovni sudski proces na kojem se trebao utvrditi Filipov odnos prema kralju tijekom prošlih događanja. Rješavanje takvih pitanja potrajalo je dakle skoro do ponovne pobune, koja je uslijedila nakon bitke kod Nikopola.

4.3.4. Srednje plemstvo nakon bitke kod Nikopola

Tijekom godina od oslobađanja kraljice Marije te mnogih proglašavanja vjernih i nevjernih plemića i s tim povezanih oduzimanja i darivanja posjeda, došlo je do stišavanja protudvorskog pokreta. Nove su pobune započele nakon bitke kod Nikopola, tijekom kraljeve odsutnosti iz Ugarsko- hrvatskog Kraljevstva.

Nakon bitke kod Nikopola, ponovne pobune protiv kralja i gušenja te pobune, kralj je ponovno oduzimao posjede njemu nevjernom plemstvu i darivao one koji su ostali vjerni, posebno ističući njihovu borbu u pohodu protiv Osmanlija. Jedan od njih bio je križevački plemić Ladislav, sin Mihaela od Čorne, koji je za svoje zasluge 1398.g. od

²⁷⁶ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 106, Šišić, *Nekoliko isprava*, str. 239- 240.

²⁷⁷ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 106.

²⁷⁸ CD XVII, str. 584- 588. Plemići koji su trebali svjedočiti bili su: Ladislav i Adam Kaštelanović, Nelipac od Dobre Kuće, Pavao, sin Nikole od Stenče, Nikola od Podgorja, Emerik, sin Ivana od Dobrovca i Petar od Batke.

²⁷⁹ CD XVII, str. 590.

kralja dobio posjed Sv. Bartol ili Bukovicu, koji je bio oduzet Stjepanu od Prodavića zato što se posljednji pridružio Lackovićima u pobuni i zato što je, uz ostale zločine, sa svojim vojnicima napao kralja.²⁸⁰ Osim tog novostečenog posjeda, Ladislav je iduće godine dobio imanja Kosolovac, Porčakovac, Hlumčenicu i Gazenicu ponovno, kako je u povelji naglašeno, za svoje „vjerne službe te iskrenu i istinsku vjernost, koja je čvrsto postojana“ u vojnim pohodima u kojima je Ladislav od Čorne sudjelovao u službi Ivana od Kaniže.²⁸¹ Kralj mu je ponovno 1399. g. godine potvrdio darovnicu od prethodne godine, čime je osigurao svoje pravo na nedavno njemu darovan posjed.²⁸²

Sljedeća dva primjera križevačkih plemića pokazuju jednake zasluge prilikom sudjelovanja u nedavnom ratnom pohodu, kao i primjer Ladislava od Čorne, s jedinom razlikom njihovog nagrađivanja. Tako su Mihael i Toma od Sv. Ivana (*Zentherney*) za svoje vojne zasluge tijekom pohoda protiv Osmanlija, nakon kraljevog povratka 1397. g. dobili potvrdu svojeg plemstva i svih posjeda u Križevačkoj županiji, koje je kralj Ludovik darovao njihovom ocu.²⁸³ Njihov otac, Nikola od Sv. Ivana zajedno je sa svojim bratom Jakovom stekao obiteljske posjede Sv. Ivan i Orehovec, koje mu je darovao kralj.²⁸⁴ Drugi je primjer, onaj Mihaela, sina Ivana od Koruške, kojemu je Sigismund 22. rujna 1397. g. za njegove vjerne službe u prošlom vojnom pohodu, dao povlasticu izuzeća od pojedinih podavanja na njegovim posjedima u Križevačkoj županiji.²⁸⁵

Jedan je od rjeđih primjera nevjernosti u obje županije tijekom ove pobune bio Ladislav, sin Filipa od Zengsaka, jer je bio, kako je to osuđujuće u ispravi navedeno, „bezbožno upleten“ u sukob protiv kralja nakon njegovog povratka 1397. godine. Zbog toga mu je posjed Lippa kod Virovitice oduzet zajedno sa svim ostalim posjedima, koji se nalaze u virovitičkoj i križevačkoj županiji te su darovani Nikoli od Gorjana.²⁸⁶

U prethodnom razdoblju pobuna broj nevjernih vladaru iz srednjeg plemstva bio je veći, nego onaj 1397. godine. Razlog tome djelomično je izrazitije djelovanje višeg plemstva,

²⁸⁰ Fejer, X/2, str. 557- 563.

²⁸¹ CD XVIII, str. 497- 499.

²⁸² CD XVIII, str. 485- 487.

²⁸³ CD XVIII, str. 194- 195.

²⁸⁴ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 135.

²⁸⁵ CD XVIII, str. 275- 276.

²⁸⁶ CD XVIII, str. 309- 310.

no i to, što je pobuna uslijedila neposredno nakon bitke u kojoj je dio srednjeg plemstva također sudjelovao. Sudjelovanje u toj bitci u sklopu kraljeve vojske i nedjelovanje protiv njega nakon povratka opet se pokazalo isplativim, ponovno u pogledu stjecanja novih posjeda, potvrđivanjem ili izuzećem od podavanja na već stečenim posjedima.

4.3.5. Srednje plemstvo početkom 15. stoljeća

Početkom 15. st. ponovno je došlo do sukobljavanja vladara i plemstva 1401. i 1403. g. te ponovne podijeljenosti plemstva. Neke su obitelji nadalje, kao i do tog trenutka protudvorskog pokreta ostale privržene dvoru, poput obitelji Kaštelanović od Svetog Duha, no većina drugih, koje su do tada bile u kraljevskoj službi i time vjerne vladaru, našle su se u situaciji, da su se neki članovi ovog puta ipak suprotstavili kralju.

Jedna od takvih je obitelj Čupor. Ta je obitelj imala posjede u Moslavini u Zagrebačkoj županiji još od 12. stoljeća.²⁸⁷ Još od tadašnje vladavine Arpadovića neki su članovi obitelji bili u kraljevskoj službi, pa, iako pod anžuvinskom vlašću nisu vršili tako utjecajne službe poput slavonskog bana, koju je vršio Toma I. Čupor tijekom vladavine Andrije II., ostali su u službi dvora.²⁸⁸ Tijekom protudvorskog pokreta obitelj Čupor stala je na stranu dvora. Već u siječnju 1387. g. Toma, sin Stjepana Čupora od Moslavine, bio je u Sigismundovoj službi, kao i njegov brat Ivan.²⁸⁹ No, Ivan se često spominje u kontekstu nasilnog prisvajanja kraljevskog posjeda Gračenice, a 1403. g. bio je umiješan u pobunu protiv kralja, zbog čega je proglašen nevjernikom, no oduzeta su imanja ipak ostala u posjedovanju obitelji i darovana njegovim nećacima Pavlu i Stjepanu, Jurjevim sinovima, koji su bili vjerni vladaru.²⁹⁰ Kada je Nikola od Gorjana postao ban, Pavao Čupor postao je njegov kaštelan u Klisu. Nikola od Gorjana bio je čvrsta podrška kralju Sigismundu, pa je odabir njega za gospodara bila je najbolja moguća odluka u tim godinama i dobro se isplatila, iako se Pavao ubrzo priključio Hermanu Celjskom.²⁹¹ U njegovom slučaju sama promjena gospodara nije značila i promjenu odnosa prema vladaru, budući da su obojica velikaša bili vjerni kralju, nego

²⁸⁷ N. Klaić, *Zagreb*, str. 10, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 66.

²⁸⁸ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 66.

²⁸⁹ Nikolić Jakus, *Obitelj Čupor Moslavački*, str. 283.

²⁹⁰ Nikolić Jakus, *Obitelj Čupor Moslavački*, str. 283-284, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 66.

²⁹¹ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 66.

vlastito napredovanje na prostoru koji je bliži posjedima obitelji, što je pružalo mogućnost lakšeg djelovanja u korist obitelji.

Obitelj Kaštelanović tijekom posljednjih pobuna protiv kralja ostala je nepokolebana u svojoj vjernosti prema njemu. Predak obitelji Kaštelanović od Svetog Duha bio je Petar, koji je u prvoj polovici 14. st. došao iz Italije i ubrzo se uzdigao do ranga plemića.²⁹² Ladislav, sin Petra Kaštelanovića zajedno se s braćom Nikolom i Stjepanom odmah od početka Sigismundove vladavine pridružio kralju, što je rezultiralo mnogim darivanjima, iako su njihove posjede kraljevi protivnici pustošili. Prvo im je kralj 1388. g. podijelio pravo održavanja tjednog sajma na njihovom posjedu Sabočini u Križevačkoj županiji, a nakon što je Sigismund 1389. g. Tibaldu od Svetačja oduzeo posjed Roždanik zbog nevjernosti, dodijelio ga je Ladislavu zbog službi prijašnjim ugarskim kraljevima te kraljici Mariji.²⁹³ Pri dobivanju novog posjeda, prisjetili su, ne samo na tadašnje zasluge, nego i na kontinuitet vjernosti koji se odražavao u dugotrajnim službama. Ladislav je i nadalje sa svojom braćom, posebno tijekom krize 1403. g., ostao vjeran vladaru. Njegov brat Emerik bio je neko vrijeme kanonik u Zagrebu, Nikola je bio član kraljevskog dvora te bio prisutan pri sklapanju sporazuma o nasljeđivanju između kralja Sigismunda i Alberta Habsburškog, dok je četvrti brat Adam postao familijar Nikole od Gorjana.²⁹⁴ Braća su tako svojim službama kralju, vremenom stjecala nove povlastice na svojim posjedima, ali su i stjecala nove posjede.

Obitelj od Podgorja u izvorima se javlja na prelasku iz 13. u 14. stoljeće.²⁹⁵ Osoba koja se svojim djelovanjem istaknula, bio je Rodinov sin Dominik. Tako je 1350. g. od čazmanskog kaptola zatražio prijepis jedne isprave bana Matije iz 1273. g. Tijekom protudvorskog pokreta djelovali su njegovi sinovi Nikola, Demetrije, Toma i Pavao. Budući da 1384. g. protudvorski pokret ni opsegom ni intenzitetom nije zahvatio sve slojeve plemstva, u dodijeljenoj im povelji od 15. kolovoza, kojom im se dopušta održavanje tjednog sajma u njihovom mjestu Tetuševini (*Tewthewschyna*), nema ni oznaka vjernosti, ni zasluga zbog kojih bi im se povelja dodijelila, pa ipak je za dodjelu bila potrebna barem vjernost i priznavanje kraljevske vlasti.²⁹⁶ Oni su dakle početkom vladavine kraljica, ali i nadalje ostali vjerni dvoru. Tako je 1394. g. Dominikov sin

²⁹² Isto, str. 153.

²⁹³ CD XVII, str. 143, 200, Fejer, X/1, str. 514- 515.

²⁹⁴ Pálósfalvi, *The noble elite*, str. 154.

²⁹⁵ Isto, str. 148.

²⁹⁶ CD XVI, str. 481- 482.

Nikola bio jedan od plemića, koji su kao kraljevi pouzdani ljudi trebali svjedočiti u jednom od slučaja nevjernosti.²⁹⁷ Njegov brat Pavao ipak je nakon pobune 1403. g. bio osuđen zbog nevjernosti jer se tada pridružio vranskom prioru Emeriku Bubeku, a njegovi su posjedi darovani sinovima njegovog brata Demetrija. Ipak je osuda bila samo privremena jer je Pavlu uskoro bio dodijeljen oprost, a njegovi mu posjedi vraćeni.²⁹⁸

Koliko se situacija međusobnog odnosa plemstva na lokalnoj razini može odraziti na odnos prema vladaru pokazuje primjer obitelji Ladislava od Kreštelovca i obitelji Pekri. Obitelj od Kreštelovca jedna je od onih koje su se uzdigle tijekom vladavine kralja Ludovika I. Nikolu od Kreštelovca, Stjepanovog sina, kralj je 1363. g. uzdignuo u status plemića.²⁹⁹ Njegov sin Ladislav zadržao je vjernost vladaru u trenutku kada su se „neki prelati, velikaši, gospoda i plemići“ 1403. g. pobunili protiv Sigismunda. Za razliku od njega, Samson, sin Juraja od Kreštelovca, iz druge grane obitelji stao je uz još neke plemiće na stranu pobunjenih te su mu zbog toga 04. studenog 1403. g. oduzeti posjedi i darovani Ladislavu od Kreštelovca.³⁰⁰ Posjed je prešao s jedne na drugu granu i nadalje je ostao u obiteljskom vlasništvu. Oni posjedi koji nisu darovani njemu, nego Petru Kaštelanoviću, Ladislav je naknadno otkupio kao i neke druge posjede.³⁰¹ Ono što obitelj od Kreštelovca povezuje s obitelji Pekri je jedna situacija iz sredine 14. stoljeća. Tada je Pavao Pekri pokušao nasilno oduzeti posjede prvima, no neuspješno.³⁰² Njegov sin Nikola ušao je u krug velikaša tijekom vladavine kralja Ludovika te je tada vršio službu magistra kraljičinih peharnika.³⁰³ No, kada je došlo do pobune protiv Sigismunda, Ladislav od Kreštelovca ostao je vjeran vladaru, dok je Nikola Pekri kao familijar Ladislava Raholcija, koji se 1403. g. pobunio protiv kralja, stao na stranu Ladislava Napuljskog. Iako je na kraju ipak zatražio oprost, bez obzira što ga je na saboru u Križevcima krajem 1403. g. i dobio, Nikoli i njegovom bratu Stjepanu oduzet je posjed te je nakon toga bezuspješno pokušavao oduzete posjede vratiti u svoje vlasništvo.³⁰⁴

²⁹⁷ CD XVII, str. 584- 588, Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 149.

²⁹⁸ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 149.

²⁹⁹ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 170.

³⁰⁰ Šišić, *Nekoliko isprava*, str. 225- 226.

³⁰¹ Pálosfalvi, *The noble elite*, str. 171.

³⁰² Isto, str. 171.

³⁰³ Isto, str. 199.

³⁰⁴ Mályusz, *Kaiser Sigismund*, str. 70.

Plemstvo navedeno u ovoj grupi većim je dijelom protudvorskog pokreta ostalo u kraljevskoj službi. Ono se tek tijekom posljednjeg razdoblja otpora suprotstavilo vladaru, no ne cjelokupne obitelji, nego samo neki njihovi članovi. Istaknuti se mogu obitelj Kaštelanović, koja je uvijek bila vjerna vladaru, a istaknula se upravo tijekom ovih posljednjih pobuna te Nikola Pekri, koji je izgubio obiteljske posjede, dok su se ostali plemići ipak vratili pod kraljevsku vlast.

4.4. Niže plemstvo Zagrebačke i Križevačke županije

Skupina plemića, koja je vjerojatno imala najmanji izbor i mogućnost djelovanja bili su plemići vezani uz kraljevske utvrde. Iako primjer Grgura od Ravena pokazuje da je i niže plemstvo moglo napredovati u društvenoj stratifikaciji, veći dio nižeg plemstva nije se toliko isticao u tadašnjim zbivanjima. Njihovo je djelovanje većinom usmjereno prema drugim plemićima iz te grupe, a tek su kao zajednica uspostavljali odnos prema vladaru.

U Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji najistaknutije su bile plemićke zajednice Kalnika, Rovišća i Turopolja, svaka sa svojim utverdama uz koje su bile vezane. Time su plemići bili podvrgnuti izravno kraljevskoj vlasti, pa se stoga od kalničkih plemića, kao i od rovišćanskih ili turopoljskih, očekivala vjernost vladaru, koja se sama od sebe nametala, ako su pojedinačno i kao zajednica htjeli očuvati svoj privilegirani status.

Zbog toga su Jakov od Potoka, zemaljski župan plemenitih jobagiona utvrde Veliki Kalnik i Stjepan od Jalžovca, jobagion te utvrde, kao predstavnici cijele plemićke zajednice od kraljice Elizabete tijekom njezinog boravka u Križevcima 12. lipnja 1385. g. zatražili potvrdu privilegija (*litteras privilegiales*) slavonskog bana Stjepana iz 1352. g.³⁰⁵ Traženjem potvrde svojih povlastica pokazali su kako prihvaćaju obje kraljice kao legitimne vladare. Prihvaćajući kraljevsku vlast učvrstili su svoj položaj kraljevskih jobagiona i tako se pokušali zaštititi od mogućih opasnosti koje su tijekom kriznog razdoblja mogle nastati i osigurati svoj položaj podvrgnutosti samo vladaru. Godine 1394. ponovno su tražili potvrdu, ovog puta od kralja Sigismunda, i to potvrdu isprave koju je izdao ban Eustahije 1362. g., dok je ostale isprave kralj naknadno potvrdio 1405. g.³⁰⁶ Redovitim potvrđivanjem svojih privilegija uspjeli su očuvati svoj plemićki status, kao i time što utvrdu kojoj su pripadali, kao i pripadajući posjed kralj nije nikome darovao, nego je ona i nadalje ostala u kraljevskom vlasništvu.

Rovišćanski jobagioni, kao zajednica plemića koji su pripadnošću kraljevskoj utvrdi bili podložni kralju, zbog svoje su se vjernosti vladaru tijekom razdoblja protudvorskog pokreta nalazili u poprilično nesigurnoj situaciji. Nakon 1370. g. posjede Rovišća je Stjepan od Prodavića pripojio svojim posjedima, protiv kojeg su se 1391. g. plemići

³⁰⁵ CD XVI, str. 523- 524, Fejer, X/1, str. 212- 215, Dobronić, *Kalnički plemenitaši*, str. 20.

³⁰⁶ Dobronić, *Kalnički plemenitaši*, str. 20- 21.

žalili pred kraljicom Marijom.³⁰⁷ Tvrdili su da je posjede koji su pripadali kraljevskoj utvrdi, odnosno njima, prisvojio i zadržao te se prema jobagionima utvrde ponašao kao prema svojim neplemenitim jobagionima.³⁰⁸ Kraljica Marija u tom im je slučaju ponovno potvrdila njihove zemljišne posjede.³⁰⁹ No, 1393. g. rovišćanski su posjedi darovani Martinu Dersu, koji je također pokušao ograničiti privilegije nižeg plemstva pa je ponovno dolazilo do novih sporova.³¹⁰ Unatoč njima, Martin Ders je uspio uspostaviti kontrolu nad svojim novim posjedima, čime su niži plemići postupno gubili svoj status.

Krajem 14. st. turopoljski su plemići bili u nešto drugačijoj situaciji od kalničkih i rovišćanskih plemića. Dok su prvi uspjeli očuvati svoje povlastice, a drugi ih postupno gubili, turopoljsko je plemstvo potpalo pod vlast upravitelja medvedgradske utvrde. Turopoljski su zemaljski župani inače bili pomoćnici zagrebačkog župana, a posljednjih godina Ludovikove vladavine medvedgradskim je kaštelanom postao Nikola Virtus, koji je tada već bio zagrebački župan, pa je time ujedinio obje službe.³¹¹ Upravitelji Medvedgrada tada su većinom bili slavonski banovi, koji su utvrdu dobivali zajedno sa službom od kralja, a koji su onda tamo postavljali svoje familijare kao kaštelane utvrde. Tako je turopoljsko plemstvo ubrzo prestalo biti izravno podloženo kralju. Kao turopoljski župani, medvedgradski su kaštelani time bili usmjereni na upravljanje Turopoljem, što je moglo sužavati povlastice tamošnjeg plemstva.³¹²

Unatoč tome, što su niži plemići vezani uz kraljevske utvrde bili prvobitno podređeni izravno kralju, njihov se status uslijed kraljevskih darivanja, kojima je kralj morao nagraditi vjernost, mijenjao zbog uspostave podložnosti novom gospodaru, koji je tek posrednik između njih i kralja.

³⁰⁷ Adamček, *Rovišćanski predijalci*, str. 154, Szeberényi, *Plemići*, str. 51.

³⁰⁸ CD XVII, str. 339- 341, Predstavnici plemića bili su: Ivan od Zelne, Ivan od Rempoucha, Juraj od Konjšćice, Urban od Lukanoucha, Andrija od Lukanoucha, Petar Ivanov od Velike, Petar Blažev od Velike, Matej od Pribonoucha, Demetrije od Batkpeterfelde, Ladislav od Konjšćice, Grgur od Lukanoucha, Benedikt od Chynkoucha i Dominik od Keresthóra.

³⁰⁹ Szeberényi, *Plemići*, str. 52.

³¹⁰ Adamček, *Rovišćanski predijalci*, str. 155.

³¹¹ Adamček, *Medvedgradsko vlastelinstvo*, str. 34, N. Klaić, *Medvedgrad*, str. 91.

³¹² CD XVIII, str. 476. Primjer iz 1399.g. pokazuje kako je biskup Eberhard, tadašnji vlasnik Medvedgrada, morao sprječavati kaštelane u nepoštivanju prava turopoljskih plemića.

4.5. Vanjski utjecaji na vladara i plemstvo

4.5.1. Napuljski i bosanski kralj

Među utjecajima na odnos plemstva i ugarsko-hrvatskog vladara, važni su činitelji bili i drugi vladari, prvenstveno Karlo Drački, njegov sin Ladislav Napuljski te bosanski kralj Tvrtko, koji su uspostavljali različite odnose prema vladaru i prema plemstvu.

Od čimbenika izvan Ugarsko- Hrvatskog Kraljevstva izuzetni je utjecaj na plemstvo vršio napuljski kralj Karlo Drački, prema nekima čak i glavni krivac za nastalu krizu, a uz njega se okrivljavao i njegov sin Ladislav Napuljski.³¹³ I u jednom dijelu mađarske historiografije Karla se smatralo zlim uzurpatorom koji je prisilio udovicu i kćer kralja Ludovika Velikog da se odreknu vlasti u njegovu korist, posebno zato što je kralju Ludoviku obećao da neće imati pretenzije na Marijino nasljeđe.³¹⁴ Smatra se da je, došavši na prijestolje, sa svojim protivnicima postupao bezobzirno uklanjajući ih iz službi i time ojačao stav i namjere svojih protivnika.³¹⁵ Takvim se svaljivanjem krivnje na napuljske vladare djelomično umanjuje djelovanje biskupa Pavla od Horvata u cjelokupnim događajima i pokušava opravdati njegovo mjesto u protudvorskom pokretu. Suprotna mišljenja pridaju Karlu Dračkom minimalne utjecaje na plemstvo, a plemstvu, naprotiv, ključne uloge u pokretu te velik utjecaj na napuljskog vladara. Tako su plemići jednostavno poslali biskupa Pavla u Napulj da dovede Karla u Ugarsku, koji je uslijed toga bio okrunjen.³¹⁶ Prilikom takvog opisivanja Karlove pasivnosti, nasuprot plemićkoj aktivnosti, kralj je prikazan kao osoba koja slijedi upute plemstva i podvrgava se njihovim željama, iako dužno poštovanje prema kralju ne nedostaje. Jedno uravnoteženo mišljenje, koje ne uzdiže, a ni ne zanemaruje neku od tih strana, proizlazi iz stava da je Karlo iskoristio sukobe u Ugarsko- Hrvatskom Kraljevstvu, a plemstvo ga je ipak samo odabralo i pozvalo na prijestolje.³¹⁷ Važnost međusobnog surađivanja obiju strana iskazuje se u stavu da je smrt Karla Dračkog pokrenula nezadovoljstvo u hrvatskim i ugarskim zemljama, koje je završilo zarobljavanjem kraljica.³¹⁸ U svakom je slučaju napuljski kralj djelovao na plemstvo, barem zbog mogućnosti krunjenja,

³¹³ Krčelić, *Povijest*, str. 165.

³¹⁴ Aschbach, *Geschichte*, str. 20, Bak, *Queens as Scapegoats*, str. 223, bilj. 2, Draskoczy, *Sigismund von Luxemburg*, str. 11.

³¹⁵ Rački, *Pokret I*, str. 125.

³¹⁶ Antoljak, *Pregled*, str. 68.

³¹⁷ Barta, *Die Geschichte Ungarns*, str. 78, Kern, *Gottesgnadentum*, str. 136- 143, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 44- 46.

³¹⁸ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 201, N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 656.

budući da je bio najbliži muški potomak Anževinaca, što je moglo potaknuti plemstvo na odabir njega kao novog vladara.

Njegov je sin, Ladislav Napuljski, također imao utjecaja na ugarsko- hrvatsko plemstvo. Kao i njegov suparnik Sigismund Luksemburški, oduzimao je posjede svojim protivnicima, a poklanjao ih svojim privrženicima.³¹⁹ Iako je njegov utjecaj puno više vezan uz djelovanje u Dalmaciji, našao je privrženike i u nekim zagrebačkim i križevačkim plemićima, no u tim županijama nije bilo tako drastičnih posljedica, nakon njegovog krunjenja i neuspješnog pokušaja preuzimanja vlasti.³²⁰ Prilike su se na tom prostoru ubrzo opet posložile u korist kralja Sigismunda, ponajviše zaslugama zagrebačkog biskupa Eberharda.

Od utjecaja susjednih vladara, u historiografiji je uz napuljskog kralja najviše pažnje posvećeno djelovanju bosanskog kralja Stjepana Tvrtka. Neki autori ističu utjecaj kralja Tvrtka na velikaše i smatraju ga važnim pokretačem događaja. Primarnu motivaciju njegovog zanimanja za događaje u Ugarsko- Hrvatskom Kraljevstvu vide u interesima u Dalmaciji te želji širenja vlasti na tom području.³²¹ Već na početku Marijine vladavine sklopljen je sporazum između kraljica i Tvrtka, kojim je kralj obećao vjernost i savezništvo kraljicama, a zauzvrat primio grad Kotor, no nastavio je podržavati plemstvo koje im se suprotstavljalo. Kralj Tvrtko svojeg je najvažnijeg saveznika našao u Ivanu od Paližne, prioru ivanovaca.³²² Nakon zarobljavanja kraljica otvoreno je stao na stranu pokreta, a kada je to bilo potrebno pružao je i vojnu pomoć pobunjenim plemićima.³²³ Nakon Tvrtkove smrti Sigismund je sklopio sporazum s njegovim nasljednikom Stjepanom Dabišom (1391.- 1395.) sredinom srpnja 1393. godine. Nakon toga, bosanski se kralj distancirao od plemstva suprotstavljenog ugarsko- hrvatskom vladaru.³²⁴ Bosanski je kralj zbog blizine mogao aktivnije sudjelovati u utjecaju na plemstvo, posebno u vojnom pogledu, nego što su to mogli napuljski vladari, što posebno dolazi do izražaja pri djelovanju Ladislava Napuljskog, koji se više oslanjao na izdavanje povelja, nego na vojnu aktivnost.

³¹⁹ Hoensch, *Kaiser Sigismund*, str. 112.

³²⁰ N. Klaić, *Koprivnica*, str. 112.

³²¹ Antoljak, *Pregled*, str. 68, V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 159, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 275, Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 112, Peklić, *Krvavi sabor*, str. 12, Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 85, Šišić, *Hrvatska povijest*, str. 151, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 26, 62.

³²² Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, str. 200.

³²³ V. Klaić, *Povijest Bosne*, str. 163- 165, 168- 169.

³²⁴ Antoljak, *Pregled*, str. 69, Baum, *Kaiser Sigismund*, str. 32, Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 453.

4.5.2. Mletačka Republika i Osmansko Carstvo

Osim napuljskih i bosanskih vladara, vanjski utjecaji na ugarsko- hrvatskog vladara i plemstvo bili su Venecija i Osmansko Carstvo.

Prema nekim stajalištima Veneciji nije nikako odgovarala mogućnost spajanja obiju obala Jadranskog mora u slučaju dolaska Karla Dračkog ili Ladislava Napuljskog na ugarsko- hrvatsko prijestolje. Zbog toga se udružila sa Sigismundom, nakon što su kraljice bile zarobljene i zatočene u Novigradu.³²⁵ Zato je i mletački poslanik na ugarskom dvoru Panteleon Barbo pomagao Sigismundu u pripremanju kraljičinog oslobođenja, a mletački zapovjednik Ivan Barbadico brodovljem je s mora pomagao pri tome.³²⁶

Uz Mletačku Republiku, čije je djelovanje bilo usredotočeno na istočnojadransku obalu, kao druga sila s jakim utjecajem na Ugarsko- Hrvatsko Kraljevstvo, javlja se Osmansko Carstvo. Djelovanje ugarsko- hrvatskog vladara bilo je snažno usmjereno prema Carstvu, no Sigismund nije uspio veće pobjede u vojnim sukobima, a on je bio jedini koji je mogao pružiti otpor osmanskim osvajanjima.³²⁷ U nekoliko pohoda koji su započeli već od 1392. g. bilo je i nekih uspjeha, poput osvajanja Malog Nikopola, no 1396.g. Sigismund je doživio potpuni poraz, nakon čega su počela postupna osmanska osvajanja na rubovima Kraljevstva. Osim nesretnih borbi, Sigismund je često u ispravama, spominjući svoje neprijatelje koji su se pobunili protiv njega, navodio i navodnu suradnju s Osmanlijama, kao jednu od krivnji zbog koje ih je potrebno proglasiti nevjernima i oduzeti im posjede. Tako je bilo sa svom trojicom Lackovića, koje je kralj okrivljavao ne samo za pristanak uz Ladislava Napuljskog, nego i za sporazum s osmanskim sultanom Bajazitom.³²⁸ U starijoj hrvatskoj literaturi većinom se preuzimala ova optužba iz kraljevskih isprava, budući da su autori smatrali da su pobunjenici na taj način zatražili pomoć Osmanlija protiv kralja.³²⁹ Novija literatura tom

³²⁵ Wolf, *Reigning Queens*, str. 174.

³²⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 265, 267.

³²⁷ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 87.

³²⁸ CD XVIII, str. 195- 205, Fejer. X/2, str. 415- 418.

³²⁹ N. Klaić, *Koprivnica*, str. 115, V. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 326, Smičiklas, *Povijest Hrvatska*, str. 460. opreznije navodi da „neprijatelji [Lackovića] vele, da su opet zaiskali savez sa sultanom Bajazetom...“, Šišić, *Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, str. 118.

pitanju pristupa opreznije iskazujući sumnju u pokušaj sklapanja sporazuma između privrženika Ladislava Napuljskog i osmanskog sultana.³³⁰

Iako se u kraljevskim ispravama Lackoviće okrivljava za takav sporazum na štetu ugarsko- hrvatskog vladara, vjerojatnije je da se radi samo o pokušaju svaljivanja krivnje na svoje neprijatelje, čime je kralj mogao ublažiti vlastiti neuspjeh kod Nikopola, a ne o stvarnom sporazumu.

³³⁰ Budak i Raukar, Hrvatska povijest, str. 202. sporazum napuljskog kralja i osmanskog sultana svode na glasine.

4.6. Kraljevske povelje i njihove naracije

Kraljevske povelje iz vremena protudvorskog pokreta obiluju darivanjima, ali i oduzimanjem povlastica i posjeda zbog nevjernosti, a njihove su naracije često prožete dramatičnim izvještajima o borbama i krvoprolićima.³³¹ Iz njih se može iščitati odnos vladara prema višem i srednjem plemstvu, prije čega je iznesen odnos plemstva prema vladaru. Hoće li biti proglašeni vjernima ili nevjernima, plemići su birali sami i to potvrđivali svojim djelima, a u poveljama je prepričan prikaz onih događaja i djela koja je podnositelj zahtjeva za izdavanje povelje ispričao pred kraljem i dvorom.³³² To se naravno odnosi na one plemiće, koji su iskazali podršku vladaru pa su mogli navesti svoje zasluge, a mogli su i navesti loša djela svojih, odnosno vladarovih protivnika. Naracija se isključivo koncentrira na vojne događaje te je time povelja, odnosno posjedi koje dotična povelja dodjeljuje, nagrada za vojnu službu.³³³ Najčešći je primjer, koji se uvijek iznova detaljnije opisuje, bitka kod Gorjana. Još prije te bitke pojam vjernosti i vjernih zasluga nije konkretno označavao o kakvim se zaslugama plemića radi i na koji je način neki plemić održao svoju vjernost, čime bi zaslužio određenu darovnicu. Nakon bitke kod Gorjana i kraljičinog oslobođenja vjernost prema vladaru postaje konkretna. Plemićima, za koje je na početku razdoblja bilo dovoljno reći jesu li vjerni ili ne i uz to još možda navesti postojanje njihovih službi i zasluga, ali ne i točno definirati ih, vremenom su pridavane sve veće i konkretnije opisane zasluge i osobine, kao i u suprotnom slučaju sve više negativnih karakteristika i zločina. Sada su se plemići mogli pohvaliti svojom hrabrom borbom kod Gorjana, koja je, bez obzira na neuspjelost ipak značila nepokolebljivu vjernost zbog koje se isplati izdati darovnicu, kojom se dodjeljuju prethodno oduzeti posjedi nevjernih. Čvrstu je vjernost značilo i nastojanje oslobođenja kraljice, koje je također bilo nagrađivano, kao i zarobljeništvo koje je zbog vjernosti pretrpljeno.

Vjernost i nevjernost bile su u ispravama usko povezane, iako je o naravi dokumenta ovisilo kojoj će se osobini pridavati više pažnje, no one su bile temelj prema kojem su se plemići dijelili i središte oko kojeg su se grupirale ostale osobine. Kada se nekog plemića proglašavalo nevjernim i ujedno mu se oduzimao posjed, u većini su se slučajeva navodile i njegove krivnje, a u istoj je ispravi malo mjesta posvećeno onom

³³¹ Balog, *Križevačko- kalnička regija*, str. 65, Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 235- 236.

³³² Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 237.

³³³ Isto, str. 238, 243.

vjernom plemiću koji je taj posjed dobio. U suprotnoj situaciji, kada se oduzeti posjed darovao, isticala se vjernost plemića i njegove zasluge, ponekad samo općenito, a ponekad konkretna sudjelovanja u vojnim pohodima, no tada je nevjerni plemić bio naravno manje važan od onog vjernog.

Jedan od najistaknutijih primjera vjernog plemića je knez Ivan Krčki. U jednoj se povelji između ostalog navodi, da je sa svojom

„naoružanom četom i velikom vojnom skupinom jednodušno i žarko za naš ures i mir kraljevstva ...utvrdu Počitelj ...i neprijatelja u istoj zatvorio opsadom“

i tako oslobodio „vjerne plemiće i hrabre sljedbenike, naime gospodina bana, sina Filipa de Korod, magistre Stjepana, sina Ivana od Kaniže te Ladislava i Nikolu, sinove magistra Pavla, sina nekadašnjeg Ivana bana od Alsana.“³³⁴

U povelji se uz mnogo puta spomenutu vjernost, navode i druge osobine vitezova, poput hrabrosti, koja se iskazuje u bitci za kralja, kraljevstvo i druge vitezove. Takve osobine nisu bile rezervirane samo za više plemstvo. Iako su povelje izdane velikašima puno opširnije, nego za ostalo plemstvo, osobine savršenog viteza ostaju iste. Tako se ističe da se Grgur od Ravena, koji je tek tada ušao u rang srednjeg plemstva,

„vješto, iskreno, marljivo i vjerno nastojao iskazati za oslobođenje“ kraljice Marije, tako što je „mnogim i dugim putovanjima i neumornim naporima svoj život izlagao očitim opasnostima.“³³⁵

Njegove su osobine također prikazane prema idealu savršenog viteza i junaka koji je nemjerljivom vjernošću spreman čak i svoj život žrtvovati boreći se za pravednost, što je u ovom slučaju bilo oslobođenje kraljice i ponovna uspostava njezine vlasti. Međutim, prije takvih viteških djela događalo se, prema ispravama, ono suprotno, naime nedjela pobunjenika protiv kraljevske vlasti. Tako je kraljica Marija nakon svog oslobođenja 1387. g. izvijestila da su:

„prošle godine u okolici Gorjana ... naime nevjerni i pobunjenici naši obojica Ivana, nekadašnji naime ban i prior nasilnom rukom mene i gospođu kraljicu Elizabetu, našu predragu roditeljicu ... nepromišljeno zatvorili.“³³⁶

³³⁴ CD XVII, str. 105- 109, Fejer, X/1, str. 355- 361.

³³⁵ CD XVII, str. 70- 71, 72.

³³⁶ Fejer, X/1, str. 344- 347.

Taj je oružani napad na kraljice potaknuo vojno djelovanje dvoru vjernih plemića, rezultat čega je bilo darivanje, a u slučaju nevjernih plemića, oduzimanje posjeda. Jedan od takvih primjera pruža Tibald od Svetačja, koji je s kraljevskog stajališta

„zajedno sa svojim gospodarom i svojim zločinačkim sljedbenicima u mnogim svojim zlim djelima“ počinio zločin protiv veličanstva.“³³⁷

Najteži zločin kojeg je jedan plemić mogao počiniti upravo je nevjernost vladaru. Zbog takvog stajališta prema zločinu nevjernosti i svim radnjama koje su klasificirane u tu kategoriju, vladar je dotičnog plemića imao pravo kazniti oduzimanjem posjeda.³³⁸

Iduća po zastupljenosti u izvorima bila je pobuna 1397. g. Ona je, kao i pobune početkom 15. st., percipirana kao nastavak prethodne, pa je nevjernom plemstvu posvećeno još više pažnje. Primjere pružaju obojica Stjepana Lackovića te Stjepan od Prodavića. Tako se on

„zajedno s nevjernim muževima vojvodom Stjepanom i drugim Stjepanom, sinom pokojnog vojvode Dionizija, kao i Andrijom, sinom Nikole, koji je sin Lacka od Čakovca, našim ozloglašanim nevjernima, na štetu našeg kraljevskog prijestolja, nije bojao naopako spletkariti.“

Nadalje se „isti Stjepan, rečeni Vrag, sa samim naporom i marom trudio, da nas sa spomenutim našim vjernima, našim sigurnim pristalicama, poput podmukle zmije, iz rečenog našeg kraljevstva ukloni, isključi i protjera.“³³⁹

Osim što su namjere i djela vladarovih protivnika detaljno opisani, ujedno se u ispravama daje i osuđujuća ocjena njihovih postupaka, a opis njihovih osobina tada je puno oštrije. Uz to, nevjerno plemstvo ne stavlja se u opreku samo vladaru, nego i njemu vjernim plemićima. Dok se vjerni plemići uspoređuju s lavom zbog svoje hrabrosti, nevjerne se plemiće percipira kao podmukle zmije koje proganjaju vladara. Već se preko ovih nekoliko primjera može primijetiti koliko je razdoblje protudvorskog pokreta utjecalo na naracije povelja i koliko su one svojim stvaranjem ideala vjernosti prožimale to razdoblje.

³³⁷ CD XVII, str. 200, Fejer, X/1, str. 514- 515.

³³⁸ Bush, *Noble privilege*, str. 1, 67, Bush, *Rich noble, poor noble*, str. 40, Engel, *The realm of St. Stephen*, str. 177.

³³⁹ CD XVIII, str. 353- 355, 355- 356.

Između ostaloga, dodjeljivane su povelje sadržavale i počasne privilegije plemstva, koji su između ostalog značili formalno priznanje ranga plemića te titule i različite forme obraćanja, koje u poveljama također nalaze svoje mjesto i iskazuju položaj pojedinog plemića.³⁴⁰ U slučaju vjernih plemića titule i forme obraćanja dopunjuju se epitetima vjernosti, ali i u slučaju nevjernih plemića one ne nestaju u potpunosti. Titule službi koje su dotični plemići vršili, nalaze se uz njihova imena i nakon što su postali nevjerni, djelomično kao način identifikacije, no nestaju sve forme obraćanja. Onoga koji ostaje bez posjeda zbog nevjernosti obasipa se različitim optužbama za nevjernost, negativnim osobinama i prijekorima.

U poveljama za vjerne plemiće ne dodjeljuju se samo posjedi i službe, nego se dotični plemić prikazuje prema idealu viteškog junaka.³⁴¹ Iako su pričanja o pojedinim događajima i osobama individualna i originalna, prožeta su motivima viteških ideala.³⁴² U ispravama se ocrtavaju plemićki ideali savršenog viteza, ali i njegovog antipoda sa svim nepoželjnim i osuđujućim karakteristikama. Kao što se tijekom protudvorskog pokreta stvarala sve razrađenija slika viteških ideala, tako se sve više pažnje poklanjalo ocrtavanju jednog plemića koji, s kraljevskog stajališta, utjelovljuje njegovu suprotnost. Obje su karakteristike, i vjernost i nevjernost plemića, potencirane hiperbolama te završavaju u krajnjoj podjeli na dobre i zle vitezove.

³⁴⁰ Bush, *Noble privilege*, str. 121.

³⁴¹ Hruza i Kaar, *Kaiser Sigismund*, str. 237.

³⁴² Isto, str. 241.

5. ZAKLJUČAK

Tijekom cjelokupnog razdoblja protudvorskog pokreta (1382.- 1403.) odnos zagrebačkog i križevačkog plemstva prema vladaru bio je podvojen, s jednim dijelom plemstva koji je ugarsko- hrvatskog vladara podržavao i drugim dijelom, koji mu se suprotstavljao. Međusobni su odnosi vladara i plemstva ovisili o različitim interesima obiju strana, koji su bili individualni za svaku obitelj, a ponekad čak i za pojedinu osobu te vezani uz neki prostor, pri čemu se za srednje i niže plemstvo to većinom odnosilo na lokalnu razinu, dok je više plemstvo moglo djelovati na širem prostoru i time više utjecati na prilike u kraljevstvu.

Plemići su svoj odnos prema vladaru mogli uspostaviti podržavanjem ili suprotstavljanjem njegovoj vlasti. Svoj su stav iskazivali vojnim djelovanjem u kraljevskoj službi ili, suprotno tome, protiv vladara. Tijekom protudvorskog pokreta iznimno je često dolazilo do međusobnih sukoba vladara i plemstva. Vladar je također svojom vojskom mogao djelovati protiv plemstva, a nakon toga još dodatno nagrađivati njemu vjerno, odnosno kažnjavati nevjerno plemstvo. To se odnosilo na darivanje ili oduzimanje posjeda, a ujedno i na stvaranje slike vjernog plemića, koji je trebao poslužiti kao uzor, ali i na detaljno prikazivanje nevjernog plemića, kao primjer onoga, što bi se moralo izbjegavati. Pojedini je plemić vremenom mogao mijenjati stajalište prema vladaru, čime bi se onda promijenio i vladarov odnos prema dotičnom plemiću, što se i pokazivalo u ispravama, posebno u onim poveljama, kojima se dodjeljivao oprost nakon perioda nevjernosti. Uz nagrađivanje vjernog plemstva i dodjeljivanja oprosta onim plemićima koji su se vratili kraljevskoj vlasti, vladar je provodio i oduzimanje posjeda nevjernom plemstvu. Kada je dolazilo do proglašavanja nevjernog plemstva i oduzimanja posjeda, ta vladarska odluka nije morala biti konačna niti zahvatiti cijelu obitelj. Tako je obitelj kao cjelina mogla u bilo kojem slučaju, bez obzira hoće li se vladar održati na prijestolju ili ne, sačuvati svoje posjede i status. Ako je jedan dio obitelji ostao vjeran vladaru, obično je on dobivao oduzete posjede nevjernog člana te obitelji, a ako se plemić nakon nekog vremena vratio pod kraljevsku vlast i ako mu je dodijeljen oprost, posjedi su mu većinom bili vraćeni. Iako su posjedi nekim plemićima stvarno oduzeti i dodijeljeni drugima, to većinom nije bio slučaj.

Budući da su se velikaši zbog svoje blizine vladaru mogli lakše suprotstaviti, ali i vratiti u njegovu milost, njihova je uloga u protudvorskom pokretu bila puno značajnija od ostalih grupa plemstva. Oni su vojno mogli aktivnije sudjelovati, bez obzira na stranu za koju su se borili, pa su im izdavane i opširnije povelje, ne samo zbog nabiranja njihovih djela, nego i zbog opisivanja njihovih osobina i odnosa prema vladaru. Srednje je plemstvo imalo nešto manju mogućnost djelovanja jer su tek preko višeg plemstva mogli uspostaviti nekakav odnos prema kralju. Plemići iz te grupe plemstva mogli su slijediti svoje gospodare iz višeg plemstva u odnosu prema vladaru, no to nije bilo nužno, budući da su svojeg gospodara mogli promijeniti. Srednje je plemstvo bilo puno više vezano za lokalni prostor, pa su birali vjernost ili nevjernost s obzirom na svoje interese u manjoj sredini, ne samo zbog odnosa familijariteta prema višem plemstvu. Za razliku od višeg i srednjeg plemstva, koji su ipak imali veće mogućnosti djelovanja, niže je plemstvo samo vjernošću prema vladaru moglo zadržati svoj status, no bez obzira na to, vladar je taj status nižih plemića mogao promijeniti, što i pokazuju različiti slučajevi plemićkih zajednica, u kojima su neki uspjeli zadržati svoj status, dok je drugima to teže uspijevalo.

Međudjelovanje svih triju aspekata odnosa između zagrebačkog i križevačkog plemstva te ugarsko- hrvatskog vladara, vojnog djelovanja, vjernosti i nevjernosti te darivanja i oduzimanja posjeda, prikazano je u naracijama povelja, koje opisuju djelovanje plemstva u kraljevu korist ili protiv njega prema čemu se plemiće definiralo kao vjerne, odnosno nevjerne i što je određivalo hoće li mu posjedi biti darovani ili oduzeti, dok je cjelokupna povelja, sukladno onome što je u njoj bilo izneseno, pokazivala kraljev odnos prema dotičnom plemiću, kojega je on sam prethodno svojim djelima uvjetovao.

6. SUMMARY

This thesis outlines relations between each individual Hungarian- Croatian ruler and the nobility of counties of Zagreb and Križevci, foreign influence on them and a short analysis of narration of royal charters in respect to the relations between the ruler and the nobility through the period of movement against the Court. During that period, between 1382 and 1403, a few revolts against both queens, Mary and Elisabeth, and also against king Sigismund of Luxemburg took place. Nobles of Zagreb and the county of Križevci were, in the same way like other nobles of Hungarian- Croatian Kingdom, divided into two groups, those who supported the ruler, and those, who opposed him. The variety of situations, which could have arisen as a result of these interconnections, is presented through three aspects which reflect these different relations between the ruler and the nobility. That is primarily military activity in royal service or against the ruler. Consequences of that kind of activity were reflected in a material aspect of land donations, or, in the opposite case, deprivation of land. The third aspect is the notional one, which also categorised the nobility in charters and outlined the ideals of fidelity and its opposite, infidelity. All three, military, material and notional aspects are connected with each other and constitute integrity in mutual relations of the ruler and the nobility, which is peculiar for the period of movement against the Court.

7. BIBLIOGRAFIJA:

7.1. Izvori:

Fejer, György *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. X i vol. XI, Budapest, 1834.

Mályusz, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár*, Budapest: Akadémiai Kiado, 1951.-2001.

Smičiklas, Tadija. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 16, 17, 18, Zagreb: JAZU, 1976.-1990.

Stipišić, Jakov, Miljen Šamšalović, *Isprave u Arhivu JAZU I, Zbornik Historijskog instituta JAZU*, Zagreb, 1959, sv. II, str. 289- 379.

Šišić, Ferdo. *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis 1371-1408*, *Vjestnik Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljskog arkiva*, sv. 1 i 2, 1904.

Šišić, Ferdo. *Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća*, u: *Starine*, knj. 39, Zagreb, 1938, str. 131- 320.

Thurocz de, Johannes. *Chronica Hungarorum*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. (prijevod dijela kronike na engleski jezik objavljen je u: Thuroczy, Janos. *Chronicle of the Hungarians*. Indiana University, Bloomington, 1991.)

7.2. Literatura:

Adamček, Josip. *Medvedgradsko vlastelinstvo. Kaj*, br. 6, 1984, str. 29- 54.

Adamček, Josip. *Rovišćanski predijalci. Historijski zbornik*, br. 29.-30., Zagreb, 1976.-1977, 151- 159.

Antoljak, Stjepan. *Pregled hrvatske povijesti*. Split: Orbis, 1994.

Aschbach, Joseph von. *Geschichte Kaiser Sigismunds*, sv. 1. Aalen: Scientia Verlag, 1964.

Bak, János. *Hungary: Crown and estates*, u: Allmand, Christopher (ur.). *The new Cambridge Medieval History*, vol. VII, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

- Bak, János M. Queens as Scapegoats in Medieval Hungary, u: Duggan, Anne J. (ur.). *Queens and Queenship in Medieval Europe*. Woodbridge: The Boydell Press, 1997.
- Bak, János M. Roles and Functions of Queens in Arpadian and Angevin Hungary (1000- 1386 A.D.) u: Parsons, John Carmi (ur.). *Medieval Queenship*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- Balog, Zdenko. *Križevačko- kalnička regija u srednjem vijeku*. Križevci: Matica hrvatska, 2003.
- Barta, Istvan, Berend, Ivan T., Peter Hanák, Miklós Lackó, László Makkai, Zsuzsa L. Nagy, György Ranki. *Die Geschichte Ungarns*. Budapest: Corvina Verlag, 1971.
- Baum, Wilhelm. *Kaiser Sigismund*. Graz- Wien- Köln: Verlag Styria, 1993.
- Blagec, Ozren. Slavonski i Hrvatski sabori u Križevcima, *Cris, časopis Povijesnog društva Križevci*, god. XIV, br. 1, Križevci, 2012, str. 365- 373.
- Budak, Neven. Ivan od Paližne, prior vranski, vitez Sv. Ivana. *Historijski zbornik*, br. 1, Zagreb, 1989, str. 57- 70.
- Budak, Neven, Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Bush, Michael L. Noble privilege. Frome- London: Manchester University Press, 1983.
- Bush, Michael L. Rich noble, poor noble. Manchester- New York: Manchester University Press, 1988.
- Dobronić, Lelja. Biskup Pavao iz Horvata, u: Mirošević, Franko (ur.). *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Dobronić, Lelja. Kalnički plemenitaši, Križevci: Matica Hrvatska, 1998.
- Dobronić, Lelja. Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb: Dom i svijet, 2002.
- Draskoczy, Istvan. Sigismund von Luxemburg und Ungarn, u: Takács, Imre (ur.). *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387- 1437*. Augsburg: Philipp von Zabern, 2006.
- Engel, Pál. *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary 895-1526*. London- New York: Tauris-Palgrave Macmillan, 2005.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber, 2003.
- Goldstein, Ivo (ur.). *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, Zagreb: Novi liber, 2002.
- Hanák, Péter (ur.). *Povijest Mađarske*, Zagreb: Barbat, 1995.

Hecker, Hans (ur.). *Der Herrscher. Leitbild und Abbild in Mittelalter und Renaissance*. Düsseldorf: Droste Verlag, 1990.

Historija naroda Jugoslavije. sv. I, Zagreb: Školska knjiga, 1953.

Hoensch, Jörg (ur.). *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368- 1437*. Warendorf: Fahlbusch Verlag, 1995.

Hoensch, Jörg K. *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368- 1437*. München: Verlag C. H. Beck, 1996.

Hruza, Karel, Aleksandra Kaar (ur.). *Kaiser Sigismund (1368- 1437). Zur Herrschaft eines europäischen Monarchen*. Wien- Köln- Weimer: Böhlau Verlag, 2012.

Karbić, Damir. Plemstvo- definicija, vrste, uloga. *Povijesni prilozi*, br. 31, Zagreb, 2006, str. 11- 21.

Karbić, Damir, Suzana Miljan. Knezovi Zrinski u 14. i 15. stoljeću između staroga i novoga teritorijalnog identiteta, u: Bene, Sándor, Zoran Ladić, Gábor Hausner (ur.). *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, Zagreb : Matica hrvatska, 2012, str. 15- 43.

Karbić, Damir, Suzana Miljan. Političko djelovanje kneza Pavla I. Zrinskog (1362.- 1414.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU*, br. 30, 2012, str. 87- 107.

Karbić, Marija. Lackovići (Lackfi) iz plemićkog roda Hernan. *Godišnjak Njemačke zajednice*, Osijek, 2009, str. 13- 29.

Karbić, Marija. Velikaška obitelj Alben i njezina uloga u hrvatskoj povijesti. *Godišnjak Njemačke zajednice*, Osijek, 2012, str. 11- 27.

Katić, Lovre. *Pregled povijesti Hrvata*. Zagreb : Matica hrvatska, 1938.

Kern, Fritz. *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgemeinschaft, 1954.

Kintzinger, Martin. *Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa*. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2000.

Klaić, Nada. *Koprivnica u srednjem vijeku*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1987.

Klaić, Nada. *Medvedgrad i njegovi gospodari*. Zagreb: Globus, 1987.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.

Klaić, Nada. *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.

Klaić, Vjekoslav. *Povijest Bosne*. Sarajevo: Svjetlost, 1990.

Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata od najranijih vremena do svršetka XIX. Stoljeća*. Zagreb, 1899.

Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.

Krčelić, Baltazar Adam. *Povijest stolne crkve zagrebačke*. Zagreb, 1994.

Labanc, Peter. Die Ahnen und Verwandten des Zagreber Bischofs Johannes von der Zips (1394- 1397), u: *Slovakia and Croatia*, vol. I, Bratislava- Zagreb, 2013.

Lukinović, Andrija. Zagrebački biskup Eberhard (1397- 1406. i 1410- 1419), u: *Croatia Christiana Periodica*, br. 28, Zagreb, 1991, str. 1- 13.

Lukinović, Andrija. Zagrebački biskupi Ivan Smilo i Ivan Šipuški, u: *Croatia Christiana Periodica*, br. 25, Zagreb, 1990, str. 187- 202.

Macan, Trpimir. *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: Školska knjiga, 1992.

Malyusz, Elemér. *Kaiser Sigismund in Ungarn, 1387-1437*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1990.

Nemet, Dražen. Križarski pohod i bitka kod Nikopola 1396. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41, Zagreb, 2009, str. 55- 113.

Nikolić Jakus, Zrinka. Obitelj Čupor Moslavački. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 4, Bjelovar, 2011, str. 269-300.

Pálosfalvi, Tamas. *The noble elite in the county of Körös (Križevci) 1400- 1526*. Budimpešta, PhD, CEU, 2012.

Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2000.

Peklić, Ivan. Krvavi sabor u Križevcima (1397.). *Cris, časopis Povijesnog društva Križevci*, br. 1, Križevci, 1999, str. 12- 16.

Powis, Jonathan. *Der Adel*. Paderborn- München- Wien- Zürich: Ferdinand Schöningh, 1986.

Rački, Franjo. *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća*. Rad JAZU, 1868.

Rady, Martyn. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York: Palgrave, 2000.

Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Smičiklas, Tade. *Poviest hrvatska, dio 1. Od najstarijih vremena do godine 1526.* Zagreb: Matica hrvatska, 1882.

Szeberényi, Gábor. Plemići, predijalci i *iobagiones castri* Rovišća u 13. i 14. stoljeću. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU*, br. 30, Zagreb, 2012, str. 31- 55.

Šanjek, Franjo (ur.). *Povijest Hrvata, knj. 1, Srednji vijek*, Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Šišić, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1962.

Šišić, Ferdo. *Hrvatska povijest. Od najstarijih vremena do godine 1526.* Zagreb, 1906.

Šišić, Ferdo. *Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba: (1350.- 1416.): s jednim tlorisom i zemljovidom te s četiri rodoslovne table*. Samobor-Zagreb: „A. G. Matoš“, Naklada Hrvoje, 2004.

Vogelsang, Thilo. *Die Frau als Herrscherin im hohen Mittelalter*. Göttingen- Frankfurt-Berlin: „Musterschmidt“ Wissenschaftlicher Verlag, 1954.

Wolf, Armin. *Reigning Queens in Medieval Europe: When, Where and Why*, u: Parsons, John Carmi (ur.). *Medieval Queenship*. New York: St. Martin's Press, 1993.